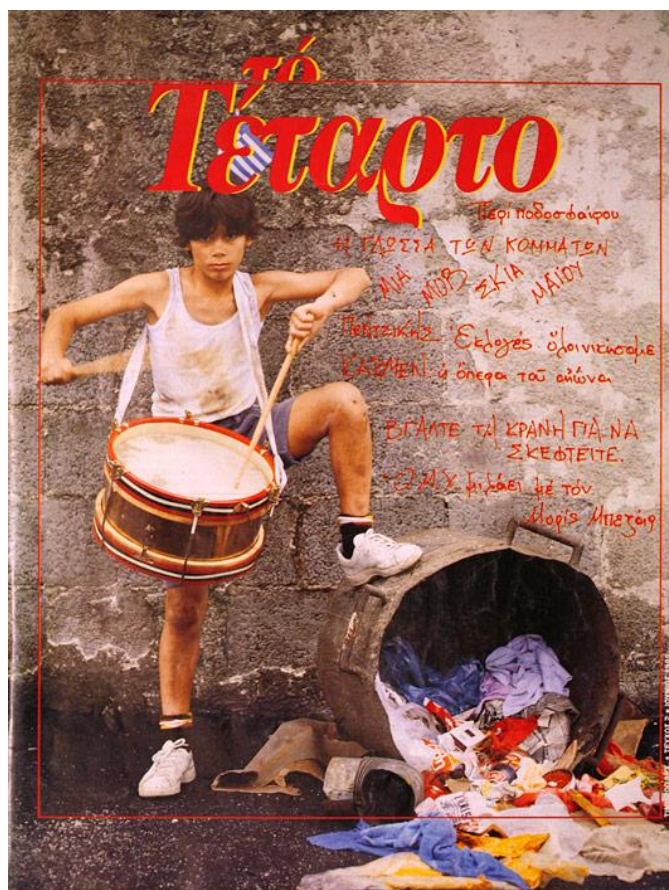

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ & ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Η ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΕΧΝΕΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ-ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΛΑΜΗΔΗ
Επιβλέπουσα Καθηγήτρια : Μαρία Ζουμπούλη

ΑΡΤΑ 2014

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	
Λογοτεχνία.....	9
ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	
Μουσική.....	14
ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	
Αρχιτεκτονική.....	20
ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	
Χορός.....	25
ΠΕΜΠΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	
Κινηματογράφος.....	28
ΕΚΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	
Θέατρο.....	35
ΕΒΔΟΜΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	
Φωτογραφία.....	47
ΟΓΔΟΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	
Εικαστικά.....	51
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	61
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	66
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	70

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά την διάρκεια της φοίτησής μου στο Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής του ΤΕΙ Ηπείρου, ευτύχησα να έχω πρόσβαση σε ένα ευρύ φάσμα γνώσεων γύρω από το αντικείμενο του λαϊκού πολιτισμού. Στο προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών που παρακολούθησα, η μελέτη του λαϊκού πολιτισμού δεν περιορίζεται μόνο στην μουσική πρακτική και τη μουσική θεωρία, αλλά χρησιμοποιεί γενικότερα το πρίσμα των τεχνών: ανάλυση έργων τέχνης που αφορούσαν την ζωγραφική και την φωτογραφία, την κατανόηση του χορού ως κινησιολογία και ως κοινωνικό φαινόμενο, την μελέτη ποιημάτων και πεζών της ελληνικής λογοτεχνίας... Στόχος ήταν πάντοτε η κατανόηση του πολιτισμού και του ανθρώπου.

Αυτή η μελέτη, που αποτελεί την πτυχιακή μου εργασία στο Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής του ΤΕΙ Ηπείρου επιλέχτηκε με βάση τα παραπάνω. Πιο συγκεκριμένα το Τέταρτο υπήρξε ένα πολιτιστικό περιοδικό, στην αρθρογραφία του οποίου αφιερώνεται ένα σημαντικό μέρος στις τέχνες. Ο Μάνος Χατζιδάκις με την ιδιότητά του ως μουσικός και πρωτίστως ως διανοούμενος, μαζί με την συντακτική του ομάδα, σκιαγραφούν ολόκληρο το κοινωνικό και πολιτιστικό γίγνεσθαι της δεκαετίας του '80. Για άλλη μια φορά η σύνθεση των τεχνών μέσα από μια αρκετά ανθρωπολογική προσέγγιση κατορθώνει να περιγράψει τον ελληνικό πολιτισμό.

Σήμερα, φτάνοντας στο τέλος των σπουδών μου, νιώθω πολύ τυχερή διότι μου δόθηκε η ευκαιρία να αξιοποιήσω τις γνώσεις που το τμήμα μου παρείχε ώστε να δημιουργήσω κάτι δικό μου.

Σε αυτό το σημείο ανακαλώ όλους όσους με βοήθησαν στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας καθώς χωρίς αυτούς η μελέτη θα ήταν ελλιπής. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά:

Την επόπτρια καθηγήτριά μου κυρία Μαρία Ζουμπούλη για την υπομονή, την κατανόηση και την απαραίτητη καθοδήγηση της.

Την οικογένεια μου που πίστεψε σε μένα δίνοντας μου ώθηση να συνεχίσω την προσπάθεια.

Την συμφοιτήτριά μου Μαρίλια Πιλτικάκη για τις επισημάνσεις και τις διορθώσεις που αφορούσαν την τελική μορφή του κειμένου.

Τέλος, ευχαριστώ τον Νίκο Δρογώση που μου εμπιστεύτηκε και μου δάνεισε το υλικό των δώδεκα τευχών του περιοδικού το Τέταρτο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Τέταρτο υπήρξε μηνιαίο περιοδικό πολιτικής και τέχνης των εκδόσεων Γραμμή Α.Ε. ιδιοκτησίας Γεωργίου Κοσκωτά. Το πρώτο τεύχος του περιοδικού κυκλοφόρησε τον Μάιο του 1985 με εκδότη - διευθυντή τον Μάνο Χατζιδάκι¹. Ακολούθησαν ακόμα δέκα τεύχη. Τον Απρίλιο του 1986 εκδόθηκε το δωδέκατο και τελευταίο τεύχος. Το Τέταρτο ως τίτλος του περιοδικού υπαινίσσεται το τελευταίο τέταρτο του αιώνα. Προσωπικά για τον Χατζιδάκι σηματοδοτεί την θέση του μετά την αποχώρησή του από το Τρίτο Πρόγραμμα². Γενικότερα ως προς την θεματολογία του περιοδικού, διακρίνονται τέσσερις βασικές ενότητες: η πολιτιστική επικαιρότητα, η κοινωνία, η πολιτική και τέχνη. Σε αυτή την μελέτη, παρουσιάζεται η αρθρογραφία που αφορά συγκεκριμένα την θεματική της τέχνης. Με βασικούς άξονες το χρόνο και τον τόπο, - δηλαδή το γενικό πνεύμα που κυριαρχεί σε ολόκληρη την κοινωνία της Ελλάδας τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο της δεκαετίας του 80 - επιχειρώ μια κριτική ανάλυση των περιεχομένων του. Κύριος στόχος μου λοιπόν είναι μέσα από τα άρθρα της τέχνης, τα αφιερώματα και τις συνεντεύξεις καλλιτεχνών, να ερμηνεύσω τις θέσεις του περιοδικού για τον πολιτισμό. Μέσα από αυτές σε ένα δεύτερο επίπεδο θα προσπαθήσω να αποδώσω μια χαρακτηριστική εικόνα της Ελλάδας την δεκαετία του '80.

Μεθοδολογικά η εργασία αυτή στηρίζεται στην αποδελτίωση των άρθρων του περιοδικού μέσω ενός πίνακα excel, που οργανώνει ηλεκτρονικά τα περιεχόμενα καταγράφοντας για κάθε άρθρο το τεύχος, την ημερομηνία, τον αριθμό, το όνομα του συγγραφέα, τον τίτλο και τη σύνοψή του, διευκολύνοντας έτσι τον μελλοντικό αναγνώστη στην αναζήτηση επιμέρους δεδομένων. Το υλικό που είχα να καταγράψω ήταν 12 τεύχη που είχαν από 96 έως 113 σελίδες και ο συνολικός αριθμός των άρθρων ήταν 218.

Όσο για τα μορφολογικά χαρακτηριστικά που συνθέτουν τις σελίδες των περιοδικών είναι διακριτές έξι μορφές παρουσίασης: Το editorial, οι συνεντεύξεις, το ένθετο αφιέρωμα, η ανάλυση, το άρθρο γνώμης και το ρεπορτάζ- είδηση.

1 Τάκης Καλογερόπουλος, *Το λεξικό της ελληνικής μουσικής*, 6 τόμοι, Γιαλλέλης, Αθήνα 1998, 520-523.

2 Λόλα Νταϊφά, *Μάνος Χατζιδάκις: Συνέντευξη εφ' όλης της ουσίας* (β' μέρος), <http://www.youtube.com/watch?v=k41GEEMyOys&feature=related>, (4:30) πρόσβαση στις 17 /01/11.

Μέσα από μια διαδικασία αφαίρεσης, επαγωγής και σύγκρισης των τευχών, κατηγοριοποίησα το υλικό με σκοπό την ευκολότερη ανάλυσή του³.

Γενικότερα όπως προαναφέρθηκε ως προς την θεματολογία του περιοδικού, διακρίνονται τέσσερις βασικές ενότητες: πολιτιστική επικαιρότητα, η κοινωνία, πολιτική και η τέχνη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι στήλες: «Η Τέταρτη αλήθεια και ο Τέταρτος Κόσμος», «Γεγονότα εθνικού περιεχομένου» και «Φανταστικό καφενείο»⁴. Η πολιτιστική επικαιρότητα είναι χωρισμένη σε οκτώ υποκατηγορίες: βιβλίο, μουσική, θέατρο, κινηματογράφος, εικαστικά, αρχιτεκτονική, κόμικς και φωτογραφία. Μόνο στο πρώτο τεύχος απουσιάζουν οι κατηγορίες των κόμικς και της αρχιτεκτονικής, ενώ στο τελευταίο τεύχος η πολιτιστική επικαιρότητα διευρύνεται σε τέσσερις επιπλέον κατηγορίες, χορό, τηλεόραση, βίντεο και ραδιόφωνο. Η ενότητα αυτή ενημερώνει και προτείνει στους αναγνώστες της τα δρώμενα του μήνα σχολιασμένα από καλλιτέχνες, λογοτέχνες, μουσικούς, διανοούμενους και επιστήμονες. Οι αρθρογράφοι είναι πολλοί και διαφορετικοί. Είναι αξιοσημείωτη η πρωτοπορία των θεμάτων της στήλης και η αυθεντικότητα των απόψεων του κάθε αρθρογράφου.

Ακόμη η κοινωνία και τα κοινωνικά φαινόμενα έχουν σημαντική θέση στις σελίδες του Τέταρτου Χρησιμοποιώντας την μέθοδο της κλασικής θεματικής ανάλυσης⁵ συγκέντρωσα και ομαδοποίησα τα έξι: βία στα γήπεδα, AIDS, καταναλωτισμός, ενδυματολογικά πρότυπα, ζητήματα ετερότητας και ρατσισμού, θέματα οικολογίας ελεύθερης ραδιοφωνίας, ελευθεροτυπίας, και συνδικαλισμού.

Επίσης, η πολιτική καταλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος της ύλης του περιοδικού. Είναι δύσκολο να διακρίνουμε έναν συγκεκριμένο πολιτικό προσανατολισμό, δεδομένης της διακηρυγμένης θέσης του ίδιου του Μάνου Χατζιδάκι: «Δεν υπήρξα ποτέ μέλος κόμματος, η εξουσία μου προκαλούσε αλλεργία. Υπηρέτησα πάντα φιλελεύθερες ιδέες και σχεδόν αντικρατικές κατά κανόνα συνεπώς αυτό διαπιστώθηκε και τελικά έγινε αποδεκτό δηλαδή

3 Η εργασία της σύστασης κατηγοριών, η κατηγοριοποίηση δηλαδή του υλικού που διαθέτουμε προς ανάλυση, αποτελεί ένα στάδιο όπου ο αναλυτής, μέσα από διαδικασίες αφαίρεσης, επαγωγής και σύγκρισης, συνοψίζει ταξινομεί το υλικό του σε κατηγορίες, επιδιώκοντας μ' αυτόν τον τρόπο να διευκολύνει την ανάλυση του εξεταζόμενου συνόλου λειτουργώντας με μεθοδευμένο τρόπο. Βλέπε Μαριάννα Ψύλλα, *Μεθοδολογία της ανάλυσης ενός γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, Τυπωθήτω, Μάρτιος 2010, 41.

4 Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Β. Βαμβακάς, Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, Πέρασμα, Αθήνα 2010, 583.

5 Για περισσότερες λεπτομέρειες για τις μεθόδους προσέγγισης της σημασιολογίας των περιεχομένων βλέπε Μαριάννα Ψύλλα ό.π., 31-36.

δημιούργησα την εμπιστοσύνη των σκέψεων και των προτάσεών μου»⁶. Υπάρχουν όμως πολιτικές τάσεις που δέχονται κριτική από το περιοδικό. Αν και οι άμεσες αναφορές είναι λίγες, αποκηρύσσεται σαφώς η άκρα δεξιά, ιδιαίτερα μέσα από το κείμενο «Μια σοσιαλιστική πέστροφα νεοελληνικής καταγωγής» στο πρώτο τεύχος του περιοδικού. Σαφής θέση διατυπώνεται επίσης ενάντια στον λαϊκισμό και τον αυριανισμό⁷ με χαρακτηριστικό παράδειγμα το άρθρο με τίτλο «Κάτι για εμάς εδώ να πούμε» στο 7ο τεύχος. Σε γενικές γραμμές ο Μάνος Χατζιδάκις και οι συντάκτες του σε όλο το περιοδικό εναντιώνονται στην εξουσία. Την θεωρούν υπαίτια για ότι λαμβάνει χώρα στο πολιτικό και κοινωνικό πεδίο της Ελλάδας⁸.

Ως προς την θεματική των τεχνών που αποτελεί το πεδίο της έρευνας μου αφιερώνεται ένας μεγάλος όγκος άρθρων. Συγκεκριμένα εξήντα ένα κείμενα ανάμεσα τους συνεντεύξεις, αφιερώματα, άρθρα και φωτογραφικό υλικό. Μέσα σε αυτά παρουσιάζονται καλλιτέχνες τόσο από την Ελλάδα όσο και από το εξωτερικό. Ακόμη παραθέτονται μεταφρασμένα κείμενα από το Γαλλικό περιοδικό CNAC, το Theater Heute, το Theatre en Europe, το Officina και την εφημερίδα Liberation. Οι συνεντεύξεις των τεχνών έχουν αναμφίβολα διαχρονική αξία καθώς μπορούν να διαβαστούν ακόμα και σήμερα με μεγάλο ενδιαφέρον από το αναγνωστικό κοινό. Βασικός συνεντευξιάρχης του περιοδικού υπήρξε ο Στάθης Τσαραγκουσιάνος. Ο όποιος συχνά, ίσως λόγω της νεότητας του διακρίνεται από θρασύτητα, κάνοντας αρκετά προκλητικές ερωτήσεις στους συνεντευξιζόμενους. Σπουδαίες συνεντεύξεις εξασφαλίζονται και από τον Μάνο Χατζιδάκι, ο οποίος τις περισσότερες φορές συνομιλεί με ανθρώπους του φιλικού του περιβάλλοντος. Όπως είναι ο Maurice Bejart και η Nathalie Sarrot. Τέλος, σπουδαίες συνεντεύξεις δημοσιεύουν επίσης η Ειρήνη Λεβίδη, η Κατερίνα Σχινά, ο Νίκος Αιβαλής και ο Γιώργος Μπράμος. Όπως προαναφέρθηκε οι τέχνες καταλαμβάνουν πολύ μεγάλο όγκο μέσα στο περιοδικό. Πιο συγκεκριμένα οχτώ είναι οι θεματικές της τέχνης οι οποίες αναπτύσσονται και αναλύονται

6 Μάνος Χατζιδάκις, *Η μηχανή του χρόνου* (β' μέρος), http://www.youtube.com/watch?v=m7ZCIn_qJrk, (0:12) πρόσβαση στις 17/12/11.

7 «Ο αυριανισμός εγκαθιδρύθηκε ως υβριδικό ιδεολόγημα στενά συνδεδεμένο με το λόγο του ΠΑΣΟΚ [...] Αναλυτές της περιόδου επιχείρησαν να μελετήσουν αυτό το ιδεολόγημα θεωρώντας το ακραία μορφή δημοσιογραφικού κιτρινισμού, λαϊκισμού, ακόμη και ενός ιδιότυπου φασισμού», Βαμβακάς - Παναγιωτόπουλος ό.π., 51.

8 «Η εξουσία φθείρει, καταστρέφει τα ζωογόνα κύτταρα του ανθρώπου. Χρειάζεται ισχυρή παιδεία για ν' αντέξει κανείς στην έννοια της εξουσίας και της επιτυχίας», Μάνος Χατζιδάκις, *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι*, Έκαρος, Αθήνα 1988, 175.

στις σελίδες του Τέταρτου. Αυτές είναι της λογοτεχνίας, της μουσικής, της αρχιτεκτονικής, του κινηματογράφου, του χορού, της φωτογραφίας, του θεάτρου και τέλος των εικαστικών.

Εξαιτίας της απουσίας συστηματικής σελιδοποίησης, τα κείμενα της τέχνης εμφανίζονται διάσπαρτα χωρίς κάποια αριθμητική συνέπεια. Αναλυτικότερα τα περισσότερα κείμενα, δεκατέσσερα σε αριθμό δημοσιεύονται για την τέχνη της λογοτεχνίας. Ακολουθούν συνεντεύξεις και άρθρα του κινηματογράφου και της μουσικής που αριθμούν από δέκα ο καθένας. Την συνέχεια κατέχουν εννιά άρθρα που αφορούν το θέατρο, επτά για την αρχιτεκτονική, και έξι των εικαστικών. Τέλος, τρία κείμενα δημοσιεύονται για τον χορό και μόλις δύο για την φωτογραφία.

Τα άρθρα αυτά κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με την θεματική τους. Εν συνεχεία, αυτές οι θεματικές αποτέλεσαν και τα επιμέρους κεφάλαια της πτυχιακής μου εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα εργασία διαιρείται σε οκτώ κεφάλαια, μέσα στα οποία κριτικάρονται και αναλύονται τα κείμενα της τέχνης.

Την αρχή ανοίγει η τέχνη της γραφής. Σε πρώτο στάδιο γίνεται μια παρουσίαση των κείμενων που θα ακολουθήσουν. Ποιητές, πεζογράφοι, και δοκιμιογράφοι, κοσμούν την συγκεκριμένη στήλη. Αναλυτικότερα, μέσα από συνεντεύξεις γνωρίζουμε τον ποιητή Ντίνο Χριστιανόπουλο, τον Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη, τον Νίκο - Αλέξη Ασλάνογλου και την λογοτέχνίδα Καίη Τσιτσέλη. Ακόμα διαβάζουμε την συνομιλία του Μάνου Χατζιδάκι με την εκπρόσωπο του νέου γαλλικού μυθιστορήματος Ναταλί Σαρότ καθώς και την αναδημοσιευμένη από την εφημερίδα Liberation συνέντευξη του Ιταλό Καλβίνο. Ερχόμαστε σε επαφή με τα έργα των Ντανίλο Κις, Ανρί Μισό, Νίκου Καχτίτη, και Ουμπέρτο Έκο, αλλά και με αποσπάσματα από το ανέκδοτο αυτοβιογραφικό βιβλίο του Κώστα Ταχτσή. Πληροφορούμαστε για τη συνάντηση των ποιητών που πραγματοποιήθηκε στην Κέρκυρα. Τέλος, αναλύεται και κριτικάρεται η επιλογή του περιοδικού να αναδημοσιεύει σε συνέχειες το μυθιστόρημα «Η Φανέλα με το εννιά».

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά την τέχνη της μουσικής, όπου περίοπτη θέση καταλαμβάνουν εκφραστές της σύγχρονης μουσικής όπως ο συνθέτης Θόδωρος Αντωνίου, ο Άλμπαν Μπεργκ και ο Γιάννης Χρήστου. Παρομοίως υπάρχει μια αναδημοσίευση από το γαλλικό περιοδικό CNAC Magazine του Μαΐου 1983, όπου ο συνθέτης Πιέρ Μπουλέζ και ο φιλόσοφος Μισέλ Φουκώ συζητούν για την σύγχρονη μουσική. Ακόμη, ο Μάνος Χατζιδάκις συνομιλεί με καλλιτέχνες που ασχολούνται επαγγελματικά με το τραγούδι. Ο ίδιος υπογράφει ένα άρθρο στο οποίο εξηγεί την σχέση μουσικής σύνθεσης και στιχομυθίας. Επειτα παρουσιάζονται στίχοι από πανκ μουσικά συγκροτήματα. Σε αυτό το κεφάλαιο ερχόμαστε σε επαφή με συνεντεύξεις με τον Ιταλό μουσικοσυνθέτη Νικόλα Πιοβάνι και την

ελληνικής καταγωγής Λένα Πλάτωνος. Τέλος, υπάρχει ένα φωτογραφικό αφιέρωμα στην Μαρία Κάλλας. Όλα αυτά τα κείμενα κριτικάρονται και αναλύονται με βάση την συνεχώς μεταβαλλόμενη δεκαετία του '80.

Το τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας φέρει τον τίτλο αρχιτεκτονική. Σε αυτή την ενότητα κριτικάρονται και αναλύονται επτά κείμενα. Γενικά πρόκειται για μια συνέντευξη στον Άρη Κωνσταντινίδη. Ακόμα τέσσερα άρθρα που αφορούν την αρχιτεκτονική της Ελλάδας και ιδιαίτερα της πρωτεύουσας. Ανάμεσα τους υπάρχει και μια αναδημοσίευση από το περιοδικό «Θέματα χώρου και τεχνών». Ένα ακόμα άρθρο παρουσιάζει τον διεθνή διαγωνισμό αρχιτεκτονικής που οργανώθηκε από την Biennale στην Βενετία. Τέλος, σημειώνεται ένα αφιέρωμα στον μεγάλο αρχιτέκτονα Antonio Gaudi.

Στο τέταρτο κεφάλαιο της πτυχιακής μου εργασίας κριτικάρονται και αναλύονται τα αποδελτιωμένα δέκα άρθρα που σχετίζονται με τον κινηματογράφο. Πρόκειται για κριτικές ταινιών, συνεντεύξεις, βιογραφίες και αφιερώματα σε μεγάλους σκηνοθέτες της Ελλάδας και του εξωτερικού. Πιο λεπτομερώς όσον αφορά την Ελλάδα, παρουσιάζονται έργα του Σταύρου Τορνέ, του Θεόδωρου Αγγελόπουλου, του Βασίλη Βαφέα, του Νίκου Παναγιωτόπουλου, του Αλέξη Δαμιανού και της Αντουανέττας Αγγελίδη. Ακόμη δημοσιεύεται μια συνέντευξη του Παντελή Βούλγαρη. Επίσης, προβάλλεται η ταινία του Κούνδουρου «Μπορντέλο». Ως προς τον ξένο κινηματογράφο υπάρχει μια αναδημοσίευση από το περιοδικό «Theater Heute» του Σεπτεμβρίου 1984 όπου ο Τζιοβάνι Γκαρσίνι να συνομιλεί με τον Φεντερίκο Φελλίνι. Ακόμη παρατηρείται μια συζήτηση του Γιώργου Μπράμου και του Αχιλλέα Κυριακίδη για την ταινία «The cotton club» του Φράνσις Φορντ Κόπολα. Τέλος, σχολιάζεται μια συνέντευξη με τον Ιταλό ηθοποιό Μαρτσέλλο Μαστρογιάννι.

Ως προς το πέμπτο κεφάλαιο που εστιάζει στο θέατρο, εννιά είναι τα κείμενα που παρουσιάζονται και στην συνέχεια αναλύονται και κριτικάρονται. Για ακόμα μια φορά το υλικό δεν αφορά μονάχα τα ελληνικά περίχωρα. Υπάρχουν αρκετά άρθρα και αφιερώματα σε καλλιτέχνες του εξωτερικού. Πιο συγκεκριμένα, τα άρθρα που αφορούν τον ελληνικό χώρο είναι τα ακόλουθα: «Η Γυναίκα της Ζακυθος» και «Το αρχαίο δράμα ανάμεσα στην κατανάλωση και τη δημιουργία». Επιπροσθέτως ο Ευγένιος Σπαθάρης παρουσιάζει το ημερολόγιο της δημοφιλούς παράστασης του θεάτρου σκιών «ο Μεγαλέξανδρος και ο καταραμένος όφις». Τα κείμενα που αφορούν το εξωτερικό είναι συνεντεύξεις του Τζόρτζιο Στρέλερ για το «Πίκολο Τέατρο» και του Ιταλού σκηνοθέτη Λούκα Ρονκόνι. Αφιέρωσεις δημοσιεύονται για τον Πίτερ Στάιν, την Γαλλίδα τραγωδό Μαρί Μπελ, τον Τζούλιαν Μπεκ

και την Αριάν Μνούσκιν. Τέλος παρατίθεται η βιογραφία του ποιητή και σεναριογράφου Αλέξανδρε Σερκεγιεβιτς Γκριμπογιεντοφ .

Το έκτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας πραγματεύεται τα άρθρα της θεματικής των εικαστικών. Μοντέρνοι ζωγράφοι όπως ο Francis Bacon και ο Πάουλ Κλέε κοσμούν την συγκεκριμένη ενότητα. Επίσης η Κέλλυ Σπείραν υπογράφει τρία άρθρα. Το πρώτο αποτελεί μια παρουσία του ζωγράφου Γιώργου Μπουζιάνη. Το δεύτερο έχει τον τίτλο «ζωγράφοι εικονογραφούν τα νέα». Τέλος, κάτω από το τίτλο «Τα ημερολόγια των ζωγράφων, σκέψεις, σχόλια, παρατηρήσεις» η αρθρογράφος παρουσιάζει τέσσερα ημερολόγια ζωγράφων. Αξιοσημείωτη θεωρείται η συνέντευξη του Νίκου Χατζηκυριάκου Γκίκα στον Στάθη Τσαραγκουσιάνο.

Το έβδομο κεφάλαιο αναλύει και κριτικάρει τα άρθρα που αφορούν την τέχνη του χορού. Το πρώτο έχει τίτλο: «Τανγκό: η μουσική μνήμη ενός λαού». Τα υπόλοιπα δυο υπογράφονται από τον Μάνο Χατζιδάκι και βρίσκονται στις σελίδες του δεύτερου τεύχους. Πρόκειται για μια συνέντευξη του Maurice Béjart και για ένα ακόμα αφιέρωμα στο ταγκό, αυτή τη φορά όμως με την μορφή φωτογραφικής ανθολογίας.

Το όγδοο και προτελευταίο κεφάλαιο αναφέρεται στην τέχνη της φωτογραφίας. Μονάχα δύο είναι οι αναφορές του περιοδικού. Το πρώτο, πρόκειται για ένα αφιέρωμα στην φωτογράφο Νέλλη Σουγιουτζίου. Το επόμενο βρίσκεται τρία τεύχη αργότερα στην θεματική του περιοδικού «φανταστικό καφενείο». Για μια ακόμα φορά τα δυο άρθρα αναλύονται και κριτικάρονται μέσα από το κοινωνικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι της δεκαετίας του '80.

Στο τέλος της παρούσας μελέτης παρουσιάζονται συνθετικά συμπεράσματα, ως προς τα γενικότερα χαρακτηριστικά και γνωρίσματα του περιεχομένου των άρθρων του Τέταρτου που αναφέρονται στον πολιτισμό. Ακόμη διακρίνονται κάποιες βασικές κατευθυντήριες γραμμές του περιοδικού και αποτιμάται ο τρόπος με τον οποίο το Τέταρτο εξέφρασε την δεκαετία του 1980.

ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Λογοτεχνία

Το Τέταρτο φιλοξενεί δεκατέσσερα κείμενα τα οποία ασχολούνται με την τέχνη της γραφής. Ποιητές, πεζογράφοι, δοκιμιογράφοι, εκφραστές διαφόρων ρευμάτων, σύγχρονοι και μη, από όλο τον κόσμο, αποκαλύπτονται μέσα στις σελίδες του περιοδικού.

Είναι δύσκολο να βγάλουμε ένα γενικό συμπέρασμα για τα κριτήρια της επιλογής. Όπως μας πληροφορεί το περιοδικό, στον πρόλογο κάποιον συνεντευξέων οπου παρουσιάζει τους καλλιτέχνες, αναζητάει ανθρώπους με καταξιωμένο έργο, που έχουν επιλέξει να ζουν μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας, χωρίς να τους διακατέχει η μανία της προβολής⁹. Οι περισσότεροι υπήρξαν πρωτοπόροι και με το έργο τους χαράζανε νέες προοπτικές για τους συγχρόνους τους. Κάποιοι ανήκουν στην μεταπολεμική γενιά, άλλοι στην γενιά του '30, ενώ άλλοι είναι μοναδικοί στο είδος τους, καθώς δεν εντάσσονται σε κανένα ρεύμα και σε καμία σχολή. Το περιοδικό φροντίζει να τους γνωρίσουμε μέσα από συνεντεύξεις, αφιερώματα και μέσα από την δημοσιοποίηση και παρουσίαση των ιδίων τους έργων.

Τον δρόμο ανοίγει ο Στάθης Τσαγκαρουσιάνος στο πρώτο τεύχος του Τέταρτου με την συνέντευξη που παίρνει από τον ποιητή Ντίνο Χριστιανόπουλο. Της δίνει τον τίτλο “Όπου πληγή και ποίημα”, και ενθέτει στίχους από το έργο του. Στο επόμενο τεύχος, ο ίδιος δημοσιογράφος συνομιλεί με τον Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη: ο διάλογός τους καταλαμβάνει επτά σελίδες. Σε αυτό το τεύχος υπάρχει και το άρθρο με τίτλο “Συμβουλές σε έναν νέο συγγραφέα”, από τον Γιουγκοσλάβο Ντανίλο Κις. Στο τρίτο τεύχος του περιοδικού αναδημοσιεύεται από την εφημερίδα Liberation μια συνέντευξη του Ιταλό Καλβίνο με αφορμή το καινούριο βιβλίο του “Παλομάρ. Μια καινούρια ιστορία του ματιού”. Στο τέταρτο τεύχος δημοσιεύεται άλλη μια συνέντευξη του Στάθη Τσαγκαρουσιάνου, αυτή τη φορά με τον ποιητή Νίκο - Αλέξη Ασλάνογλου. Ο δημοσιογράφος εμφανίζεται ξανά στο έκτο τεύχος να συνομιλεί με τη λογοτέχνιδα Καίη Τσιτσέλη. Στο ίδιο τεύχος υπάρχει ένα άρθρο που αναφέρεται στο έργο του συγγραφέα Ανρί Μισό, με τίτλο τα λόγια του συγγραφέα: “Γράφω για να ταξιδέψω εντός μου”. Στο έβδομο τεύχος του περιοδικού, ένα εκτενές άρθρο με την υπογραφή Τ.Σ.Τ, περιγράφει και αποτιμά τη συνάντηση των ποιητών που πραγματοποιήθηκε στην Κέρκυρα από τις 28/9 έως τις 4/10 του 1985. Στο επόμενο

⁹ Στάθης Τσαγκαρουσιάνος, «Άρης Κωνσταντινίδης, “Χτίζω προσωρινά καταφύγια της ζωής”», *Το Τέταρτο*, 3 (1985), 87.

τεύχος, ο ίδιος ο Μάνος Χατζιδάκις συνομιλεί με την εκπρόσωπο του νέου γαλλικού μυθιστορήματος Ναταλί Σαρότ. Στο ίδιο τεύχος παρουσιάζεται το έργο του συγγραφέα Νίκου Καχτίση «Εξώστης», καθώς και τρία ανέκδοτα γράμματά του προς τον Ε. Χ. Γονατά. Στο δέκατο τεύχος, ο Βαγγέλης Χατζηβασιλείου υπογράφει το άρθρο με τίτλο “Ουμπέρτο Έκο: ο θεωρητικός ως δημιουργός”. Εκεί, μέσα από το “Επιμύθιο στο Όνομα του Ρόδου” διαπραγματεύεται τη θέση του θεωρητικού ως δημιουργού. Τον επόμενο μήνα, η Έλενα Χουζούρη αναλύει τον λαϊκό λόγο που ενσωματώνουν τα έργα του συγγραφέα Γιώργου Ιωάννου στο άρθρο με τίτλο “Γλυκείς οι ήλοι, ει λίαν οδυνηροί”. Τέλος, στο τελευταίο τεύχος, ένα άρθρο με τίτλο “Το φοβερό βήμα” δημοσιεύει αποσπάσματα από το ανέκδοτο αυτοβιογραφικό βιβλίο του Κώστα Ταχτσή.

Αυτή η ευρεία και πολυπρισματική γκάμα προσωπικοτήτων φανερώνει ότι το περιοδικό ενδιαφερόταν να προσφέρει μια ολιστική γνώση για τη λογοτεχνία στο αναγνωστικό κοινό. Μέσα από τις συνεντεύξεις αυτών των σπουδαίων προσωπικοτήτων συζητιούνται κάθε φορά διάφορα θέματα σε σχέση με τον εκάστοτε συγγραφέα και την καλλιτεχνική του δημιουργία. Φυσικά υπάρχουν ορισμένοι κατευθυντήριοι άξονες, με σκοπό να αναλυθούν συγκεκριμένα θέματα. Έτσι ο Στάθης Τσαγκαρουσιάνος, ο δημοσιογράφος που είχε την επιμέλεια των περισσότερων συνεντεύξεων λογοτεχνών και ποιητών, διατυπώνει σχεδόν σε όλες του τις συνεντεύξεις ερωτήσεις σχετικά με την πολιτική και την καλλιτεχνική δημιουργία. Είναι διεισδυτικός, κάνοντας συχνά τολμηρές ερωτήσεις, χωρίς να διστάσει ακόμα και να φέρει σε δύσκολη θέση τους ερωτώμενους. Αυτό ίσως δικαιολογείται από το νεαρό της ηλικίας του, αλλά φαίνεται πως είναι πλήρως αποδεκτό από την σύνταξη του περιοδικού.

Η πολιτική κατέχει σημαντική θέση στο περιοδικό. Ο Μάνος Χατζιδάκις είχε πει ότι “η τέχνη έξω από την πολιτική σύνδεση με αφήνει αδιάφορο”¹⁰ και γενικότερα μέσα στις σελίδες του βλέπουμε ότι προσπαθεί να εξετάσει όλα τα θέματα κυρίως μέσα από την πολιτική τους διάσταση. Έτσι οι περισσότερες συνεντεύξεις αποτελούνται από ερωτήσεις οι οποίες προσπαθούν να ανιχνεύσουν το κατά πόσο ο καλλιτέχνης πρέπει να συμμετέχει στη

¹⁰ Μάνος Χατζιδάκις, *Η μηχανή του χρόνου*, 2ο μέρος, ενημερωτική εκπομπή έρευνας με τον Χρήστο Βασιλόπουλο, κάνοντας ένα αφιέρωμα στο πρόσωπο του Μάνου Χατζιδάκι, μας για τις αναρχικές του απόψεις, την συμμετοχή του με την ΕΠΟΝ την δεκαετία του 40, την σχέση του με την αριστερά και τέλος την φιλία του με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, http://www.youtube.com/watch?v=m7ZCIn_qJrk, πρόσβαση στις 17/12/11.

πολιτική¹¹, το πώς οι ερωτώμενοι βλέπουν τις πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη και στον κόσμο¹². Συχνό μόντο είναι ότι ο ρόλος του λογοτέχνη πρέπει να είναι η αφύπνιση των πολιτών. Όσο κι αν η τέχνη τους τους αναγκάζει να είναι μοναχικές φωνές, μέσα από τις δημιουργίες τους πρέπει να στοχεύουν να ευαισθητοποιήσουν τους ανθρώπους στα σύγχρονα προβλήματα και παράλληλα να καλλιεργήσουν την κριτική τους ικανότητα. Δεν πρέπει να εγκλωβίζονται στα έργα τους, αλλά να βγαίνουν έξω από τα ποιήματά τους και να μάχονται έμπρακτα με τον συγγραφικό τους λόγο: “θυμηθείτε τον Σαρτρ”¹³. Η άποψη αυτή του Τετάρτου φαίνεται ιδιαίτερα εμφανής στο πέμπτο τεύχος, όπου δημοσιοποιείται ένα άρθρο με το βιογραφικό του Χάινριχ Μπελ: “Από το 1947 και δώθε ο Χάινριχ Μπελ δεν έκανε την λογοτεχνία απλά και μόνο επάγγελμα, αλλά κυρίως φορέα των πολιτικών του πεποιθήσεων (...) πάντα εναντίον του ρεύματος”¹⁴. Το Τέταρτο θεωρεί ότι οι ποιητές και οι πεζογράφοι, πέρα από την αισθητική τέρψη πρέπει να προσφέρουν κοινωνικό έργο. Ωστόσο διαχωρίζει την πολιτικοποίηση από την κομματική στράτευση. Ο Μάνος Χατζιδάκις λέει πως η τέχνη στην υπηρεσία των κομμάτων τον αφήνει αδιάφορο, ενώ στα Σχόλια του Τρίτου, υπό τον προκλητικό τίτλο “Όταν απελευθερωθούμε από την δυναστεία των τεχνών και την δυστυχία των καλλιτεχνών”, εξηγεί την πελατειακή σχέση κόμματος και καλλιτέχνη ως μια σχέση εκμετάλλευσης και ωφελιμισμού και από τις δύο πλευρές¹⁵.

Ως προς το αναγνωστικό κοινό, διακρίνονται επίσης κάποιες πολύ συγκεκριμένες τάσεις στην σύνταξη του Τετάρτου: Είναι εμφανές ότι δεν προσφέρει απλώς λογοτεχνική πληροφόρηση, αλλά ενθαρρύνει τους αναγνώστες να καταπιαστούν με την τέχνη της γραφής. Από το δεύτερο τεύχος δημοσιοποιείται το άρθρο του Ντανίλο Κις με τίτλο “Συμβουλές σε ένα νέο συγγραφέα”, όπου δίνονται κατευθύνσεις για το τι πρέπει να κάνει και τι να αποφύγει ένας νέος συγγραφέας. Ακόμα στο δέκατο τεύχος, το άρθρο με τίτλο “Ο Ουμπέρτο Έκο τονίζει τη θέση του θεωρητικού ως δημιουργού” σχολιάζει τις δυνατότητες της αφήγησης σήμερα, καθώς και τις διαδικασίες που ακολουθούνται κατά τη διάρκεια της συγγραφής, με έμφαση στις τεχνικές δυσκολίες που συναντά ο συντάκτης.

¹¹ Στάθης Τσαγκαρουσιάνος, Νίκος-Αλέξης Τσαγκαρουσιάνος, «Η ποίηση ανθίζει στο όριο των ερώτων μου», *Το Τέταρτο*, 4 (1985), 72.

¹² Μάνος Χατζιδάκις, «Ο Μάνος Χατζιδάκις συνομιλεί με τη Ναταλί Σαρότ», *Το Τέταρτο*, 8 (1985), 80.

¹³ Στάθης Τσαγκαρουσιάνος, Νίκος - Αλέξης Τσαγκαρουσιάνος, «Η ποίηση ανθίζει ...» ό.π., 74.

¹⁴ Κατερίνα Σχινά, «Ο τέταρτος κόσμος», *Το Τέταρτο*, 4 (1985), 90.

¹⁵ Μάνος Χατζιδάκις, *Τα Σχόλια του Τρίτου*, Εξάντας, Αθήνα 1980, 163.

Ομοίως εμφανής είναι η πρόθεση του περιοδικού να ωθήσει στην ανάγνωση. Πέρα από τη μόνιμη στήλη “Πολιτιστική επικαιρότητα”, στην οποία προτείνονται βιβλία, από το πρώτο μέχρι το ενδέκατο τεύχος δημοσιεύεται σε συνέχειες το μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα “Η Φανέλα με το εννιά”. Το βιβλίο αναπαριστά την διαδρομή ενός ποδοσφαιριστή στην Ελλάδα της δεκαετίας του '80, που πασχίζει να ανέλθει κοινωνικά και επαγγελματικά παίζοντας σε κάποια μεγάλη αθηναϊκή ομάδα. Αυτή η εμμονή του για κοινωνική ανέλιξη και προσωπική επιτυχία τον οδηγεί να πουλάει παιχνίδια με σκοπό να εξασφαλίσει μεταγραφικά οφέλη. Μέσα από τη συμμετοχή του μυθιστορηματικού ήρωα σε τέτοιου τύπου παράνομες δραστηριότητες παραβιάζονται οι παραδοσιακές ηθικές αρχές. Εδώ αντανakλώνται τα πρώτα στάδια των κοινωνικών σχέσεων της δεκαετίας του '80 και του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού που θα εκδηλωθούν αργότερα¹⁶. Ο ήρωας του κλασικού μυθιστορήματος ενσαρκώνει τον Έλληνα της δεκαετίας του 80 που αναζητάει το εφήμερο και το επιφανειακό της δόξας.

Το ποδόσφαιρο σαν θεματολογία, μόνο από τον τρόπο που αξιοποιήθηκε από την δικτατορία, υπήρξε έντονα αρνητικά φορτισμένο. Ήταν ακόλουθο της μαζικής κουλτούρας και θεωρείτο ασχολία για τις χαμηλές κοινωνικές τάξεις. Μέσα στο βιβλίο επιτρέπεται στον αναγνώστη να παρατηρήσει την λαϊκότητα που αντανakλούσε το άθλημα χωρίς να αλλοιώσει την ουσία του ή να το απορρίψει. Ο συγγραφέας θεωρεί τον πρωταγωνιστή σαν χαρακτήρα, ένα κολάζ από τα παιδιά που κυκλοφορούν γύρω του και σε αυτούς τους νεολαιίστικους κύκλους απευθύνεται¹⁷. Το βιβλίο για αυτό τον λόγο σε συνδυασμό με την εξωστρέφεια του συγγραφέα γύρω από τον κόσμο του ελληνικού ποδοσφαίρου μπορεί να χαρακτηριστεί καινοτόμο για την εποχή του.

Συμπερασματικά, το γεγονός ότι το περιοδικό επιλέγει να αναφερθεί και να παρουσιάσει πρόσωπα της λογοτεχνίας που ξεχώρισαν μέσα από το έργο τους και άφησαν παρακαταθήκες για τις επόμενες γενιές δεν είναι ασφαλώς κάτι πρωτότυπο. Είναι όμως τολμηρό ότι επιλέγονται άνθρωποι που χάραξαν τη δική τους ιδιόρρυθμη πορεία, που συχνά παρεξηγήθηκαν από τους πολλούς και που δημιούργησαν νέους ορίζοντες στην τέχνη της γραφής με τρόπο όχι πάντα ορθόδοξο. Και είναι αξιοσημείωτο ότι οι συνεντεύξεις τους μπορούν να διαβαστούν ακόμη και σήμερα με μεγάλο ενδιαφέρον, αφού ξεπερνούν τα στενά πλαίσια της λογοτεχνίας και εκφράζουν ανησυχίες και προβληματισμούς τους για την

¹⁶ Βαμβακάς - Παναγιωτόπουλος ό.π., 616.

¹⁷ Μιχάλης Μακρύς, «Ο Μένης Κουμανταρέας, λέει», *Οδός Πανός*, 36, Μάιος-Ιούνιος 1988, 57.

μεταβολή που συντελείται στην ελληνική κοινωνία και στον υπόλοιπο κόσμο της δεκαετίας του '80.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Μουσική

Η μουσική είναι μια θεματική που συναντάμε πολύ συχνά μέσα στο περιοδικό, αρχικά στις σελίδες της πολιτιστικής επικαιρότητας, όπου προτείνονται τα μουσικά δρώμενα του μήνα, και έπειτα μέσα σε διάφορα άρθρα, αφιερώματα, βιογραφίες και συνεντεύξεις καλλιτεχνών από τον μουσικό χώρο. Έτσι στα δώδεκα αυτά πρώτα τεύχη του περιοδικού απογράφουμε δέκα άρθρα που αφορούν την μουσική.

Το πρώτο είναι μια αναδημοσίευση από το γαλλικό περιοδικό *CNAC Magazine*¹⁸ του Μαΐου 1983, με τίτλο “Η σύγχρονη μουσική και το κοινό της”, όπου δυο μεγάλες πνευματικές προσωπικότητες της σύγχρονης Γαλλίας, ο συνθέτης Πιέρ Μπουλέζ και ο φιλόσοφος Μισέλ Φουκώ, προσπαθούν μέσα από διάλογο να αναλύσουν την υπόσταση της σύγχρονης λόγιας δυτικής μουσικής (*musique contemporaine*) και τους λόγους που το κοινό δυσκολεύεται να παρακολουθήσει την εξέλιξή της. Οι δυσκολίες που προκύπτουν, οφείλονται στο ίδιο το κοινό, όπου εξαιτίας της εμπορευματοποίησης της μουσικής η κρίση του, το γούστο του και η δεκτικότητα του προκαθορίζεται από τον ποσοτικό μηχανισμό ακρόασης. Εν κατακλείδι, η μουσική με την οποία μας βομβαρδίζουν ακουστικά γίνετε και το ρεύμα το περισσότερο αποδεκτό, για να καταλήξει τελικά το επιθυμητό¹⁹. Ακόμη η σύγχρονη μουσική λόγω της μη επαναλαμβανόμενης δομής της καθιστάτε δύσκολα αντιληπτή και προϋποθέτει την κατοχή εξειδικευμένων μουσικών γνώσεων από τον ακροατή.

Στο δεύτερο τεύχος του περιοδικού, στη στήλη “Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας”, φιλοξενείται η Άμν Μιμς και το άρθρο της “Πανκς και Μπος”. Η συγγραφέας, παρουσιάζοντας στίχους από τα μουσικά συγκροτήματα *The Adicts* και *The Strangles*, επιχειρεί να τονίσει κάποιους από τους παράγοντες που εμφανίζουν τους Πανκς ως περιθωριοποιημένη κοινωνική ομάδα χωρίς ιδανικά. Μέσα από τους στίχους είναι εμφανής η συνολική αμφισβήτηση του συστήματος, η βία και ο μηδενισμός. Η υποκουλτούρα των πανκς παρουσιάζεται χωρίς κανένα ζωντανό όραμα για το μέλλον, πράγμα που συνιστά όμως προϋπόθεση για κάθε νέα γενιά.

¹⁸ Πρόκειται για το περιοδικό που εξέδιδε το Κέντρο G. Pompidou του Παρισιού από 1984-1985: *CNAC magazine*, n° 21, Μάιος-Ιούνιος 1984.

¹⁹ «Ο Πιέρ Μπουλέζ συζητά με τον Μισέλ Φουκώ», *Το Τέταρτο*, 1 (1985), 107.

Στο τρίτο τεύχος του περιοδικού στη στήλη “Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας”, ο συνθέτης Θόδωρος Αντωνίου περιγράφει τη διαδικασία της σύνθεσης του έργου του “Περίανδρος, επεισόδια από τη ζωή ενός τυράννου”. Με την αφορμή αυτή εικονογραφείται παραστατικά η προσπάθεια του δημιουργού να εισχωρήσει στην κατάσταση της έμπνευσης. Ο συνθέτης τονίζει ότι αποφάσισε να μιλήσει για ένα παλιό του έργο, καθώς η απόσταση που τον χωρίζει από την εποχή της σύνθεσης του επιτρέπει να καταθέσει λειτουργικά τη διαδικασία σύλληψης και πραγμάτωσής του. Αναφέρει συνοπτικά το χρονικό των γεγονότων που τον οδήγησαν στην επιλογή του Κορίνθιου τυράννου ως κεντρικό χαρακτήρα της όπεράς του, τους προβληματισμούς που τον διακατείχαν εκείνη την περίοδο σε σχέση με την όπερα ως μουσικό είδος, τον τρόπο με τον οποίο οργάνωσε το μουσικό του έργο και δυναμικά στοιχεία από την καθαυτή διαδικασία της δημιουργίας. Ο συνθέτης αναφέρει ότι ο Περίανδρος δεν είναι μια όπερα παραδοσιακή ως προς τη μορφή. Ο υπότιτλος «επεισόδια από τη ζωή ενός τυράννου» της προσδίδει έναν χαρακτήρα κινηματογραφικό, καθώς οι σκηνές εναλλάσσονται πολύ γρήγορα και πολλές φορές επεισόδια συμβαίνουν ταυτόχρονα. Για αυτό το λόγο εφηύρε διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης: την διπλή και τριπλή διανομή του κάθε ρόλου σε καλλιτέχνες, που υπηρετούσαν διαφορετικά είδη θεατρικής τέχνης. Δηλαδή υπήρχε ο Περίανδρος τραγουδιστής που ήταν βαρύτονος, ο ηθοποιός Περίανδρος και ο χορευτής Περίανδρος, έτσι ώστε να γίνονται πολύ γρήγορα οι αλλαγές των σκηνών και τα επεισόδια να εναλλάσσονται χωρίς προβλήματα.

Στο τρίτο τεύχος, στο άρθρο “Η λυτρωτική μουσική του Γιάννη Χρήστου” επιχειρείται μια εκτενής αναφορά στη ζωή, την προσωπικότητα και το έργο του μεγάλου συνθέτη, ενώ σε κείμενό του ο ίδιος ο δημιουργός περιγράφει την ατμόσφαιρα του έργου του αλλά και τον τρόπο με τον οποίο δούλεψε.

Στο πέμπτο τεύχος του περιοδικού, στη στήλη “Φανταστικό καφενείο”, υπό τον τίτλο “Περί άσματος” ο Μάνος Χατζιδάκις συζητάει με καλλιτέχνες που ασχολούνται επαγγελματικά με το τραγούδι. Ο Νίκος Κυπουργός, ο Δημήτρης Ζαφειρέλης, ο Νίκος Πορτοκάλογλου, οι αδελφοί Κατσιμίχα και ο Άγγελος Σφακιανάκης συζητάνε για τον στίχο, την ποίηση, την εμπορευματοποίηση της μουσικής, τις κυβερνήσεις και το ακροατήριο. Αρχικά τίθεται το ερώτημα αν θα πρέπει τα ποιήματα να μελοποιούνται. Ο Μάνος Χατζιδάκις θεωρεί πολύ δύσκολο το εγχείρημα καθώς πρόκειται για το πάντρεμα δυο τεχνών. Αυτό πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε στο τέλος ακούγοντας την μελωδία να θυμάσαι τον στίχο και αντίστροφα. Αν αυτό δεν επιτυγχάνεται τότε σύμφωνα με τα λεγόμενα του, έχουμε να κάνουμε με την προδοσία του ποιητικού κείμενου. Ο Πανός

Κουτσιμίχας θεωρεί την μελοποιημένη ποίηση ικανή να κινητοποιήσει τον ακροατή στο να αναζητήσει τους ποιητές, ενώ ο Μάνος Χατζιδάκις διαφωνεί κάθετα, θεωρώντας πως ο ακροατής θα αρκεστεί σε αυτό υιοθετώντας παράλληλα την ψευδή άποψη ότι γνωρίζει και τον ίδιο τον ποιητή. Ένα ακόμη ερώτημα που τίθεται υπό συζήτηση είναι το αν θα πρέπει το τραγούδι να τραγουδιέται από το κοινό την ώρα της συναυλίας. Ο Νίκος Κηπουργός ενστερνίζεται την άποψη ότι τα εμπορευματοποιημένα τραγούδια, τραγουδιούνται πολύ πιο εύκολα από κάποια άλλα, καθώς είναι βασισμένα πάνω σε πέντε νότες, τις οποίες μπορεί κάλλιστα ο καθένας να ακολουθήσει, χωρίς φυσικά αυτό να αποτελεί κανόνα. Ο Νίκος Πορτοκάλογλου προσθέτει πως ένα απλό τραγούδι μπορεί να είναι ταυτόχρονα ωραίο και πως είναι κουτό να περιφρονούμε τα τραγούδια για αυτό τον λόγο. Στην συνέχεια αναρωτιέται αν μέσω της παιδείας θα μπορούσε να υπάρξει σωστή συμπεριφορά του κοινού απέναντι στην τέχνη. Την απάντηση δίνει ο Μάνος Χατζιδάκις ο οποίος θεωρεί μονή λύση μια κυβέρνηση με αληθινό πρόγραμμα να τοποθετήσει τα πράγματα σε μια πιο πνευματική βάση, κάτι που όπως σημειώνει δεν είδε ποτέ η Ελλάδα.

Στο ίδιο τεύχος υπάρχει αφιέρωμα του Βασίλη Νικολαΐδη στην Μαρία Κάλλας, με αφορμή τη συμπλήρωση οκτώ χρόνων από τον θάνατό της. Το αφιέρωμα αυτό συμπληρώνεται με την "οπτική εικόνα του μύθου", με μια σειρά από ανέκδοτες φωτογραφίες από την Μήδεια, έναν από τους πιο αγαπημένους ρόλους της Κάλλας.

Το έργο ενός ακόμα δωδεκαφθογγιστή και υπηρέτη της σύγχρονης μουσικής αποκαλύπτεται στο έκτο τεύχος του Τετάρτου, όπου η Κατερίνα Σχινά υπογράφει ένα άρθρο για τη ζωή και το έργο του μουσικοσυνθέτη Άλμπαν Μπεργκ. Ο οποίος επηρεάστηκε από τον δάσκαλο του Σένμπεργκ άλλα δεν ακολούθησε τα χνάρια του. Ο Μπεργκ δημιουργεί ένα μοναδικό προσωπικό στιλ μουσικής, όπου η αυστηρότητα της δομής σε συνδυασμό με την οργάνωση του ηχητικού υλικού αγκαλιάζονται για να προσφέρουν ένα μοναδικό ακουστικό αποτέλεσμα. Ούτως ή άλλως ο Σένμπεργκ δίδασκε τους μαθητές του με στόχο όχι την εξομίωση του άλλα την συνειδητή τους διαφοροποίηση²⁰. Το ιδιαίτερο με τις δημιουργίες του Μπεργκ είναι ότι δεν απορρέουν από το δωδεκάφθογγο σύστημα άλλα από κανόνες τους οποίους ο ίδιος θέσπισε. Σε αυτούς ενώ η μουσική περιορίζεται και η φαντασία τιθασεύεται δεν καταπνίγεται ο λυρισμός τους. Το μουσικό του ύφος είναι σύνθετο, χαρακτηριζόμενο από ελευθερία και ρευστότητα²¹. Ως προς την δομή, συνεχώς κορυφούμενες εντάσεις συσσωρεύονται, μαρτυρώντας την τελική τους έκρηξη. Αυτό που

²⁰ Κατερίνα Σχινά, «Άλμπαν Μπεργκ (1885 - 1935)», *Το Τέταρτο*, 6 (1985) 54.

²¹ Κατερίνα Σχινά, Άλμπαν Μπεργκ (1885 - 1935), *Το Τέταρτο*, 6 (1985) 54.

είναι άξιο κριτικής στον μουσικοσυνθέτη είναι, ο προβληματισμός του πέρα από την παρτιτούρα. Τη σχέση δηλαδή ανάμεσα στην παράδοση και στα σύγχρονα ρεύματα, στις ανθρωπινές σχέσεις στον έρωτα και στην μοναξιά²². Μέσα από το έργο του προσπαθεί να απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα, με αποτέλεσμα, εξαιρετικά αθάνατα έργα που δεν αφήνουν κανέναν ασυγκίνητο.

Στο έβδομο τεύχος η Ειρήνη Λεβίδη δημοσιεύει μία συνέντευξη με τον Ιταλό μουσικοσυνθέτη Νικόλα Πιοβάνι ο οποίος θεωρεί ευεργετικό για τη μουσική και τις άλλες τέχνες το γεγονός ότι ζούμε σε μια Βαβυλωνία, όπου συνυπάρχουν χιλιάδες γλώσσες, στην οποία δεν υπάρχει μια κοινή διάλεκτος. Αγάπησε τα τραγούδια των παραστάσεων του βαριετέ, τα καν καν, την πόλκα τα οποία αν και απλοϊκά, ωστόσο συγκινούσαν τους θεατές, καθώς αποτελούσαν λαϊκές ερωτικές ιστορίες, που ο ίδιος χαρακτηρίζει “μουσική της συλλογικής μνήμης”. Επίσης αναφέρεται στην διάψευση των ελπίδων και των οραμάτων της γενιάς του, της γενιάς του ’60, όσον αφορά την πολιτική ζωή της Ιταλίας της δεκαετίας του ’80. Η πολιτιστική πολιτική του κυβερνώντος Σοσιαλιστικού Κόμματος Ιταλίας κατά τον Πιοβάνι διέπεται από μια εντελώς αμερικανοποιημένη αντίληψη για τις τέχνες και τα γράμματα. Ο Πιοβάνι θεωρεί ότι μεταφέρεται και ενισχύεται άκριτα ό,τι φαντάζει πρωτοποριακό ή μάλλον ακραίο. Ο ίδιος πιστεύει ότι τα πράγματα βαίνουν προς μια προϊούσα αποτελμάτωση και ότι δεν υπάρχει κανένα περιθώριο επέμβασης στην πολιτική ζωή της χώρας από μη επαγγελματίες πολιτικούς.

Στο ένατο τεύχος του περιοδικού, ο Μάνος Χατζιδάκις στο άρθρο “Πάνω σε πέντε γραμμές η λιποθυμία των λέξεων” εξηγεί την ρυθμική επεξεργασία που πρέπει να γίνει στις λέξεις από τον στιχουργό πριν τις περιβάλει με μουσική ο συνθέτης. Για να συ ζευχθεί η λέξη με τη μουσική, σύμφωνα με τον Χατζιδάκι, οφείλει να περάσει μέσα από την κάθαρση της ποιητικής θεραπείας. Να αποκτήσει ποιητική υπόσταση, που σημαίνει να ξαναβρεί την “παρθενική χάρη” και να αποκαλυφθεί καινούρια, απρόοπτη, έτσι καθώς θα τοποθετηθεί πλάι σε άλλες καινούριες και απρόοπτες, αναγεννημένες λέξεις.

Τέλος στο δωδέκατο τεύχος του περιοδικού ο Νίκος Αϊβαλής συνομιλεί με τη Λένα Πλάτωνος για το ελαφρό τραγούδι, την εμπορευματοποίηση της μουσικής και τα μελλοντικά της σχέδια. Σχολιάζουν τις τρέχουσες συνεργασίες μουσικών καλλιτεχνών, όπως αυτή του Νταλάρα με τους Τερμίτες και τους αδερφούς Κατσιμίχα, της Αλεξίου με τον Μικρούτσικο, της Γαλάνη με τους Χάνομαι Γιατί Ρεμβάζω, κρίνοντας ότι εκφράζουν

²² Κατερίνα Σχοινά, Άλμπαν Μπεργκ (1885 - 1935), Το Τέταρτο, 6 (1985) 54.

την αναζήτηση μιας νέας ισορροπίας, η οποία όμως εξυπηρετεί πρωτίστως εμπορικά συμφέροντα.

Από την κάθετη αυτή ανάγνωση των μουσικών άρθρων που αποδελτιώσαμε γίνεται προφανές ότι το Τέταρτο προσπαθεί να δημιουργήσει μια νέα σφραγίδα για τον πολιτισμό, αποκαλύπτοντας στους αναγνώστες του νέους μουσικούς ορίζοντες, όπως αυτοί της μουσικής του Χρήστου και του Αντωνίου, του Μπεργκ και του Μπουλέζ, αλλά και σχολιάζοντας κριτικά τα πιο οικεία και δημοφιλή μουσικά πεδία, όπως αυτό του τραγουδιού.

Ο ίδιος ο Μάνος Χατζιδάκις υποστηρίζει πως «η τέχνη υπάρχει, διότι ανατέμνει τη λειτουργία του ανθρώπου. Του κινητοποιεί τις ευαισθησίες του. Τις αληθινές του ευαισθησίες. Όχι τις επικαιρικές. Η τέχνη συμπληρώνει τον άνθρωπο, τον βοηθά να αισθανθεί, έστω και για λίγο, προς τα πού πρέπει να τείνει. Η μεγάλη τέχνη εννοώ»²³. Επιπλέον τονίζει τον ρόλο του δημιουργού να αφυπνίζει, να αγωνιά, να βρίσκεται σε διαρκή εγρήγορση και αναζήτηση. Οφείλει να προσφέρει, να μην εφησυχάζει και να μην αποτελεί έρμαιο των καιρών του. Είναι υπεύθυνος για την επικοινωνία που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στον ακροατή και τον μουσικό, μια επικοινωνία αλληλοκατανόησης και αλληλοσεβασμού.

Ιδιαίτερα, όπως είναι γνωστό, υπηρέτησε ο Χατζιδάκις την τέχνη του τραγουδιού, για το οποίο έχει γράψει χαρακτηριστικά ότι "αποτελεί κοινωνικό λειτούργημα"²⁴. Δεν συνιστά έκπληξη λοιπόν το γεγονός ότι το Τέταρτο εστιάζει στο ρόλο του μέσα στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία και καταγγέλλει την εμπορευματοποίησή του. Πράγματι, κατά τη δεκαετία του '80 συμβαίνουν σημαντικές μεταβολές στις νεοελληνικές καταναλωτικές πρακτικές, ενώ παρατηρείται ότι οι μουσικές επιλογές δεν είναι απλώς ζήτημα γούστου, αλλά ένας έμμεσος τρόπος υιοθέτησης κοινωνικής ταυτότητας, που περιλαμβάνει το ντύσιμο, τη συμπεριφορά, τον τρόπο διασκέδασης, ακόμα και τις πολιτικές πεποιθήσεις²⁵. Αυτή η κοινωνική λειτουργικότητα του τραγουδιού συμβαδίζει με μια σταδιακή διαχείρισή του ως "προϊόντος", με τον συνεπαγόμενο βέβαια χαρακτήρα εμπορευματοποίησης και κερδοσκοπίας. Αυτό, μακροπρόθεσμα, επηρεάζει όχι μόνο τις δισκογραφικές εταιρίες αλλά και τους ίδιους τους δημιουργούς. "Καθώς υπόκεινται στους οικονομικούς νόμους που χαρακτηρίζουν κάθε βιομηχανικό προϊόν, αντίθετα με όσα ίσχυαν με την αυτόχθονη

²³ Μάνος Χατζιδάκις, *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι* ό.π., 34.

²⁴ Αυτόθι, 34.

²⁵ Βαμβακάς - Παναγιωτόπουλος ό.π., 255.

παραγωγή, η αναπαραγόμενη μουσική πρέπει να καταναλώνεται αστραπιαία και να γερνάει γρήγορα έτσι ώστε να δημιουργείται η ανάγκη ενός νέου προϊόντος”²⁶. Αυτή η άποψη του Ουμπέρτο Έκο επηρεάζει την αρθρογραφία του Τέταρτου, που επιχειρεί μια προσπάθεια γόνιμης αντιπαράθεσης, μέσα από άρθρα και συνεντεύξεις, με εκείνους τους παράγοντες της σύγχρονης μουσικής σκηνής, οι οποίοι επιλέγουν να αντιστέκονται στην εμπορευματοποιημένη εκδοχή της. Έτσι, δεν είναι καθόλου τυχαία η επιλογή του δύσβατου πεδίου της σύγχρονης λόγιας μουσικής, καθώς το παράδειγμά της είναι η κατ’ εξοχήν άρνηση της τυποποιημένης μουσικής παραγωγής. Όπως παρουσιάζεται μέσα από τις σελίδες του περιοδικού, στόχος της είναι η αφύπνιση του ακροατή, ο οποίος καλείται να κατανοήσει ότι δεν αρκεί μόνο να ακούει παθητικά, αλλά πρέπει να την διερευνήσει μέσα από πολλαπλές ακροάσεις, προκειμένου να εξοικειωθεί με τους προβληματισμούς που αρθρώνονται μέσα από την πορεία του έργου: “Όταν η διαδρομή γίνεται οικεία, η κατανόηση του έργου, η σύλληψη όσων θέλει να εκφράσει μπορούν να βρουν έδαφος κατάλληλο να ευδοκιμήσουν”²⁷. Συγχρόνως, “εάν ακούγαμε λιγότερο θα είχαμε άλλη δεκτικότητα, μεγαλύτερη ακουστική ευελιξία. Αυτό που βομβαρδίζεται μουσικά γίνεται και το επιθυμητό για το κοινό”²⁸: ο καταναλωτισμός της μουσικής έχει ως αποτέλεσμα να φτωχύνει η σχέση μας μαζί της. Ο ακροατής δεν επηρεάζεται μόνο, αλλά γίνεται κομμάτι της εμπορευματοποίησης, καθώς το κοινό συνηθίζει να ζητάει ήχους στα μέτρα του και να απορρίπτει ό,τι δεν μπορεί να καταλάβει. Με τον τρόπο με τον οποίο είναι διαρθρωμένη η μουσική βιομηχανία, ο δημιουργός χάνει τον σκοπό του, που όπως τονίζει ο Μάνος Χατζιδάκις είναι να φωτίσει τις κρυφές αθέατες γωνίες του ακροατή, να τον εκπλήξει, να τον γεμίσει ερωτήματα και μελωδίες που ίσως γεννούν δικές τους και θα μεταφερθούν στο σπίτι τους, έτσι που να κοιμάται ο ύπνος τους και να χαθεί για πάντα, αν είναι δυνατόν, ο εφησυχασμός τους²⁹. Μέσα από αυτό το πρίσμα θα πρέπει άλλωστε να εννοήσουμε και την αρνητική κριτική που ασκεί το Τέταρτο στην Πανκ, θεωρώντας την χαρακτηριστικό παράδειγμα της αποτυχίας του ρόλου της μουσικής να αφυπνίζει συνειδήσεις, και να διαμορφώσει ενεργά μουσικά υποκείμενα με ζωντανό όραμα, όπως αρμόζει σε κάθε νέα γενιά³⁰.

²⁶ U. Eco, *Κήνσορες και θεράποντες*, Γνώση, Αθήνα 1994, 371.

²⁷ «Ο Πιέρ Μπουλέζ συζητά με τον Μισέλ Φουκώ», *Το Τέταρτο*, 1 (1985), 107.

²⁸ Αυτόθι.

²⁹ Μάνος Χατζιδάκις, *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι* ό.π., 33.

³⁰ Α. Μιμς, «Πανκς και Μπος», *Το Τέταρτο*, 2 (1985) 94.

ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Αρχιτεκτονική

Η αρχιτεκτονική αποτελεί ένα ιδιαίτερο πεδίο, που δεν θεωρείται εύκολα προσβάσιμο από το ευρύ κοινό. Το «Τέταρτο» ωστόσο δημοσιεύει επτά σχετικά κείμενα: μια συνέντευξη, πέντε άρθρα και ένα αφιέρωμα, που υπογράφονται από ισάριθμους διαφορετικούς συγγραφείς: Ανδρέας Γιακουμακάτος, Ηλίας Κωνσταντόπουλος, Στάθης Τσαραγκουσιάνος, Αλκιβιάδης Πίκουλας, Γιώργος Σημαιοφορίδης, Αλέξανδρος Χριστοφέλλης και Κέλλη Σπύρμαν. Το κοινό τους στοιχείο είναι ότι προβάλλουν τα προβλήματα που έχουν δημιουργήσει οι σύγχρονες πόλεις στη ζωή των κατοίκων τους. Όμως δεν στέκονται μονάχα εκεί, αλλά ασκούν έντονη κριτική στον νεοπλουτισμό και στο καπιταλιστικό σύστημα, που ελέγχονται για την έλλειψη φαντασίας και ζωντάνιας που αποτελούν το κύριο χαρακτηριστικό της νεοελληνικής πόλης. Τέλος γίνεται αναφορά στην στείρα αντιγραφή αρχιτεκτονικών προτύπων σε μια χώρα που οι υποδομές της, τα υλικά της, οι ανάγκες της και η οικονομία της είναι τελείως διαφορετικές από εκείνες από τις οποίες προέρχονται τα πρότυπα αυτά.

Το πρώτο άρθρο φέρει τον τίτλο «Οι γραμμές της Αθήνας. Μια βόλτα με τον Γαίτη στην πρωτεύουσα». Ο Ηλίας Κωνσταντόπουλος κάνει μια αναφορά στην αρχιτεκτονική της δεκαετίας του '60, με την χαρακτηριστική άνθηση της αστικής πολυκατοικίας και συνεχίζει μέχρι την δεκαετία του '80 οπότε αυτή έχει κορεστεί. Παραλληλίζει δε την μετατόπιση από την οριζόντια στην κάθετη δόμηση με τα «ανθρωπάκια» του Γιάννη Γαίτη. Τα τελευταία αυτά γίνονται αντιληπτά ως σύμβολο της μαζικοποίησης και κατ' επέκταση της αλλοτρίωσης και της μοναξιάς που διέπει τις ανθρώπινες σχέσεις στα αστικά κέντρα. Στέκουν το ένα δίπλα στο άλλο, αλλά δεν επικοινωνούν και δεν αναπτύσσουν σχέσεις μεταξύ τους. Καθώς δεν υπάρχει η παραμικρή κίνηση στο έργο, οι φιγούρες φαντάζουν άβουλες, χωρίς κανέναν στόχο για δράση. Μοιάζουν να κοιτάνε μια οθόνη η οποία τα υπνωτίζει, μια από τις τηλεοράσεις που πρωταγωνιστούν πλέον στον οικιακό βίο. Οι επιφανειακές σχέσεις, η αποξένωση που κυριαρχεί στην κοινωνική ζωή, καθιστούν τον σύγχρονο άνθρωπο έρμαιο των καταστάσεων, τον κάνουν να δέχεται παθητικά τα δεδομένα του σύγχρονου τρόπου ζωής. Αλλά αν τα ανθρωπάκια είναι το κατεστημένο, η ζωγραφική τους έκφραση είναι παράλληλα μια αντίδραση: η μόνη απάντηση στις συνέπειες της ζωής των πόλεων είμαστε εμείς οι ίδιοι, αφού ο καθένας μόνος του και όλοι μαζί μπορούμε να κάνουμε την διαφορά.

Στο τρίτο τεύχος του περιοδικού, ο Στάθης Τσαραγκουσιάνος υπογράφει ένα άρθρο με τίτλο «Άρης Κωνσταντινίδης. Χτίζω προσωρινά καταφύγια της ζωής». Στόχος του είναι να πλέξει το εγκώμιο του αρχιτέκτονα που αντιστάθηκε στον επαρχιωτισμό, τον τυχοδιωκτισμό και στις προκαταλήψεις της γενιάς του. Με το έργο του ένωσε το παρελθόν, την ιστορική μνήμη, αλλά και τον λαϊκό πολιτισμό, με την σύγχρονη πραγματικότητα της Ελλάδας. Τα έργα του θεωρούνται αμάλγαμα φονξιονισμού, ρασιοναλισμού και κριτικού τοπικισμού, τον οποίο και θεωρεί απάντηση στις τάσεις που καλλιεργούνται στις αναπτυσσόμενες χώρες της Δύσης³¹. Εδώ φαίνεται πόσο το Τέταρτο υιοθετεί μια από τις βασικές αρχές της λεγόμενης "Γενιάς του '30", που έχει βαθύτατα επηρεάσει τον Χατζιδάκι και τον κύκλο του: Η αρχιτεκτονική δεν πρέπει να είναι διεθνής, καθώς κάθε τόπος έχει τις δικές του ανάγκες. Ο άκριτος ενστερνισμός αρχιτεκτονικών προτύπων του εξωτερικού δεν πρόκειται να δημιουργήσει ένα υγιές περιβάλλον στην χώρα μας. Το ζήτημα του εικονογραφικού μιμητισμού απασχολεί αρκετά τους αρχιτέκτονες της εποχής, χαρακτηριστικά στο τεύχος 23/1989 των Αρχιτεκτονικών Θεμάτων δημοσιεύεται ένα αφιέρωμα για τις « τάσεις στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική », ασκώντας κριτική πάνω στο θέμα³². Αντίθετος τα έργα του Άρη Κωνσταντινίδη επειδή αντλούνται από συγκεκριμένες τοπικές πολιτισμικές ανάγκες, μπορούν να χαρακτηριστούν αυθεντικά, χωρίς να τίθεται κανένα θέμα περί ταυτότητας και ελληνικότητας.

Αρκετά τεύχη αργότερα ο Γιώργος Σημαιοφορίδης αναφέρεται στην πολεοδομική ανάπτυξη της Αθήνας κάνοντας μια σύγκριση με αυτήν της Αμερικής. Ο αρθρογράφος θεωρεί των εκμοντερνισμό της πρωτεύουσας αποτέλεσμα του εκδυτικισμού και του εξαμερικανισμού της. Συγκεκριμένα, επιχειρεί να αποτυπώσει με ποιους τρόπους εκδηλώνεται ο τελευταίος μέσα στην πόλη. Όπως μας πληροφορεί εμφανίζεται: στα μπαρ, στις φωτεινές επιγραφές, στα κίτρινα ταξί, στις disco, στις λέσχες, στα ινστιτούτα καλλονής - δίαιτας, στα σπορ, κ.α. Ωστόσο ο αρθρογράφος εισέρχεται στο συμπέρασμα ότι ο αμερικανισμός αποτελεί λιγότερο μορφολογική και περισσότερο πολιτισμική εκδήλωση μέσα στην πρωτεύουσα³³. Το θέμα όπως σχολιάζει, είναι το πως η Αθηνά, παγιδευμένη πάντα στο δίπολο παραδοσιακή κουλτούρα και παγκόσμιος πολιτισμός, θαμπώνεται από τον

³¹ Για περισσότερες πληροφορίες περί του Άρη Κωνσταντινίδη, βλ. Ανδρέας Γιακουμακάτος, *Η αρχιτεκτονική και η κριτική*, Νεφέλη, Αθήνα 2009, 172. Βλ. επίσης Γεώργιος Γιαννίτσαρης, «Η ελληνική μεταπολεμική αρχιτεκτονική», <http://www.archaiologia.gr/wp-content/> (προσπέλαση στις 09/04/13).

³² Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Σαββας Κονταράτος, *Δοκίμια αρχιτεκτονικής. Πρότυπα, συμβολισμοί και αναιρέσεις στη νεότερη εποχή*, Libro, Αθήνα 2009, 125.

³³ Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Διελεύσεις: "Αμερικανισμός"», *Το Τέταρτο*, 6 (1985) 34.

εκδυτικισμό - εξαμερικανισμό και αρνείται το παρελθόν της. Η αρχιτεκτονική όμως είναι ένα αδιάψευστο τεκμήριο, ένα μέσο σκιαγράφησης της ιστορίας μας, αυτή μπορεί να «προδώσει» ή να επιβεβαιώσει τις ρίζες μας. Η πόλη τρέφει την συλλογική μας μνήμη και αντίστροφα αποτελεί τον δρόμο της αναγνώρισης και της οικειοποίησης του χώρου για όσους ζουν μέσα σε αυτόν. Όσο και να επηρεαζόμαστε από τα πρότυπα του εξωτερικού όσο και αν θέλουμε τα έργα μας να υπηρετούν ξένες αντιλήψεις είναι αδύνατον να αποφύγουμε το παρελθόν, το ποιοι είμαστε.

Το έβδομο τεύχος του Τέταρτου ο Ανδρέας Γιακουμακάτος παρουσιάζει τον διεθνή διαγωνισμό αρχιτεκτονικής που οργανώθηκε από την Biennale στην Βενετία.³⁴ Η συγκεκριμένη εταιρεία ζήτησε από νέους και όχι από ήδη καταξιωμένους επαγγελματίες του χώρου, να παρουσιάσουν προτάσεις αρχιτεκτονικών επεμβάσεων στην πόλη της Βενετίας, με στόχο, μετά από αξιολόγηση διεθνούς επιτροπής, οι καλύτερες να αποτελέσουν παρακαταθήκη σχεδιαστικών προτύπων. Ο αρθρογράφος σχολιάζει ότι στην Αθηνά ένας ανάλογος διεθνής διαγωνισμός δεν θα μπορούσε να έχει την ίδια επιτυχία, καθώς εδώ οι Έλληνες αρχιτέκτονες δεν έχουν τις κατάλληλες γνώσεις για να μπορέσουν να επιλέξουν τα δημιουργικότερα και τα περισσότερο αξιόλογα σχέδια. Στην Αθηνά δεν υπάρχει κρατικός φορέας ούτε τίποτα παρόμοιο που να αξιολογεί τι ταιριάζει και τι δεν ταιριάζει με την όψη της πρωτεύουσας. Κυριαρχούν τα σχεδιαστικά πρότυπα του εξωτερικού, καθώς οι αρχιτέκτονες μέσα από τα έργα τους δεν δείχνουν την ικανότητα τους να κρίνουν παρά μονό να απομιμούνται αρχιτεκτονικά έργα³⁵. Σε συνδυασμό με την αλόγιστη εκμετάλλευση στα κέντρα των πόλεων και με την αυθαίρετη δόμηση στην περιφέρεια, η πρωτεύουσα κατάντησε να έχει έναν χαρακτήρα χαοτικό χωρίς καμιά απολύτως ταυτότητα.

Στο επόμενο τεύχος, «Το μικροαστικό έπος της σύγχρονης αρχιτεκτονικής» αποτελεί αναδημοσίευση από το περιοδικό «Θέματα χώρου και τεχνών», όπου δημοσιεύτηκε τον Φεβρουάριο του 1979. Εδώ σημειώνεται και πάλι ότι από το 1964 και μετά υπήρξε στην Ελλάδα ένας άκριτος δανεισμός ξένων αρχιτεκτονικών προτύπων, τα οποία όμως υφίσταται μια ιδεολογική και ιστορική σύγχυση της ταυτότητάς τους. Αρχικά γίνεται μια αναφορά στις δεκαετίες του '20 και του '30, οπότε εμφανίστηκε το «international style», και συνεχίζει με τη δεκαετία του '50 και τις νέες αντιλήψεις στην αρχιτεκτονική. Τότε δραστηριοποιείται μια ομάδα καλλιτεχνών (ανάμεσα σε αυτούς και ο Μάνος Χατζιδάκις), η οποία εναντιώθηκε

³⁴ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://www.labiennale.org/en/biennale/history/> (προσπέλαση 18 Ιουλίου 2013).

³⁵ Παναγιώτης Α. Μιχελής, *Η αρχιτεκτονική ως τέχνη*, Ίδρυμα Παναγιώτη και Έφης Μιχελή Αθήνα 2008, 502.

έμπρακτα στον αισθητικό συντηρητισμό της μεταπολεμικής παιδείας³⁶, χωρίς όμως να καταφέρει ούτε να ασκήσει έλεγχο στον κοσμοπολιτισμό ούτε να προφυλάξει από τον αστικό επαρχιωτισμό. Έτσι, επακολούθησε μια εξομοίωση των αρχιτεκτονικών έργων, καθώς όλοι πλέον υπηρετούν έναν κοινό τρόπο σκέψης, αυτόν του αστισμού και του καπιταλισμού. Ο αστισμός, σύμφωνα με τον συγγραφέα Αλέξανδρο Χριστοφέλλη, επηρέασε τον άνθρωπο τόσο σε επίπεδο συμπεριφοράς, όσο και σε επίπεδο ιδεολογίας: αποδεσμευόμενος από την αγροτοποιημένη εθνική κληρονομιά, καλωσόρισε τα κυρίαρχα μοτίβα του καπιταλιστικού κέντρου που φάνταζαν ο μόνος δρόμος για μια καλύτερη ζωή³⁷. Η νέα γενιά, προσπαθώντας να αποποιηθεί το παρελθόν της αποταμίευσης και της εγκράτειας, εναρμονίστηκε με αυτόν τον καινούριο τρόπο ζωής, που ήταν προσανατολισμένος στα διεθνή πρότυπα. Παράλληλα, το βιομηχανικό πνεύμα της εποχής δηλαδή η ανάγκη ταυτόχρονης παραγωγής πολλών προϊόντων, οδήγησε στην τυποποίηση, αιχμαλωτίζοντας την καλαισθησία και την φαντασία. Καθώς αυτή διαμορφώνεται από τον ήδη μολυσμένο πολιτισμό μας, αδυνατεί να διακρίνει την επιβολή της ομοιομορφίας που της έχουν επιβάλει η βιομηχανία και ο καπιταλισμός.

Το ίδιο πλαίσιο έντονης πολιτικής κριτικής χαρακτηρίζει και το άρθρο «Περί σκηνογραφίας του περιβάλλοντος» που δημοσιεύεται στο προτελευταίο τεύχος. Αυτή τη φορά η κριτική επικεντρώνεται στο πρόβλημα της αστυφιλίας και στο γεγονός ότι στην Ελλάδα δεν γίνεται καμιά προσπάθεια αντιμετώπισής της. Η κερδοσκοπία, σε συνδυασμό με τον κρατικό ζαμανφουτισμό, ευόνησαν την οικοδόμηση υπερβολικά πολλών πολυκατοικιών, ενώ επέτρεψαν και φαινόμενα αυθαίρετης δόμησης, με αποτέλεσμα ελάχιστο πράσινο, άγχος και κατάθλιψη των ανθρώπων της πόλης³⁸. Η έκτακτη ανάγκη για έναν αρχιτέκτονα σκηνογράφο του περιβάλλοντος είναι ορατή, όμως στην Ελλάδα οι μόνες σκηνογραφικές παρεμβάσεις είναι τα πολιτικά συνθήματα και οι αφισοκολλημένες διαφημίσεις στους τοίχους.

Το τελευταίο τεύχος του Τετάρτου αφιερώνει ένα άρθρο στον μεγάλο αρχιτέκτονα Antonio Gaudí, τον αιρετικό λάτρη της λειτουργικότητας, που κατάφερε να επινοήσει μια αρχιτεκτονική όχι ως μίμηση της φύσεως, αλλά ως αμιγές νέο κομμάτι της. Η Κέλλυ Σπήρμαν, συγγραφέας του άρθρου, συγκρίνει το επίτευγμά του με την αρχιτεκτονική στην

³⁶ Αλέξανδρος Χριστοφέλλης, «Το μικροαστικό έπος της σύγχρονης αρχιτεκτονικής», *Το Τέταρτο*, 10 (1986), 75.

³⁷ Πρβλ. Βαμβακάς - Παναγιωτόπουλος ό.π., LXVII.

³⁸ *Αυτόθι*, 47.

Ελλάδα που χαρακτηρίζεται ως μια μονότονη κυβιστική αρχιτεκτονική, με έλλειψη φαντασίας.

Το Τέταρτο καταγράφει με ενάργεια τον καταϊγισμό προβλημάτων της σύγχρονης πόλης, όμως δεν φιλοξενεί πειστικές προτάσεις επίλυσης τους. Η πρωτεύουσα ζει όντως μια προαναγγελλθείσα πολεοδομική τραγωδία. Την δεκαετία του '30 οι ειδικοί είχαν επισημάνει ότι η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη θα οδηγούσε σε αδιέξοδο και στην ανυπαρξία χαρακτήρα³⁹. Χωρίς ταυτότητα, σε μια τέτοια ποιότητα χώρου, η φαντασία αρνείται να εκφραστεί, πρώτον γιατί δεν θα υπάρξει κανείς να την καταλάβει και δεύτερον γιατί δεν υπάρχει κανείς να την εκθειάσει. Όπως έχει πει ο Ιταλός ηθοποιός και σκηνοθέτης Luca Ronconi, «η φαντασία γίνεται πληκτική όταν δεν βρίσκει διέξοδο στην πραγματικότητα»⁴⁰. Είμαστε λοιπόν καταδικασμένοι; Μέσα στο βιβλίο του ο Ανδρέας Γιακουμακάτος θεωρεί ότι η πολιτική μπορεί να δώσει την λύση: «οι πολιτικοί και οι νομοθέτες σχεδιάζουν τον χώρο και όχι οι αρχιτέκτονες»⁴¹. Η άποψη αυτή με βρίσκει σύμφωνη, μόνο όταν να αλλάζει το πολιτικό σύστημα ή έστω ο τρόπος με τον οποίο σκέφτονται όσοι έχουν την εξουσία σε μια χώρα, δίνεται η ευκαιρία να υπάρξει μια ουσιαστική αλλαγή.

³⁹ Ανδρέας Γιακουμακάτος ό.π., 399.

⁴⁰ Διαθέσιμο <http://www.gnomikologikon.gr/catquotes.php?categ=2150> (πρόσβαση στις 10/04/13).

⁴¹ Ανδρέας Γιακουμακάτος ό.π., 401.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Χορός

Τρεις είναι οι αναφορές στην τέχνη του χορού στο χρονικό του Τετάρτου: η πρώτη είναι ένα κείμενο του Alberto Gonzalez σε μετάφραση της Α. Δημητράκη, που φέρει τον τίτλο «Τανγκό: η μουσική μνήμη ενός λαού». Τα υπόλοιπα δυο φιλοξενούνται στις σελίδες του δεύτερου τεύχους: Πρόκειται για μια συνέντευξη του Maurice Bédart («Ο Μωρίς Μπεζάρ συνομιλεί με τον Μάνο Χατζιδάκι», σελ. 40) και ένα δεύτερο αφιέρωμα στο ταγκό, αυτή τη φορά με την μορφή φωτογραφικής ανθολογίας με θέμα την επαναφορά του στο προσκήνιο στην χώρα προέλευσής του, την Αργεντινή.

Το ταγκό είναι μια από τις πιο ενδιαφέρουσες μορφές της παγκόσμιας ιστορίας του χορού. Στο άρθρο του Gonzalez επιχειρείται μια ιστορική αναδρομή, από τη γέννησή του περί τα 1900 στα πορνεία του Μπουένος Άιρες, υπογραμμίζοντας τους δεσμούς του με το υπόκοσμο αλλά και την «πολύπλοκη λαϊκή κουλτούρα, την εμπλουτισμένη από τις εθνικές καταβολές των μεταναστών», την οποία εκφράζει. Την δεκαετία του '20 έχει ήδη διαδοθεί σε πολλές χώρες και έχει εισέλθει στα σαλόνια των αστικών τάξεων. Η «χρυσή εποχή» έρχεται την δεκαετία του '40, αλλά ανακόπτεται δέκα χρόνια αργότερα με το στρατιωτικό πραξικόπημα που προκαλεί βαθιές αλλαγές στην πολιτική και στην οικονομία της Αργεντινής. Αδυνατώντας να ερμηνεύσει την νέα πραγματικότητα, το ταγκό παγώνει στο χτες και τη θέση του παίρνουν άλλες μουσικές και χορευτικές μορφές. Το άρθρο κλείνει με μία αίσθηση απώλειας και θλίψης.

Εδώ, όπως και σε πολλές άλλες περιπτώσεις είναι εμφανής μια συγκεκριμένη ιδεολογική θέση του Τετάρτου, που την έχουμε ξανασυναντήσει π.χ. σε ζητήματα που αφορούν τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό. Σχετίζεται με μια εξιδανίκευση του παρελθόντος, μέσα από συγκεκριμένες εκφραστικές του μορφές, που δεν αφήνει πολλά περιθώρια, ούτε για την ένταξη των μορφών αυτών στο σήμερα, ούτε για την εκτίμησή τους με όρους ψυχραιμους, χωρίς ωραιοποιήσεις. Είναι σαφώς υπερβολή να θεωρεί κανείς πως ο αργεντίνικος χορός σήμερα ψυχορραγεί χωρίς καμιά ελπίδα επανάκαμψης. Ο αρθρογράφος υποτιμά τις διαδικασίες μετεξέλιξης και διαμόρφωσης που λαμβάνουν χώρα στην κοινωνία, ενεργοποιώντας συνειδητά ή ασυνείδητα την συλλογική μνήμη⁴².

⁴² Πρβλ. Μαρίκα Ρόμπου-Λεβίδη, «Χορός: από τον μύθο στην αναπαράσταση», στο Ευάγγελος Αυδίκος, *Χορευτικά ετερόκλητα*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004, 163.

Στο φωτογραφικό αφιέρωμα στην τέχνη του ταγκό επιβεβαιώνεται αυτό το αίσθημα νοσταλγικής παρελθοντολατρείας: «Πρέπει να ξεχάσουμε τη μεσοπολεμική “επεξεργασία” του ταγκό στην Ευρώπη με το αισθηματικό περιεχόμενο και με τη μελοδραματική του φόρτιση από ταινίες του ομιλούντος εκείνου καιρού, για να ξαναβρούμε το γνήσιο αίσθημα που περιέχει το μοναδικό αυτό είδος μουσικής έκφρασης της Αργεντινής»⁴³. Αυτό είναι ουτοπικό, καθώς όπως εξηγεί ο Maurice Halbwachs, η μνήμη δεν είναι μια μηχανή η οποία απλώς καταγράφει και αποθηκεύει το παρελθόν, αλλά αναπλάθεται κάθε στιγμή κάτω από την επίδραση του σήμερα και της κοινωνίας. Καθώς δηλαδή το παρελθόν δεν υπάρχει, ο ανθρώπινος νους το προσαρμόζει με βάση αυτό που βιώνει μέσα στο παρόν⁴⁴.

Το “γνήσιο αίσθημα” που επικαλείται ο Χατζιδάκις είναι αντικειμενικά ψηλαφητό; Σύμφωνα με τον Bartlett, η μνήμη διαστρεβλώνει το πρότυπο τόσο, όσο χρειάζεται ώστε αυτό να προσαρμοστεί με την γνωστική μήτρα του παρόντος πολιτισμού⁴⁵. Οδηγούμαστε δηλαδή σε μια νέα κατασκευή δημιουργώντας καινούρια νοήματα τα οποία δεν στηρίζονται τόσο στο παρελθόν άλλα στο παρόν. Κάτω από αυτές τις συνθήκες είναι αδύνατον να ξαναβρούμε το αυθεντικό αίσθημα του ταγκό το οποίο κάθε φορά στηριζόμενοι στο παρόν το ανακατασκευάζουμε και το αναδημιουργούμε.

Εντελώς διαφορετικό είναι το πνεύμα στην συνομιλία του Μωρίς Μπεζάρ με τον Μάνο Χατζιδάκι, στο δεύτερο τεύχος του Τετάρτου. Η πολύχρονη συνεργασία και η ειλικρινής φιλία που συνδέει τους δυο καλλιτέχνες δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια βαθιά εξομολόγηση, που ξεπερνά τα τυπικά όρια μιας δημοσιογραφικής συνέντευξης.

Ο πολυκύμαντος βίος του Μπεζάρ εκτίθεται μέσα από μικρά και μεγάλα σπαράγματα αυτών που τον σημάδεψαν, ο πόλεμος, η Μασσαλία, ο θάνατος της μητέρας, η φιλελεύθερη ιδεολογία του πατέρα... Ο καλλιτέχνης ταξιδεύει πολύ, βιώνει τις κουλτούρες του κόσμου, μελετά διαφορετικές θρησκείες, αγκαλιάζει ένα πλήθος πολιτισμικών εκφράσεων, από την Δύση μέχρι την Ανατολή, πριν γίνει ιερέας του σύγχρονου χορού. Με το έργο του ανατρέπει τις συμβάσεις, “εκδημοκρατίζει” τον κλασικό χορό και τον καθιστά προσιτό στο ευρύ κοινό, εμπλουτισμένο από όλα αυτά τα ετερόκλητα βιώματα. Καταλυτική είναι η συνάντησή του το 1954 με τον μοντερνισμό και την μουσική του Πιέρ Ανρί και του

⁴³ *Το Τέταρτο*, 2 (1985), 43.

⁴⁴ Θ. Παραδέλλης, «Ανθρωπολογία της μνήμης», στο Ρ. Μπενβενίστε, Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Διαδρομές και Τόποι της Μνήμης*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005, 29.

⁴⁵ *Αυτόθι*, 33.

Πιέρ Σεφφέρ. Στα έργα του καινοτομεί έχοντας στις ομάδες του χορευτές από όλες τις φυλές της γης: «Ο άνθρωπος είναι άνθρωπος παντού και θέλησα να τον βρω»⁴⁶.

Οι απόψεις του Μπεζάρ απηχούν σε μεγάλο βαθμό τις ιδέες για την οικουμενικότητα της τέχνης που συναντάμε σε όλα τα γραπτά του Μάνου Χατζιδάκι. Επιβεβαιώνουν την προσήλωση του περιοδικού όχι στο τοπικό και το εφήμερο, αλλά στις δυναμικές εκείνες προσωπικότητες που ξεπερνούν τα όρια της εποχής τους και αναλαμβάνουν ζωογόνο ρόλο στη αναμόρφωση της τέχνης.

⁴⁶ *Το Τέταρτο*, 2 (1985), 42.

ΠΕΜΠΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Κινηματογράφος

Στο Τέταρτο αποδελτιώνουμε δέκα άρθρα που αναφέρονται στην τέχνη του κινηματογράφου. Πρόκειται για κριτικές ταινιών, συνεντεύξεις, βιογραφίες και αφιερώματα σε μεγάλους σκηνοθέτες της Ελλάδας και του εξωτερικού.

Στο πρώτο, με τίτλο «Ελληνικός Κινηματογράφος», ο Γιώργος Μπράμος αναφέρεται στην γενική κατάσταση της ελληνικής κινηματογραφίας, και επισημαίνει την τάση αντιγραφής διάφορων κινηματογραφικών σχολών και μοντέλων της δεκαετίας του '50, ως αναζήτηση "απογόνων των προγόνων" όπως χαρακτηριστικά το διατυπώνει. Λίγες είναι οι νησίδες αντίστασης στο τοπίο αυτό. Το Τέταρτο παρουσιάζει τέσσερις περιπτώσεις τις οποίες θεωρεί σημαντικές. Η πρώτη είναι «Ο Μπαλαμός» και «Η Καρκαλού» του Σταύρου Τορνέ, ο οποίος κάνει μάλιστα λόγο για σπουδή πάνω στην αληθοφάνεια και πάνω στην δημιουργικότητα, "παιγμένη σαν τελευταίο χαρτί"⁴⁷. Πράγματι, σε πείσμα των καιρών, ο σκηνοθέτης αποποιείται τις ευκολίες της τεχνολογίας και των εφέ και επιστρέφει σε ένα κινηματογράφο πρωτόγονο, ακατέργαστο, από τον οποίο αναδύεται πρωτίστως το αίτημα του ήθους.

Η δεύτερη είναι «Το Ταξίδι στα Κύθηρα» του Θεόδωρου Αγγελόπουλου, που σύμφωνα με το περιοδικό επαναφέρει την αρετή της απάρνησης, συναντώντας την προτροπή του σκηνοθέτη: «να την δεις σαν ταξίδι στον ρομαντισμό»⁴⁸. Ο Σπύρος πρώην κομμουνιστής επιστρέφει στο χωριό του μετά από 32 χρόνια εξορίας. Εκεί διαπιστώνει πως όσα είχε υπερασπιστεί θυσιάζονται στο βωμό του ξεπουλήματος της γης και των ιδεών. Αδυνατώντας να συμβιβαστεί με την νέα κατάσταση, απαρνιέται τους χωριανούς του και απομονώνεται. Μοναδική του συντρόφια η γυναικά του, η οποία και τον συνοδεύει μέχρι και το τελευταίο του ταξίδι.

Η τρίτη ταινία, «Ο έρωτας του Οδυσσέα» του Βασίλη Βαφέα, υπενθυμίζει την ανάγκη για ανανέωση των ηθοποιών και την απόρριψη της παλιάς τους τυποποίησης, όπως προέκυψε μέσα από τον λαϊκό ελληνικό κινηματογράφο. Ο Κώστας Βουτσάς, που με την ερμηνεία του κατάφερε να απογειωθεί από την φθορά των προηγούμενων μπουφόνικών του ρόλων αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.

⁴⁷ Γιάννης Σολδάτος, *Η ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου, 2ος τόμος: 1967-1999*, Αιγόκερως, Αθήνα 2002, 265.

⁴⁸ Γιάννης Σολδάτος, *Ελληνικός κινηματογράφος, ένας αιώνας, 2ος τόμος*, Κοχλίας, Αθήνα 2002, 200.

Τέλος ο Νίκος Παναγιωτόπουλος με το «Βαριετέ» επιστρέφει στο κλασικό θέμα της αναμέτρησης του δημιουργού με τους φόβους του. Αν και η ταινία μοιάζει πολύ προσωπική, αφού αφορά την κρίση δημιουργικότητας και ταυτότητας ενός σκηνοθέτη, συγχρόνως θέτει ερωτήματα όχι μόνο για την πορεία της έβδομης τέχνης, αλλά και για στοιχειώδη υπαρξιακά ζητήματα που απασχολούν τον κάθε θεατή.

Οι δημιουργοί των παραπάνω ταινιών επαινούνται από το Τέταρτο για την άρνησή τους να ενδώσουν στην παρωχημένη φιλμική γλώσσα του εμπορίου και για την διέξοδο που προσφέρουν σε νέους τρόπους έκφρασης, σκέψης και δημιουργίας. Σε αντίθεση με τον εμπορικό κινηματογράφο, που με την δοκιμασμένη συνταγή του happy end προσφέρει μια ψευδαίσθηση ευφορίας⁴⁹, εδώ προτάσσεται η συμμετοχή του κοινού στα όσα διαδραματίζονται, ο προβληματισμός και η αφύπνισή του.

Μια ακόμα ταινία του λεγόμενου "πειραματικού" ελληνικού κινηματογράφου παρουσιάζεται στο δεύτερο τεύχος του Τετάρτου, με τον τίτλο «Μια σκηνοθεσία του εξωφρενικού». Πρόκειται για τον «Τόπο» της Αντουανέτας Αγγελίδη, που μόλις έχει επιστρέψει από το Παρίσι και επιχειρεί, επιτυχώς, κατά τη γνώμη του Βασίλη Μαζωμένου, την ρήξη με τους κλασικούς κώδικες της κινηματογραφικής αφήγησης. Η σκηνοθετίδα αναγνωρίζεται ως μια από τους σημαντικότερους εκφραστές του νέου ρεύματος στον ελληνικό κινηματογράφο, που σηματοδοτεί η Μεταπολίτευση. Οι συνθέσεις της χαρακτηρίζονται από πρωτοτυπία μέσα από έναν συνδυασμό υψηλής κινηματογραφικής και εικαστικής αισθητικής.

Στο τέταρτο τεύχος του περιοδικού, το κινηματογραφικό πεδίο καλύπτεται από μια συνέντευξη του Παντελή Βούλγαρη, που αναφέρεται στο χρονικό της προετοιμασίας των γυρισμάτων της ταινίας του «Τα πέτρινα χρόνια». Αν και η ταινία βασίζεται σε πραγματικά γεγονότα, ο στόχος του σκηνοθέτη δεν ήταν να τεκμηριώσει τον εμφύλιο, τις πολιτικές διώξεις και την εμπειρία της φυλακής. Δίνοντάς της έναν καθαρά προσωποκεντρικό χαρακτήρα, επιχείρησε να παρουσιάσει τον τρόπο με τον οποίο βίωσε την περίοδο εκείνη ένα συγκεκριμένο κομμάτι της κοινωνίας. Η ταινία μπορεί να χαρακτηριστεί, μνημείο για τους ανθρώπους της επανάστασης,⁵⁰ καθώς επιβεβαίωσε την συλλογική μνήμη της Αριστεράς για τον εμφύλιο. Ο Παντελής Βούλγαρης, από τους κορυφαίους εκπροσώπους

⁴⁹ Γ. Αθανασάτου, Ε. Α. Δελβερούλη, Ν. Κολοβού, *Νεοελληνικό Θέατρο (1600-1940) - Κινηματογράφος, Ο Ελληνικός Κινηματογράφος. Τομ. Β΄*, ΕΑΠ, Πάτρα 2002, 133-4.

⁵⁰ Φεστιβάλ Κινηματογράφου- Συλλογικό, *Παντελής Βούλγαρης 43ο φεστιβάλ κινηματογράφου Θεσσαλονίκης*, Αιγόκερως, Αθήνα 2001, 26.

του νέου ελληνικού κινηματογράφου, πετυχαίνει την ανανέωσή του καταγράφοντας τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις και εκφράζοντας τις αγωνίες και τις ελπίδες των πολιτών.

Στο δέκατο τεύχος η ταινία του Κούνδουρου «Μπορντέλο» παρουσιάζεται κριτικά από τον Γιώργο Βέλτσο, ο οποίος ήταν συνεργάτης στο σενάριο⁵¹. Εξηγείται ότι η ταινία δεν έχει ιστορικό χαρακτήρα, αλλά «αναφέρεται σε μια βαθιά παρακμή στην οποία έχει εισέλθει η χώρα άλλα και ευρύτερα η Δύση, που με αλαζονεία επιβάλλει τα πολιτιστικά της πρότυπα»⁵². Στην παρακμή αυτή αντιπαραβάλλεται ο βαθιά ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας του ελληνικού πολιτισμού: «Ολόκληρος ο δυτικός κόσμος βρίσκεται σε σήψη, και η υπέρβαση του πολιτικού και ιστορικού λόγου αφηγείται επίμονα την ίδια θέση: ας σωθεί ο άνθρωπος, το σώμα του, η μορφή του»⁵³. Το Τέταρτο, για μια ακόμα φορά προειδοποιεί για τις κοινωνικές επιπτώσεις της άκριτης ενστέρνισης δυτικών πρότυπων ζωής.

Στο τελευταίο τεύχος του Τέταρτου, δίπλα σε δυο ακόμη άρθρα για τον κινηματογράφο, «Το Απουσιολόγιο» αναφέρεται στα έργα του Αλέξη Δαμιανού. Ο τίτλος είναι εύγλωττος, αφού στόχος είναι να σχολιαστεί η μακρόχρονη απουσία του από τον κόσμο της τέχνης ως μια σιωπή, της οποίας όμως το δυναμικότερο στοιχείο είναι ο λόγος. "Εγώ ήμουν και είμαι πάντα σε σιγή διείσδυση", λέει ο ίδιος στον δημοσιογράφο Γιάννη Κιμπουρόπουλο. Η απουσία του Δαμιανού ήταν ένας τρόπος σιωπηλής διαμαρτυρίας για την κατάσταση του κινηματογράφου, το εύκολο θέαμα την εποχή της τηλεόρασης αλλά και έμπρακτη απόρριψη κυκλωμάτων κάθε είδους. Ο σκηνοθέτης ανησυχεί για την έκπτωση των κοινωνικών αξιών και την ελαφρότητα στο πώς βλέπουμε τα πράγματα ως πολίτες: «Οι Έλληνες ένα μόνο πράγμα μπορούμε να κάνουμε ανταγωνιστικό, πνευματικές πράξεις, κι όχι να μιμηθούμε τη γιγαντιαία κινηματογραφική βιομηχανία που αναζητεί διακαώς το μέγα τίποτε, μέσα από φουρφουλένια και εντυπωσιακά πράγματα που δεν λένε ποτέ τα πράγματα με το όνομά τους»⁵⁴.

Είναι προφανές από την παρουσίαση των παραπάνω άρθρων ότι στις σελίδες του Τέταρτου ο λεγόμενος Νέος Ελληνικός Κινηματογράφος έχει ιδιαίτερη θέση. Η δεκαετία του '80 είναι πολύ σημαντική για τον ελληνικό κινηματογράφο, καθώς εκείνη την εποχή αυτός μεταφέρεται από το Υπουργείο Βιομηχανίας στο Υπουργείο Πολιτισμού, με υπουργό

⁵¹ Γιάννης Σολδάτος, *Η ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου* ό.π., 280.

⁵² Βαμβακάς - Παναγιωτόπουλος ό.π., 352.

⁵³ Γιάννης Σολδάτος, *Η ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου* ό.π., 280.

⁵⁴ Αλέξης Δαμιανός, «Η πολιτική, απαίσιο εφεύρημα», <http://www.cinephilia.gr/index.php/prosopa/hellas/420-alexis-damianos> (προσπέλαση στις 17 Απρ. 2013).

την Μελίνα Μερκούρη⁵⁵. Το φαινόμενο όμως δεν έχει απλώς θεσμική διάσταση. Σχετίζεται περισσότερο με μια κρίσιμη μάζα δημιουργών, των οποίων όμως η ζύμωση έχει ξεκινήσει ήδη από την δεκαετία του '60. Τότε οι νέοι Έλληνες κινηματογραφιστές είπαν όχι στον παραδοσιακό κλασικό λαϊκό κινηματογράφο του Φίνου και των άλλων Ελλήνων παραγωγών. Είπαν επίσης όχι στους ανακυκλωμένους ηθοποιούς του, στην αισθητική του αλλά και γενικότερα σε ολόκληρη την ιδεολογία του. Έχοντας τον προσανατολισμό τους στον ευρωπαϊκό σινεμά, αρνήθηκαν την γρήγορη κρουστή αφήγηση του αμερικάνικου κινηματογράφου.

Ο Νέος Ελληνικός Κινηματογράφος ή ΝΕΚ⁵⁶ είναι αποδεσμευμένος από τον χαρακτήρα της ψυχαγωγίας και του εμπορίου της γενιάς του '50. Ο σκηνοθέτης είναι περισσότερο καλλιτέχνης - δημιουργός παρά τεχνίτης. Το κάθε έργο πρεσβεύει την αλήθεια του ίδιου του δημιουργού του και οι ταινίες υπηρετούν την αναζήτηση του πραγματικού. Σύμφωνα με τον Στάθη Βαλούκο, που προτιμά να τον αποκαλεί Ανεξάρτητο Ελληνικό Κινηματογράφο, ένα από τα βασικά του χαρακτηριστικά είναι η σύνδεση ανάμεσα στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα με το πολιτικό γίνεσθαι, καθώς και η αριστερόστροφη οπτική των σκηνοθετών⁵⁷. Οι Έλληνες σκηνοθέτες που παρουσιάζονται μέσα στο περιοδικό αφήνουν πίσω τους μια παρακαταθήκη δημιουργικότητας. Δεν βλέπουν τον κινηματογράφο σαν μια βιομηχανία αλλά σαν έναν τρόπο να εκφράσουν κάτι που βρίσκεται πιο κοντά στην κοινωνική ανάγκη, είτε αυτό σχετίζεται με την πολιτική και την ιδεολογία, είτε με την τέχνη και τα αιώνια υπαρξιακά ζητήματα. Σε κάθε περίπτωση, στόχος τους δεν είναι κάποιο "προϊόν", αλλά αυτό καθαυτό το πολιτισμικό γίνεσθαι, ακριβώς όπως συμβαίνει και με την συντακτική ομάδα του Τέταρτου.

Αλλά από τις σελίδες του περιοδικού δεν λείπουν και εκτενείς αναφορές στον ξένο κινηματογράφο. Και στην περίπτωση αυτή, οι επιλογές είναι εξίσου χαρακτηριστικές:

Στο 8ο τεύχος του περιοδικού, υπό τον τίτλο «Η τέχνη, το όνειρο της ανθρωπότητας», εμφανίζεται ο Τζιοβάνι Γκαρσίνι να συνομιλεί με τον Φεντερίκο Φελλίνι, σε αναδημοσίευση από το περιοδικό «Theater Heute» του Σεπτεμβρίου 1984 και μετάφραση της Σωτηρίας Μαντζίρη. Ο δημιουργός υπερασπίζεται την επιμονή του να κάνει

⁵⁵ Βαμβακάς - Παναγιωτόπουλος ό.π., 316.

⁵⁶ «Η συντομογραφία χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στο Π. Φιλμ 7 (1975, σελ. 356-360) σε κείμενο για το Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, συντάκτης Θανάσης Φέρνζης, με αφορμή τις ταινίες του Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης 1974», Στάθης Βαλούκος, *Νέος Ελληνικός Κινηματογράφος (1965-1981), ιστορία και πολιτική*, Αιγόκερως Αθήνα 2000, 13.

⁵⁷ *Αυτόθι*, 42.

ταινίες αποκλειστικά στην ιταλική γλώσσα, παρά τη διεθνή του εμβέλεια, αφού, όπως λέει χαρακτηριστικά, στην Ιταλία τον προστατεύει ένα μεγάλο δίκτυο από ρίζες, μνήμες, συνήθειες, στα βαθύτερα στρώματα των οποίων δεν μπορεί να διεισδύσει παρά μόνο με την μητρική του γλώσσα. Αυτός ο ιδιότυπος κοσμοπολιτισμός, που δεν εννοείται δίχως την βαθιά εξάρτηση από τον γενέθλιο τόπο, όπως έχουμε δει συχνά, είναι από τις ιδέες που συχνά υπερασπίζεται το Τέταρτο.

Ο Φελλίνι, κινηματογραφώντας τα ενδότερα της ζωής των Ιταλών, επιχειρεί να μαρτυρήσει την παρακμή και τη διαφθορά στην οποία έχει ξεπέσει η κοινωνία. Μέσα από την «Dolce Vita» εμφανίζεται ένας κόσμος εξαρτημένος από τις δημόσιες σχέσεις, κατακρίνεται ο τρόπος ζωής της ανώτερης μεσαίας τάξης, και προβάλλεται η διαφθορά της αριστοκρατίας. Ιδιαίτερα ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η έκπτωση του ενδιαφέροντος για το θρησκευτικό συναίσθημα κατέστησε τον σκηνοθέτη στόχο των αγανακτισμένων ηθικολόγων της δεξιάς και προπαντός της Καθολικής Εκκλησίας, που θεώρησε το έργο πορνογραφικό και προσβλητικό⁵⁸.

Η ταινία όμως είναι ριζοσπαστική όχι μόνο για το περιεχόμενο, αλλά και για την αισθητική της. Πρόκειται για την πρώτη μεγαλειώδη ταινία του Φελλίνι που παίρνει σαφείς αποστάσεις από τον ιταλικό νεορεαλισμό. Χαρακτηριστικό του ρεύματος αυτού, που σημάδεψε την ευρωπαϊκή κινηματογραφική παραγωγή από το 1942 μέχρι το 1951, είναι η όσο γίνεται ωμότερη απόδοση της άθλιας κατάστασης της Ιταλίας μετά τα χρόνια του πολέμου, η φτώχεια, η εξαθλίωση και οι κακουχίες. Κυρίως στόχος ήταν η ένδειξη της πραγματικότητας χωρίς καμιά υπεκφυγή, στον αντίποδα της ελαφρότητας και της εξιδανικευμένης ζωής που προέβαλε και προωθούσε το Χόλιγουντ την ίδια εποχή⁵⁹.

Στο τελευταίο τεύχος υπάρχουν άλλα δυο άρθρα για τον ξένο κινηματογράφο. Το πρώτο είναι μια συζήτηση του Γιώργου Μπράμου και του Αχιλλέα Κυριακίδη για την ταινία «The cotton club» του Φράνσις Φορντ Κόπολα⁶⁰. Το κεντρικό θέμα της ταινίας είναι η επιμιξία, με αφορμή την οποία «ο σκηνοθέτης χώνει βαθιά το τρυπάνι του και ερευνά το υπόστρωμα της αμερικάνικης κοινωνίας». Ο Αχιλλέας Κυριακίδης χαρακτηρίζει τον Κόπολα κατεξοχήν Ευρωπαίο σκηνοθέτη, καθώς όλες του οι ταινίες αμφισβητούν εκ των

⁵⁸ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Στάθης Βαλούκος, *Λεξικό σκηνοθετών του παγκόσμιου κινηματογράφου*, Αιγόκερως, Αθήνα 1996, 522 και προπαντός Peter Bandanella, *The films of Federico Fellini*, Indiana University - Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2002, 23.

⁵⁹ David Bordwell, Kristin Thompson, *Film art. An introduction*, McGraw-Hill, Νέα Υόρκη 2010, 473.

⁶⁰ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Στάθης Βαλούκος, *Λεξικό σκηνοθετών ό.π.*, 170.

έσω την αμερικάνικη κουλτούρα. Η αντίστιξη αυτή κατά τον Μπράμο αφορά την θεματολογία, όπου σε προηγούμενες ταινίες του δημιουργούσε πάνω σε συγκεκριμένα κινηματογραφικά είδη, επιχειρώντας ταυτόχρονα μια νέα ανάγνωση των ειδών αυτών. Αντίθετα στο «Κόττον κλαμπ» δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο θέμα - είδος άλλα πολλά τα οποία και δεν ολοκληρώνονται..

Ο προβληματισμός σχετικά με την ταυτότητα, αλλά και το μέλλον του ευρωπαϊκού κινηματογράφου απασχολεί ιδιαίτερα το περιοδικό. Στην συνέντευξη με τον Ιταλό ηθοποιό Μαρτσέλλο Μαστρογιάννι που φιλοξενείται επίσης στο τελευταίο τεύχος γίνεται αναφορά στο Μανιφέστο του ευρωπαϊκού κινηματογράφου και την ανάγκη να προστατευτεί η ιδιαιτερότητά του απέναντι στην αμερικάνικη πλημμυρίδα. Ο αμερικάνικος κινηματογράφος είναι ένας εμπορικός κινηματογράφος ο οποίος επιβάλλεται δημιουργώντας ένα καθεστώς δυναστείας. Οι υπόλοιποι κινηματογράφοι για να μπορέσουν να επιζήσουν στο βιομηχανικό παιχνίδι του θεάματος οδηγούνται σε μια καθαρή απομίμηση αυτού που το Χόλιγουντ έχει προτείνει και τελικά αρκούνται σε αυτήν. Αυτό μακροπρόθεσμα έχει ως επίπτωση όλα τα έργα να έχουν ίδια μορφή και να μην φαίνεται πουθενά η ιδιαίτερη γλώσσα και γραφή της κάθε χώρας. Ο αμερικάνικος κινηματογράφος βομβαρδίζει το ευρωπαϊκό κοινό με τις ταινίες του με αποτέλεσμα να καταφέρνει να του περιορίσει τα γούστα στα όρια. Τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα των ευρωπαίων σκηνοθετών που δεν ανταποκρίνονται σε αυτές τις επιταγές δεν βρίσκουν διέξοδο στο κοινό και έτσι η κυριαρχία αυτή φαντάζει πολύ δύσκολο να ανατραπεί. Η θέση του Μαστρογιάννι είναι ότι ο ευρωπαϊκός κινηματογράφος θα πρέπει να πάψει να ετεροπροσδιορίζεται, εξελισσόμενος με βάση την αντίθεσή του με τον αμερικάνικο, αλλά να θωρακιστεί έτσι ώστε να μπορεί να ισορροπεί απέναντί του. Η διατήρηση της ιδιαιτερότητας καθενός από τους ευρωπαϊκούς πολιτισμούς αποτελεί επιτακτική ανάγκη.

Η συνέντευξη συνεχίζεται με θέμα την τηλεόραση και τις επιπτώσεις της πάνω στη έβδομη τέχνη. Η τηλεόραση υποχρεώνει τον κόσμο να μένει σπίτι, τα προγράμματα που μεταδίδει έχουν τις περισσότερες φορές ψυχαγωγικό χαρακτήρα, απευθύνονται στο μεγάλο κοινό και δεν προϋποθέτουν καμία μόρφωση και καμιά διαμορφωμένη άποψη για το κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι. Η τηλεόραση δημιουργεί ανθρώπους ελάχιστα καλλιεργημένους χωρίς καμιά ικανότητα για κριτική σκέψη, ενώ καθώς προβάλλει προγράμματα με κοινά χαρακτηριστικά, ισοπεδώνει τη δεκτικότητα σε οτιδήποτε διαφορετικό. Ακόμα με την προβολή των διαφημίσεων, προωθείται ο άσκοπος καταναλωτισμός, και δημιουργούνται ψευδείς ανάγκες για άχρηστα προϊόντα. Είναι ένα μέσο στο οποίο όλοι έχουν πρόσβαση, στερώντας τους θεατές από τις κινηματογραφικές

αίθουσες. Η τηλεόραση αποτελεί τεχνολογικό επίτευγμα το οποίο ακολουθεί αλλά και διαμορφώνει τους κανόνες του εμπορίου και της βιομηχανίας. Ο άνθρωπος που εξοικειώνεται με την γλώσσα της τηλεόρασης δεν θα μπορέσει ποτέ να κατανοήσει την γλώσσα του κινηματογράφου και τελικά θα τον απορρίψει.

ΕΚΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Θέατρο

Το «Τέταρτο» φιλοξενεί διάσπαρτα 9 άρθρα που αφορούν την θεματική του θεάτρου. Την αρχή κάνει το άρθρο με τον τίτλο «Η Γυναίκα της Ζάκυθος» και οι απιστίες ενός σκηνοθέτη. Ο Σπύρος Βραχωρίτης, μόνιμος σκηνοθέτης της θεατρικής λέσχης του Βόλου, υπογράφει το άρθρο αποτυπώνοντας στις σκέψεις του, τις φοβίες του, και τις φιλοδοξίες του για το έργο. Το άρθρο εντάσσεται στην θεματική του περιοδικού, με τίτλο το ημερολόγιο μιας δημιουργίας όπου παρουσιάζονται και αναλύονται έργα δίνοντας έμφαση στον τρόπο με τον οποίο τα διαχειρίζεται ο δημιουργός του αφού τα συλλάβει. Η ιδέα ξεκίνησε το 1978 και παράσταση ανέβηκε το 1985. Ο σκηνοθέτης προσπάθησε να ανεβάσει το έργο μέσα από τα ματιά του συγγραφέα του. Σεβόμενος όσο το περισσότερο το γλωσσικό του ιδίωμα και αναλύοντας πρώτα από όλα την ιδιοσυγκρασία του. Δεν ήθελε να αποκλείσει το έργο από την πρωταρχική ταυτότητα που ο Σολωμός του είχε προσδώσει. Ανησυχούσε μήπως θα ήταν καλύτερο να διαχωριζόταν εξ αρχής η επινοημένη παράσταση από το σολωμικό έργο, προς αποφυγήν παρεξηγήσεων. Η παράσταση ανέβηκε μονάχα στην Θεατρική λέσχη Βόλου, δεν μεταφέρθηκε άλλου ούτε καταγράφηκε τηλεοπτικά. Έτσι, όπως λέει χαρακτηριστικά ο αρθρογράφος είναι «καταδικασμένη» στο εφήμερο του θεάτρου⁶¹.

Στην συνέχεια στο τρίτο τεύχος του περιοδικού στην σελίδα 72 ο Γιάνγκος Ανδρεάδης υπογράφει το άρθρο του τίτλου «το αρχαίο δράμα ανάμεσα στην κατανάλωση και τη δημιουργία». Εκεί παραθέτοντας σχόλια για τις παραστάσεις της διεθνούς συνάντησης αρχαίου ελληνικού δράματος που έλαβε χώρα από τις 4/06/85 έως τις 25/06/85. Υπεύθυνος και διοργανωτής του προγράμματος υπήρξε ο Θεόδωρος Τερζόπουλος, ο οποίος σύμφωνα με το περιοδικό κατάφερε να μας δώσει μια γεύση της παγκόσμιας εξάπλωσης του αρχαίου ελληνικού θεάτρου. Το πρώτο έργο που σχολιάζεται είναι οι Πέρσες από το κρατικό θέατρο της Στουττγάρδης με σκηνοθέτη τον Χάιμε. Η παράσταση μπορεί να καινοτομεί με την παράθεση εξωτερικών στοιχείων άλλα όσον αφορά την πλοκή του έργου και το ίδιο το κείμενο, υπάρχει απολυτός σεβασμός και στήριξη. Αυτό που παραβιάζεται είναι η ουσία της ομώνυμης τραγωδίας, καθώς ο σκηνοθέτης φροντίζει να την τοποθετήσει έτσι, ούτως ώστε να αναφέρεται στην δική του χώρα και όχι στην Αθηνά. Το αρνητικό της

⁶¹ Σπύρος Βραχωρίτης, «Η “Γυναίκα της Ζάκυθος” και οι απιστίες ενός σκηνοθέτη», *Το Τέταρτο*, 1 (1985), 94.

παράστασης είναι ότι οι συμβολισμοί, εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο υλοποιούνται, είναι εύκολα ερμηνεύσιμοι.

Το επόμενο έργο που σχολιάζεται είναι «Οι Τρωάδες» από το θέατρο Σκοτ με σκηνοθέτη τον ιαπωνικής καταγωγής Ταντάσι Σουζούκι. Αυτός επιλέγει τον δρόμο της τολμηρής διασκευής χρησιμοποιώντας την γλώσσα του σώματος. Σύμφωνα με την ιαπωνική παράδοση το σώμα μπορεί και οφείλει να αξιοποιεί τις ικανότητες έκφρασης και δεκτικότητας μέσω της κίνησης. Αυτό που επιτυγχάνεται μέσω αυτής της σύζευξης ιαπωνικής και ελληνικής κουλτούρας είναι ένας διάλογος μέσα από τον οποίο γεννιούνται καινούριοι εκφραστικοί κώδικες. Αυτοί όμως δρουν εις βάρος της φιλοσοφίας του αρχαίου ελληνικού δράματος καθώς έχουν ως αποτέλεσμα τον θάνατο του τραγικού λόγου. Σύμφωνα με το «Τέταρτο» η τέχνη των τραγικών ασκούσε τον πολίτη στην ανάγνωση του αθέατου και όχι στην καλαίσθητη αναμάσηση του θεατού⁶².

Ακόμα δυο έργα παρουσιάζονται: η Αντιγόνη του Γιούπικ και η Αντιγόνη του Νέου Δελχί. Στην πρώτη υπάρχει μια εξωτερική σύλληψη του αρχαίου δράματος αλλά τίποτα από την ποιότητά του⁶³. Πρόκειται για μια Αντιγόνη τοποθετημένη στον πάγο μέσα σε ένα σχηματοποιημένο ιγκλού. Η πλοκή βασίστηκε κυρίως σε έναν μύθο της Αλάσκα όπου ένα κορίτσι που βιάστηκε από τον αδερφό της και λιγότερο στην ελληνική τραγωδία. Η Αντιγόνη του θιάσου Αβαντ σε σκηνοθεσία του Καρτικ Αβαστι, σέβεται το κείμενο αν και μεσολαβεί η αγγλική μετάφραση. Μέσα από αυτά τα παραδείγματα γίνεται κατανοητό ότι η κάθε τοποθέτηση του αρχαίου δράματος έχει την υπογραφή του διασκευαστή της. Οι ξένοι καταφέρουν να μεταγράψουν τις δικές μας γνώσεις πάνω στην δικιά τους κουλτούρα. Έτσι κάτω από τον μανδύα των ξένων σκηνοθετών το αρχαίο δράμα από ελληνικό αποκτάει έναν χαρακτήρα παγκόσμιο, αλλάζει μορφή και οριοθετείται σε εντελώς διαφορετικές συνισταμένες. Η αλήθεια είναι ότι μας χωρίζουν πάνω από 2000 χρόνια από τότε που γράφτηκε η αρχαία τραγωδία, οι κοινωνικές, θρησκευτικές, ιστορικές και αισθητικές προσλαμβάνουσες εξυπηρετούσαν τελείως διαφορετικές ανάγκες από τις σημερινές και τοποθετούσαν το αρχαίο δράμα σε μια εντελώς διαφορετική διαστάση.

Το αρχαίο δράμα επιβιώνει και εξαπλώνεται δεχόμενο νέες επιρροές μέσα από τις σύγχρονες καλλιτεχνικές προσεγγίσεις. Αυτό είναι θετικό όπως έχει πει και ο Κάρολος

⁶² Γιάγκος Ανδρεάδης, «Το αρχαίο δράμα ανάμεσα στην κατανάλωση και τη δημιουργία», *Το Τέταρτο*, 3 (1985), 74.

⁶³ *Αυτόθι*, 74.

Κουν η αρχαία τραγωδία δεν είναι μουσειακό ντοκουμέντο⁶⁴. Το αρχαίο θέατρο είναι πάντα προσδιορισμένο και συνάμα εξαρτώμενο χρονικά και τοπικά, έτσι η ακριβής επανάληψη του αποτελεί μια ουτοπία. Οι Έλληνες σκηνοθέτες σύμφωνα με το περιοδικό φοβούνται να αντιμετωπίσουν το αρχαίο δράμα, και αρνούνται να του τοποθετήσουν τον τίτλο της διασκευής⁶⁵. Παρόλα αυτά, οι δραματουργικές παρεμβάσεις μπορούν να μας οδηγήσουν σε κάτι καινούριο το οποίο θα υπηρετεί θαρραλέα, βαθιές εσωτερικές ανάγκες της σημερινής και όχι της τότε πραγματικότητας. Ο σεβασμός στο αρχαίο κείμενο δεν προκύπτει με το να αναπαράγουμε συνεχεία αυτούσιο χωρίς καμιά παρέμβαση, αυτό δεν μας επιτρέπει καμιά εξέλιξη μας παγώνει μέσα στον χρόνο κάνοντας μας σκλάβους του παρελθόντος.

Ο σεβασμός μπορεί να προκύψει καταρχάς γνωρίζοντας και αναγνωρίζοντας την αξία του πρωτοτύπου άλλα και σε ένα δεύτερο στάδιο, να του δίνουμε την δυνατότητα να εκφράσει και να εκφραστεί μέσα από την δικιά μας κοινωνία. Την κληρονομία του αρχαίου δράματος, πρέπει να την αξιοποιούμε, να αποτελεί για εμάς πηγή έμπνευσης και δημιουργικότητας. Αντιθέτως η «βαλσάμωση» της μας οδηγεί προς στην εγκατάλειψη, στην αχρήστευση και τελικά στον θάνατο της.

Στο επόμενο τεύχος, βρίσκουμε αναδημοσίευση του περιοδικού «Theatre en Europe» (τεύχος 4, Οκτώβριος 1984) του οποίου διευθυντής ήταν ο Ιταλός σκηνοθέτης Τζιόρτζιο Στρέλερ. Πρόκειται για μια συνέντευξη στον ίδιο του τον εαυτό με αφορμή την ολοκλήρωση σαράντα χρόνων από την ίδρυση και λειτουργία του «Πίκολο Τέατρο». Ο σκηνοθέτης κάνει μια ιστορική ανάδρομη ενημερώνοντας μας ότι πέρα των άθλιων οικονομικών συνθηκών που επικρατούσαν, το «Πίκολο» κατάφερε να ανεβάσει διακόσιες περίπου παραστάσεις. Αναφέρεται στις εξουσίες και στις παραεξουσίες σχολιάζοντας ότι όχι μόνο δεν υπήρξαν στήριγμα άλλα αντιθέτως ήταν εναντίον τους. Έπειτα μέσα σε ένα πνεύμα σκληρής αυτοκριτικής παραδέχεται ότι δεν κατάφερε να υλοποιήσει όλα όσα είχε σχεδιάσει, καθώς το θέατρο είναι απέραντο. Στις θεατρικές επιλογές του υπήρχε μια αναγκαία ομοιογένεια, το «Πίκολο Τέατρο» ασχολήθηκε με πολλούς συγγραφείς, άλλα πάντα μέσα από μια βασική οπτική γωνιά, στόχος ήταν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εμπύθιση στο έργο. Τέλος, ως προς την πρόσφορα του στους συγχρόνους συγγραφείς και στο σύγχρονο δραματολόγιο θεωρεί ότι δεν υπάρχει σύγχρονο θέατρο του ίδιου επιπέδου με το Πίκολο. Ο λόγος, προσθέτει, ίσως να έγκειται στο γεγονός ότι δεν βρήκανε οι

⁶⁴ Κάρολος Κουν, «Μαγεία, Πάθος και Συγκίνηση. Κυρίαρχα στοιχεία της Τραγωδίας. Εισήγηση στη Διεθνή Διάσκεψη του Θεάτρου: Το Αρχαίο Δράμα στο Σημερινό Θέατρο, Αθήνα, Ιούλης 1976», *Θέατρο* 51-52 (1976), 50.

⁶⁵ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Γιάγκος Ανδρεάδης ό.π., 76.

σκηνοθέτες τρόπο να γεννηθούν αξιόλογοι συγγραφείς⁶⁶. Το «Πίκολο Τέατρο» υπήρξε πρωτοπόρο και σύμβολο πολιτιστικής αναγέννησης. Ήταν το πρώτο θέατρο το οποίο απευθυνόταν και ανήκε σε όλους. Πριν από αυτό η αντίληψη ενός δημοσίου θεάτρου ήταν ανύπαρκτη. Το Τέταρτο συμπεριλαμβάνει τον Τζιόρτζιο Στρέλερ στις σελίδες του, καθώς αποτελεί ένα από τα πρόσωπα που συνέβαλαν στην διαμόρφωση του σύγχρονου ευρωπαϊκού θεάτρου. Το ιταλικό θέατρο μετά το 1947 αλλάζει μορφή. Η νέα του κατεύθυνση δεν οφείλεται απολυτά στο «Πίκολο Τέατρο» αλλά η συνεισφορά του ήταν σίγουρα αξιοσημείωτη. Ούτως ή άλλως στόχος του θεάτρου δεν ήταν ποτέ να ξεχωρίσει. Θεωρούσε την επίτευξη μιας ουσιαστικής αλλαγής, έργο ενός ομαδικού πνεύματος και όχι μιας μεμονωμένης προσπάθειας⁶⁷. Το αίσθημα της οικουμενικότητας, η άποψη ότι η τέχνη του θεάτρου ανήκει σε όλους, «η παράστασή μας» όπως σχολιάζει χαρακτηριστικά ο Ιταλός σκηνοθέτης στο περιοδικό⁶⁸. Όλα αυτά είναι που έδωσαν αυτή την μοναδική ταυτότητα στο «Πίκολο Τέατρο» και για όλα αυτά το συγκαταλέγει και το Τέταρτο στις σελίδες του.

«Πίτερ Στάιν: Κάτι πρόκειται να συμβεί» είναι ο τίτλος που βρίσκουμε στο πέμπτο τεύχος του περιοδικού. Πρόκειται για μια συνέντευξη του Πίτερ Κρούμε με πρωταγωνιστή τον Πίτερ Στάιν. Η οποία δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο του 1984 στο «Teatre en Europe», την μετάφραση έχει αναλάβει η Ειρήνη Λεβίδη. Ο Γερμανός σκηνοθέτης αναλύει με έντονη αυτοκριτική διάθεση την μέχρι τώρα πορεία του, στοχάζονται πάνω στα προβλήματα του συγχρόνου θεάτρου και στις δικές του αδυναμίες. Αναρωτιέται αν ήταν αναγκαία τα στοιχεία που προσέθετε στις δομές των έργων. Θεωρεί ότι αυτά δημιούργησαν μια πολύ δυνατή μορφή η οποία τελικά απομάκρυνε τους ηθοποιούς από την εξοικείωση του κείμενου. Κάτι τέτοιο όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει θα ήταν ανησυχητικό για το μέλλον του θεάτρου⁶⁹. Σήμερα όπως εξομολογείται θα ήθελε να μπορεί να αφήνει ανέγγιχτη την δομή του έργου και το θεατρικό κείμενο. Ένα από τα κριτήρια τα οποία επιλέγει να ασχοληθεί με ένα έργο είναι να μπορεί αυτό να του προσφέρει γνώσεις και πέρα από την θεατρική δράση. Να είναι ικανό όπως σχολιάζει, να του δώσουν το έναυσμα για βαθύτερες σκέψεις και περαιτέρω αναλύσεις⁷⁰. Όπως για παράδειγμα στους «Νέγρους» το οποίο του

⁶⁶ Τζιόρτζιο Στρέλερ, «Ο Τζιόρτζιο Στρέλερ μιλάει με τον Τζιόρτζιο Στρέλερ», *Το Τέταρτο*, 4 (1985), 65.

⁶⁷ Paolo Grassi, Giorgio Strehler, «Sixteen Years of the Piccolo Teatro», *The Tulane Drama Review* Vol. 8, No. 3 (Spring 1964), 42.

⁶⁸ *Το Τέταρτο*, 4 (1985), 65

⁶⁹ Πέτερ Στάιν, «Πέτερ Στάιν: κάτι πρόκειται να συμβεί», *Το Τέταρτο*, 5 (1985), 55.

⁷⁰ Πέτερ Στάιν ό.π., 56.

επέτρεψε να γνωρίσει μια ακόμα Ήπειρο. Ένα ακόμα κριτήριο επιλογής είναι το έργο να έχει ένα επίπεδο υποκριτικής δυσκολίας. Ούτως ώστε μέσα από αυτό να μπορεί να εκτιμάει τις σκηνοθετικές του ικανότητες και οι ηθοποιοί το υποκριτικό τους ταλέντο. Τέλος, θεωρεί απαραίτητο να υπάρχει το στοιχείο της ισορροπίας ως προς την συμμετοχή όλων των συμβαλλόμενων προσώπων στο ανέβασμα της παράστασης. Ο Πίτερ Στάιν είναι ένας άνθρωπος που βρίσκεται σε μια συνεχής αναζήτηση νέων εμπειριών. Έχοντας σκηνοθετήσει μια τεράστια γκάμα θεατρικών έργων είναι δύσκολο να τον προσδιορίσουμε με ένα συγκεκριμένο στίλ⁷¹. Σίγουρα στηρίζει τις σκηνοθεσίες του στο νόημα των κειμένων, καθώς όπως αναφέρει μέσα στο περιοδικό «..η βάση του θεάτρου είναι η εξοικείωση των ηθοποιών με το αρχέτυπο». Η προσκόλληση στο αρχαίο κείμενο είναι από τις τάσεις που κυριαρχούν στις σύγχρονες σκηνοθετικές προσεγγίσεις του αρχαίου δράματος⁷². Στόχος αυτής της προοπτικής είναι το κείμενο αλώβητο να μεταφραστεί μέσα από τις εμπειρίες του κοινού και τελικά να εκφράσει την έννοια του τραγικού στην παροντική μας πραγματικότητα. Οι όποιες αναγκαίες προσθήκες κατά τον σκηνοθέτη δεν θα πρέπει να παρεμβαίνουν στην δομή του κείμενου, πάρα μονάχα να διευκολύνουν το κοινό στην κατανόηση του μύθου. Δεν θα πρέπει να αγκυροβολουύμε πάνω στο κείμενο ούτως ώστε να το τραβάμε στα μετρά μας, αντιθέτως θα πρέπει εμείς να αναζητάμε το νόημα και την ουσία, σε ένα έργο το οποίο υπήρξε πολύ πριν από εμάς προσθέτει ο σκηνοθέτης⁷³. Ο Πίτερ Στάιν επιλέγεται από το Τέταρτο τόσο για την μεγάλη του πρόσφορα στο ευρωπαϊκό θέατρο όσο και για την στάση του στην πολιτική επικαιρότητα των καιρών του. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο άρθρο στοχάστηκε με κριτική έπαρση τα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα της εποχής του. Η αρχή της θεατρικής του πορείας αντιπροσωπεύεται από την φανερή αριστερή του ιδεολογία η οποία όμως την δεκαετία του '70 άλλαξε κατεύθυνση. Τότε ίδρυσε την Schaubuhne, μια ιδιωτική επιχείρηση με την μορφή του εταιρικού θιάσου, οπού σύμφωνα με το περιοδικό το καλοκαίρι του 1981 ο προϋπολογισμός της έφτανε στα 17.077.00 μάρκα⁷⁴. Ο Πίτερ Στάιν συγκαταλέγεται στις σελίδες του περιοδικού καθώς είναι ένας

⁷¹ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Michael Patterson, *Directors in perspective. Peter Stein many's leading theatre director*, Cambridge University Press, New York 1981, 152.

⁷² Μαρία Ντίνου, *Η διαχρονική πορεία του αρχαίου ελληνικού μύθου στο θέατρο. Από το κείμενο στη «νέα κοινωνική σκηνή»*, Αδημοσίευτη διατριβή που υποστηρίχτηκε στο Τμήμα επιστημών της προσχολικής αγωγής και του εκπαιδευτικού σχεδιασμού της Σχολής ανθρωπιστικών σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Ρόδος 2008, 426.

⁷³ Πέτερ Στάιν ό.π., 55.

⁷⁴ Το Τέταρτο, 5 (1985), 55.

πολυδιάστατος σκηνοθέτης, αναμφισβήτητα μια από τις μεγαλύτερες φυσιογνωμίες του Θεάτρου σε όλο τον κόσμο.

Η σελίδα 63 του ίδιου τεύχους φιλοξενεί τον Λουκά Ρονκόνι με τον τίτλο «βλέπω το θέατρο σαν το καθρεφτάκι του αυτοκινήτου μου». Πρόκειται για μια συνέντευξη από την δημοσιογράφο Ειρήνη Λεβίδη, μέσα στην οποία ο Ιταλός σκηνοθέτης αναφέρεται εκτενώς στην δουλειά του με τους ηθοποιούς και το θεατρικό κείμενο. Ο ίδιος έχει δουλέψει σε πολλές ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, και έτσι έχει συνεργαστεί με ξένους ηθοποιούς πάνω σε αλλόγλωσσα θεατρικά έργα. Μέσα από αυτή του την εμπειρία τονίζει το γόνιμο στοιχείο της ανταλλαγής και τις αντιπαράθεσης ανάμεσα στις διαφορετικές θεατρικές παραδόσεις. Όταν καλεί έναν ξένο σκηνοθέτη λέει χαρακτηριστικά δεν ζητάς την ίδια παράσταση που θα έκανε ένας σκηνοθέτης από την χώρα σου. Σκοπός είναι να γίνουν κάποιες ανταλλαγές, όταν σκηνοθετώ σε μια ξένη χώρα το στοιχείο που με ενδιαφέρει είναι η εμπειρία, η γνωριμία με άλλες θεατρικές καταστάσεις με άλλους τρόπους θεατρικής δουλειάς⁷⁵. Έπειτα αναφέρονται στην τάση της επικαιροποίησης, ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει τις ελληνικές παραστάσεις και τις διαφοροποιεί από τις ιταλικές. Η επικαιροποίηση άφορα το κείμενο, το φόρτισμα των λέξεων βάσει σημερινών δεδομένων. Οι Ιταλοί ηθοποιοί αντιμετωπίζουν το αρχαίο κείμενο, τασσόμενοι υπέρ μιας υποκειμενικής αντίληψης και έκφρασης του κειμένου και αυτές επιβάλλουν στο κοινό. Αντιθέτως για τον Έλληνα ηθοποιό προτεραιότητα έχει το κοινό και με την επικαιροποίηση του κειμένου καταφέρνει να αποκτήσει μια μορφή επικοινωνίας μαζί του. Πρόκειται για μια λαϊκή πλευρά του θεάτρου όπως την χαρακτηρίζει ο Λουκά Ρονκόνι⁷⁶. Ο ίδιος δεν θεωρεί πως το αρχαίο θέατρο μπορεί να καθρεφτίσει τα σύγχρονα προβλήματα. Έχει την άποψη πως είναι εντελώς αποκομμένο από την καθημερινότητα, για αυτό και δεν επικροτεί την επικαιροποίηση του. Ακόμα αποκαλύπτει ότι δεν πιστεύει στον συγγραφέα αλλά στο κείμενο, δεν τον ενδιαφέρει τι ήθελε να πει και ποιες ήταν οι προθέσεις του. Ο τρόπος με τον οποίο θα το εκλάβει το κοινό είναι άγνωστος. Κάθε εποχή αντιλαμβάνεται το θέατρο από απόσταση, σύμφωνα με τις ανάγκες της και την εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία και όχι σύμφωνα με την πραγματικότητα που αυτό θέλει να παρουσιάσει. Αυτό συνέβη και με το έργο του «Ορλαντό Φουριόζο» οπού η γένια του '68 το εξέλαβε ως ένα θεατρικό μανιφέστο μιας επανάστασης προς την κατεύθυνση του ανοιχτού θεάτρου της λαϊκής συμμετοχής. Ενώ η πρόθεση του Ιταλού σκηνοθέτη όπως αποκαλύπτει στο περιοδικό ήταν να δείξει το αδύνατο της συμμετοχής του σημερινού

⁷⁵ Ειρήνη Λεβίδη, «Βλέπω το θέατρο σαν το καθρεφτάκι του αυτοκινήτου μου», *Το Τέταρτο*, 5 (1985), 63.

⁷⁶ *Αυτόθι*, 64.

θεατή⁷⁷. Με άλλα λόγια, η επικαιροποίηση του αρχαίου δράματος δεν εξαρτάται μονάχα από την πρόθεση του σκηνοθέτη άλλα και από τον ίδιο τον θεατή. Ο θεατής αντιλαμβάνεται και μεταφράζει τα έργα με βάση προσλαμβάνουσες της δικιάς του κοινωνίας. Ασυνείδητα φλιτάρει με κώδικες συμβατούς στις εμπειρίες του, με σκοπό να ερμηνεύσει και κατ' επέκταση να καταστήσει το έργο αναγνώσιμο και αναγνωρίσιμο. Για να είναι βιώσιμη μια ουσιαστική αναβίωση αρχαίου δράματος απαραίτητη προϋπόθεση είναι το κοινό να κατέχει γνώσεις θεατρικής εκπαίδευσης, καθώς μονάχα έτσι θα μπορέσει να τοποθετήσει το θέαμα στα «σωστά» πλαίσια. Με αυτόν τον τρόπο όμως αποκλείονται θεατές, σε αντίθεση με τις απαρχές της αρχαίας τραγωδίας η οποία αποτελούσε μέσω διδασκαλίας για το ευρύ κοινό⁷⁸. Δεν θεωρώ την αναβίωση αρχαίου δράματος εφικτή, αυτό δημιουργήθηκε κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, από συγκεκριμένους ανθρώπους για συγκεκριμένους σκοπούς· κάτι ανάλογο συνήθως αποτελεί μουσειακή αναπαράσταση και τίποτα παραπάνω.

Το τεύχος του Οκτωβρίου είναι αφιερωμένο στην Γαλλίδα τραγωδό Μαρί Μπελ οπού με την ανεπανάληπτη ερμηνεία της στους ρόλους της κομεντί φρανσέζ⁷⁹ κατατάσσεται στους θρυλικούς τραγωδούς του εικοστού αιώνα. Το Τέταρτο σε μετάφραση της Ειρήνης Λεβίδη αναδημοσιεύει το άρθρο της εφημερίδας «Λαμπυρίσουν» με τίτλο «Για τον ωραίο θάνατό της» στο οποίο σκιαγραφείται η ιστορία της. Η Μαρί Μπελ προοριζόταν για ρόλους γυναικών με μεγάλο ερωτισμό και εκρηκτικό ταπεραμέντο καθώς διέθετε επιβλητική κορμοστασιά και αγέρωχη φυσιογνωμία.⁸⁰ Έπειτα από τις μυθικές της επιτυχίες στο θέατρο αποφασίζει να αποσυρθεί από το προσκήνιο. Τα είκοσι χρόνια σιωπής της ξεσφραγίζονται το 1959 οπού αγοράζει την αίθουσα του Gymnase στο βουλεβάρτο Μπον Νουβέλ στο Παρίσι. Το πάθος που έτρεφε προς στο θέατρο την οδήγησε να του δώσει το όνομά της⁸¹. Εκεί παίζονται έργα «ποιότητας» αλλά περιορισμένου ενδιαφέροντος όπως το «Madame Princesse» του Φιλισίεν Μαρσό το 1965 και το «Λιπόθυμο άλογο» της Φρανσουάζ Σαγκαν το 1967.⁸² Η Μαρί Μπελ υπήρξε σπάνια τραγωδός του γαλλικού θεάτρου που με την

⁷⁷ *Αυτόθι*, 64.

⁷⁸ Μαρία Ντίνου ό.π., 457.

⁷⁹ Phyllis Harntoll, Peter Found, *Λεξικό του θεάτρου*, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης - Νεφέλη, Αθήνα 2000, 237.

⁸⁰ Marie Bell, «Για τον ωραίο της θάνατο», *Το Τέταρτο*, 6 (1985), 69.

⁸¹ *Mort de Marie Bell*, Institut National de l'Audiovisuel, <http://www.youtube.com/watch?v=fNAnyXxRC0>, πρόσβαση στις 18/08/13.

⁸² Marie Bell ό.π., 71.

παρουσία της έδινε μια άλλη διάσταση στα έργα. Ο Ζαν Κοκτώ είχε πει χαρακτηριστικά: «μόλις εμφανίζεται η Μαρί Μπελ στην σκηνή, όλα είναι πύρινα».

Το ίδιο τεύχος έχει ένα αφιέρωμα στο διεθνές φεστιβάλ του Εδιμβούργου του έτους 1985. Όπως μας πληροφορεί ο αρθρογράφος Διαμαντής Μποσαντής του παρουσιάζεται μια δυσκολία στο να περιγράψει σε μερικές σελίδες ένα φεστιβάλ θεάτρου όπου συμμετείχαν εκατοντάδες θίασοι ανά τον κόσμο. Για αυτό τον λόγο, επέλεξε να μας παρουσιάσει τα έργα μέσω της κατευθείαν συζήτησης με κάποιους από τους σκηνοθέτες και ηθοποιούς που έλαβαν μέρος στο φεστιβάλ. Οι άνθρωποι αυτοί εκφράζονται σχετικά με την θεατρική τους εμπειρία και την σχέση αυτής με της χώρες που εκπροσωπούν. Ο πρώτος συνεντευξιαζόμενος είναι ο ιαπωνικής καταγωγής Γιούκιο Νιναγκάβα όπου παρουσίασε τον «Μάκβεθ» του Σαίξπηρ. Η ευρωπαϊκή παράδοση συνάντα την γιαπωνέζικη εμπειρία και το αποτέλεσμα χαρίζει στους θεατρόφιλους μια από της καλύτερες στιγμές του φεστιβάλ⁸³. Ο Γιούκιο Νιναγκάβα όπως μας ενημερώνει το περιοδικό εκδηλώνει τελευταία, μια συστηματική προσπάθεια προσέγγισης του δυτικού θεάτρου. Αυτό όπως εξηγεί ο σκηνοθέτης προέκυψε από την τεράστια πολιτισμική επιρροή της ευρωπαϊκής κουλτούρας που δέχτηκε η Ιαπωνία μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Το θέατρο Τόχο προσδοκά, μέσα από τις επιλογές του στο κλασικό ρεπερτόριο να συμπεριλάβει στα έργα του κάποια στοιχεία του ευρωπαϊκού σανιδιού. Η διαφορά είναι, συνεχίζει ο Ιάπωνας σκηνοθέτης ότι το δυτικό θέατρο στηρίζεται στην λογική σε αντίθεση με το ιαπωνικό που έχει τις βάσεις του στο αίσθημα. Η πρακτική που ακολουθεί είναι να ξεκινάει με βάση το ίδιο το κείμενο, το οποίο σέβεται και δεν παραποιεί. Έτσι με κατευθυντήριο άξονα αυτό, ξαναχτίζει την εικόνα του με βάση τα ιαπωνικά δεδομένα. Το αποτέλεσμα είναι ένα αληθινό μίγμα ιαπωνικής και ευρωπαϊκής παράδοσης, μια νέα μορφή θεάτρου. Ο Ιάπωνας σκηνοθέτης απευθύνεται σε μια νέα κοινωνική σκηνή, αυτή της επηρεασμένης Ιαπωνίας από τα δυτικά πρότυπα. Έτσι τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει για να γίνει κατανοητό το έργο στους θεατές θα πρέπει να είναι ο συνδυασμός των αισθητικών και ιδεολογικών πρότυπων και των δυο παραδόσεων. Η κατανόηση ολόκληρου του νοήματος εξαρτάται από αυτούς τους παράγοντες. Βρισκόμαστε σε μια νέα εποχή την αποκαλούμενη «παγκόσμια εποχή» όπου παρατηρείται ένα αλισβερίσι διαφορετικών πολιτισμικών παραδόσεων⁸⁴. Ο Γιούκιο Νιναγκάβα με την καλλιτεχνική του προσέγγιση καταφέρνει να ισορροπήσει αυτά τα νέα δεδομένα και να

⁸³ Διαμαντής Μποσαντής, «Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου 1985», *Το Τέταρτο*, 6 (1985), 80.

⁸⁴ Eriksen Thomas Hylland, *Μικροί τόποι μεγάλα ζητήματα*, Κριτική, Αθήνα 2007, 457.

καταστήσει αυτήν την νέα μορφή του ιαπωνικού θεάτρου κατανοητή και αναγνωρίσιμη στους θεατές του.

Οι επόμενες συζητήσεις αφορούν τον καλλιτεχνικό διευθυντή θεάτρου ιρλανδικής καταγωγής Τζον Σλεμόν και τον Αφρικάνο ηθοποιό Τζον Κανί. Οι οποίοι ανέβασαν στο θέατρο Μπάξτερ του Κέιπ Τάουν την παράσταση «Δεσποινίδα Τζούλια» προβάλλοντας το θέμα της φυλετικής διάκρισης κάτω από το πρίσμα της δυτικής και αφρικανικής παράδοσης. Τον ρόλο της δεσποινίδας Τζούλια ενσάρκωσε η λεύκη Σάντρα Πρίνσλει και του εραστή ο έγχρωμος Τζον Κανί. Με αυτήν την κατανομή των ρόλων η παράσταση πετυχαίνει ένα βήμα προς την κοινωνικοπολιτική εξίσωση των δυο πληθυσμών της Αφρικής. Η αντίδραση των πιο συντηρητικών λευκών που δεν αποδέχονται μια τέτοια μείκτη κοινωνία ήταν αναμενόμενη. Για το μαύρο ακροατήριο σημαντικό ήταν ότι καταφέραν να έχουν ένα πρωταγωνιστικό ρόλο στην σκηνή. Ο Τζον Κανί αναφέρει ότι το θέατρο στις μαύρες περιοχές είναι συγκλονιστικό και πολύ διαφορετικό από αυτό της Ευρώπης. Καθώς σε αυτό δεν αρκούνται οι κανόνες της δυτικής κουλτούρας για να το κατανοήσεις⁸⁵. Στην Αφρική, ιδιαίτερα όταν άφορα έργο ευρωπαίου ρεπερτόριου, για να επικοινωνήσεις με το κοινό επιτυχώς θα πρέπει να αναζητήσεις διαφορετικούς νομούς, νομούς που να σχετίζονται με την αφρικανική παράδοση. Όταν αυτό επιτευχθεί το αποτέλεσμα είναι σπουδαίο όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει ο Αφρικάνος ηθοποιός «..το αποτέλεσμα είναι αυτό που αποκαλούμε θέατρο, ζωντανό θέατρο και συγκλονιστικό⁸⁶». Για μια ακόμη φορά αιρόμαστε στο συμπέρασμα ότι για να έχει το θέατρο έναν ρόλο λειτουργικό προϋποθέτει κατ' αρχήν να γίνεται αντιληπτό από το κοινό του. Μονάχα έτσι αποκτάει πρακτική υπόσταση. Αυτό στη συγκεκριμένη περίπτωση κατορθώνεται με την επικαιροποίηση της ιστορίας, την συσχέτισή της δηλαδή με τα ιστορικο-κοινωνικά γεγονότα της Αφρικής. Έτσι πέρα από τον ψυχαγωγικό χαρακτήρα η τέχνη της υποκριτικής αποκτάει και έναν εκπαιδευτικό ρόλο, αφυπνίζει τους θεατές και τους ωθεί να εκλαμβάνουν διαφορετικά τον κόσμο στον οποίο ζούνε. Μέσα σε αυτόν τον διττό ρόλο της υποκριτικής δραματουργίας κρύβεται όλη του η ουσία.

Στο έβδομο τεύχος του περιοδικού υπάρχει ένα άρθρο της Σωτηρίας Ματζίρη με τίτλο «Η τελευταία παράσταση». Το άρθρο με αφορμή τον θάνατο του, είναι αφιερωμένο στον Τζούλιαν Μπεκ και αναφέρεται στην τελευταία παράσταση που έδωσε στο θέατρο Λα Μάμα της Νέας Υόρκης. Αυτή αποτελεί ένα σπάνιο καλλιτεχνικό γεγονός καθώς

⁸⁵ Διαμαντής Μπασάντης ό.π., 83.

⁸⁶ Διαμαντής Μπασάντης ό.π., 83.

παρουσιάζονται για πρώτη φορά παγκοσμίως τρία κείμενα του Σάμιουελ Μπέκετ. Στο τελευταίο μέρος της τριλογίας ο Μπεκ ενσαρκώνει έναν μονόλογο που έγραψε ο Μπέκετ το 1976 λίγο πριν πεθάνει. Λαμβάνοντας υπόψη την αρρώστια του Μπεκ το κοινό εξέλαβε αυτόν τον μονόλογο σαν το αποχαιρετιστήριο δώρο τους από τον καλλιτέχνη. Ο Τζούλιαν Μπεκ υπήρξε ιδρυτής του Θρυλικού Λίβινγκ Θιάτερ, του πρώτου πρωτοποριακού θεάτρου στην Αμερική και στην Ευρώπη την δεκαετία του '60⁸⁷. Το Τέταρτο επιλέγει να αναφερθεί στον μεγάλο σκηνοθέτη για την τεράστια συμβολή του στην υποκριτική τέχνη άλλα και για την φιλοσοφία του. Το Λίβινγκ Θιάτερ αντιτασσόταν σε κάθε μορφή εξουσίας στις αυθεντίες και στις μαζικές ιδεολογίες. Ο ίδιος ο Τζούλιαν Μπεκ έβλεπε την τέχνη του θεάτρου ως ένα μέσο για αλλαγή. Αυτή έλεγε είναι που μπορεί να αλλάξει την αντίληψη μας και τον τρόπο σκέψης μας⁸⁸. Θεωρούσε την τέχνη του θεάτρου άναρχη, δηλαδή χωρίς περιορισμούς και κανόνες, δίνοντας αξία στην ίδια την δημιουργία⁸⁹. Στόχος του ήταν η κοινωνική αλλαγή, με την ελπίδα της γένεσης μιας νέας κοινωνίας, διαφορετικών αξιών απελευθερωμένη από ταμπού και κοινωνικά στερεότυπα. Ο Τζούλιαν Μπεκ είχε έναν διαφορετικό, ιδιαίτερο τρόπο να αντιλαμβάνεται τον κόσμο και αυτόν προσπάθησε να κάνει γνωστό μέσα από τα έργα του.

Το όγδοο τεύχος του Τέταρτου στην σελίδα 76 φιλοξενεί την βιογραφία ενός εντελώς άγνωστου στην Ελλάδα ποιητή και σεναριογράφου ρώσικης καταγωγής, τον Αλέξανδρε Σερκέγιεβιτς Γκριμπογιέντοφ. Το κείμενο με την υπογραφή της Ειρήνης Λεβίδη γράφεται εξ αφορμής της παράστασης «Συμφορά από το πολύ μυαλό» από τον θίασο της σκηνης σε μετάφραση του Μήτσου Αλεξανδρόπουλου και σκηνοθεσία του Λευτέρη Βογιατζή. Στο άρθρο επιχειρείται η παρουσίαση του ποιητή και του έργου του. Ο Ρώσος δημιουργός χαρακτηρίζεται από τις πιο ενδιαφέρουσες φυσιογνωμίες της εποχής του, λόγω της έντονης προσωπικότητάς του και της ευφυΐας του.

Στόχος του όπως σχολιάζει το Τέταρτο ήταν να βάλει της βάσεις του ρώσικου θεάτρου ψάχνοντας μια αισθητική που θα ανταποκρίνεται στην ιδέα που είχε του κάλου και του αγαθού αλλά και των κοινωνικών και ιστορικών αναγκών του τόπου του⁹⁰. Τα έργα του περιστρέφονται γύρω από τις ιδέες του Διαφωτισμού και κάνει συχνά ισχυρές δηλώσεις ενάντια στις προκαταλήψεις τα στερεότυπα της συμβάσεις της κοινωνίας.⁹¹ Οι

⁸⁷ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Σωτηρία Ματζίρη, «Τελευταία Παράσταση», Το Τέταρτο, 7 (1985), 87.

⁸⁸ Julian Beck, Judith Malina, «The Living theatre abroad Radicalizing the Classics», *Performing Arts Journal* Vol. 5, No. 2: *American Theatre: Fusion* (1981), 38.

⁸⁹ *Αυτόθι*, 39.

ριζοσπαστικές του ιδέες φαίνονται και στην πολιτική, όπου μάχεται για την κατάργηση της δουλείας και τον εκσυγχρονισμό του ρωσικού κράτους⁹². Το Τέταρτο για μια ακόμη φορά επιλέγει να αναφερθεί σε έναν άνθρωπο με πρωτοπόρες ιδεολογίες, και ιδιαίτερο τρόπο αντίληψης του κόσμου. Κάποιον που με το έργο του σφράγισε την ρώσικη τέχνη, δείχνοντας τον δρόμο στους μεταγενέστερους.

Το επόμενο τεύχος του περιοδικού με αφορμή την συμπλήρωση είκοσι χρόνων από την λειτουργία του «θεάτρου του Ήλιου» δημοσιεύει τις σκέψεις της δημιουργούς του, Αριάν Μνουσκίν. Όπως μας ενημερώνει το Τέταρτο είναι απολυτά ταυτισμένη με τον θίασο της, τον οποίο θεωρεί τρόπο ζωής και όχι άπλα ένα επάγγελμα. Το θέατρο του Ήλιου πρότεινε μια διαφορετική μορφή θεάτρου η οποία στηριζόταν στην σωματική εκπαίδευση και στον αυτοσχεδιασμό⁹³. Η ξεχωριστή του ταυτότητα έγκυπτε στο γεγονός ότι ιδρύεται η πολυτάραχη και ανήσυχη δεκαετία του 1960⁹⁴. Για αυτό τον λόγο του προσδόθηκε ένας χαρακτήρας παρεμβατικού και πολιτικοποιημένου θεάτρου αριστερής αποχρώσης. Ιδιαίτερα μετά το έργο «Η κουζίνα» του Arnold Wesker που ανέβηκε στην σκηνή του τσίρκου Μεντράνο με τεράστια επιτυχία, το «θέατρο του Ήλιου» συνδέθηκε με τα συναισθήματα του Μαΐου του '68. Τα βασικά του χαρακτηριστικά ήταν καταρχάς οι συνεχείς αναφορές στον κόσμο του λαϊκού θεάτρου με χρήση στοιχείων όπως κλόουν, ακροβατών και ταχυδακτυλουργών. Όπως επίσης και το να δημιουργεί θεάματα προσιτά προς το κοινό ανεξαρτήτου ηλικίας⁹⁵. Το θέατρο του Ήλιου όπως μας πληροφορεί το περιοδικό υπερασπιζόταν και προέβαλλε την στρατευμένη του ιδεολογία σε κάθε ευκαιρία. Η ιδιαιτερότητα του όμως δεν βρίσκεται μονάχα στον πολιτικοποιημένο του πρόσωπο, άλλα και στην διαφορετική σκηνοθετική αντιμετώπιση του θεατρικού κείμενου. Όπως αναφέρει η Πηγή Κουτσογιαννοπούλου στην μελέτη της, ο ρόλος του σκηνοθέτη στο «θέατρο του Ήλιου» είναι διαφορετικός έχοντας αντί τον ατομικό χαρακτήρα, ένα ομαδικό πνεύμα

⁹⁰ Ειρήνη Λεβίδη, «Αλεξάντερ Σεργκέγιεβιτς Γκριμπογιέντοφ (1704-1829)», *Το Τέταρτο*, 8 (1985), 76.

⁹¹ Λήμμα «Aleksandr Sergeevich Griboedov», *Dictionary of Literary Biography*, <http://www.bookrags.com/biography/aleksandr-sergeevich-griboedov-dlb/> (προσπέλαση στις 22 Αυγ. 2013).

⁹² Ειρήνη Λεβίδη, «Αλεξάντερ Σεργκέγιεβιτς Γκριμπογιέντοφ» ό.π., 77.

⁹³ «Οι καλλιτέχνες του θεάτρου του Ήλιου ανακαλύπτουν ότι ο απολυτός αυτοσχεδιασμός που αρνείται την υποστήριξη του κείμενου εξανθρωπίζει την ερμηνεία», Κατερίνα Σχινά, «Το θέατρο του ήλιου συμπλήρωσε τα είκοσι χρόνια του», *Το Τέταρτο*, 9 (1986), 84.

⁹⁴ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Judith G. Miller, *Ariane Mnouchkine*, Routledge, Canada 2007.

⁹⁵ Κατερίνα Σχινά, «Το θέατρο του ήλιου συμπλήρωσε τα είκοσι χρόνια του» ό.π., 85.

συνεργασίας μεταξύ των ηθοποιών και του σκηνοθέτη⁹⁶. Μέσω της τεχνικής του αυτοσχεδιασμού λοιπόν ο συγγραφέας και ο σκηνοθέτης παραγκωνίζονται και την θέση του παίρνουν οι αυτοσχεδιασμοί των ηθοποιών. Η Αριάν Μνουσκίν ήταν ένας άνθρωπος με όραμα για το σύγχρονη παγκόσμια σκηνή. Κατέκτησε το κοινό της δίνοντας του ένα αλλιώτικο, ομαδικό θέατρο. Χωρίς να εγκαταλείψει στιγμή την ιδεολογία της χάραξε την δικιά της πορεία στην ιστορία του σανιδιού επηρεάζοντας τον τρόπο με τον οποίο το αντιλαμβανόμαστε σήμερα.

Το τελευταίο άρθρο το φιλοξενεί το δέκατο τεύχος του περιοδικού στην σελίδα 71. Ο Αντώνης Κυριαζάνος στην θεματική «Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας» υπογράφει τον τίτλο «έξελθε καταραμένε όφι, να μη σε εξέλθω εγώ!». Ο Ευγένιος Σπαθάρης παρουσιάζει το ημερολόγιο της δημοφιλούς παράστασης του θεάτρου σκιών «ο Μεγαλέξανδρος και ο καταραμένος όφης». Ένα έργο που έγινε χορευτική παράσταση από το ελληνικό χορόδραμα της Ραλλούς Μάνου με μουσική του Μάνου Χατζιδάκι και σκηνικά κουστούμια του Χατζηκυριάκου Γκίκα, το 1950. Με την επιλογή του αυτή το περιοδικό ξαναζωντανεύει μια ολόκληρη εποχή. Ο Μεγαλέξανδρος και το καταραμένο φίδι είναι το κλασικότερο έργο του θεάτρου σκιών, όπου μέσα από αυτό τα παιδιά διασκεδάζαν και ταυτόχρονα διδάσκονταν την ιστορία του τόπου μας. Ο Ευγένιος Σπαθάρης υπήρξε ένας λαϊκός καλλιτέχνης, υπηρέτης της λαϊκής μας κληρονομιάς που με το έργο του κράτησε ζωντανό αυτό το μοναδικό είδος τέχνης, το θέατρο σκιών. Η συμβολή του στην ελληνική παράδοση είναι ανεκτίμητη.

⁹⁶ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Πηγή Κουτσογιαννοπούλου, «Αριάν Μνούσκιν, 1789 - Ανδρέας Στάικος, 1843. Θέατρο Ιστορία Σκηνοθεσία», *Σύγκριση* 5 (1993), 66 [<http://gcla.phil.uoa.gr/newfiles/syngri5/5.koutsogiannopoulou.pdf>].

ΕΒΔΟΜΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Φωτογραφία

Μόλις δύο είναι οι αναφορές του περιοδικού για την τέχνη της φωτογραφίας. Στο τεύχος του Αυγούστου, φιλοξενείτε το πρώτο άρθρο πρόκειται για ένα αφιέρωμα στην φωτογράφο Νέλλη Σουγιουτζόγλου, γνωστή και ως Nelly's. Το επόμενο το βρίσκουμε τρία τεύχη αργότερα στην θεματική του περιοδικού «φανταστικό καφενείο».

Η Νέλλη Σουγιουτζόγλου υπήρξε μία γυναίκα μπροστά από την εποχή της, με πρωτοπόρα και συχνά σοκαριστική καλλιτεχνική αισθητική⁹⁷. Η αποτύπωση του γυμνού σώματος, των χορευτριών του μοντέρνου μπαλέτου: Νικόλσκα, Μόνα Πάιβα και Μέρι Βίκμαν προκάλεσε σκάνδαλο στην τότε συντηρητική κοινωνία της Ελλάδας, παρόλο που δεν ήταν αυτός ο σκοπός της φωτογράφου⁹⁸.

Ακόμη όπως διαβάζουμε στο Τέταρτο ασχολήθηκε με θέματα βουκολικού περιεχομένου όπου πηγή έμπνευσής της αποτελούσε η γραφικότητα. Το περιοδικό κρίνει πως λόγω του υψηλού κοινωνικού της στάτους παράβλεψε το σκληρό πρόσωπο της αγροτικής ζωής⁹⁹. Αντιθέτως στην έκθεση της με τίτλο «Προσφυγικοί καημοί», φωτογράφησε τους καταυλισμούς ανθρώπων μέσα στους οποίους ανήκε κάποτε και αυτή¹⁰⁰, έτσι κατάφερε να αποδώσει με ακρίβεια την τραγική τους αθλιότητα και δυστυχία¹⁰¹. Επιπροσθέτως σε ένα δεύτερο επίπεδο η φωτογράφος εξύψωσε και γνωστοποίησε την άξια αυτού του ανωνύμου πλήθους στο ευρύ κοινό. Από την άλλη το περιοδικό την κατηγορεί πως ακολουθώντας παθητικά της παραγγελίες της εξουσίας, φωτογράφησε πολιτικά πρόσωπα, υπογραμμίζοντας μια ψευδή επιφάνεια τους, και παρουσιάζοντας τους με εντελώς αναληθή πρόσωπο. Οι φωτογραφίες σχολιάζει στην συνέχεια πρέπει να λένε πάντα την αλήθεια και αυτό είναι θέμα εντιμότητας και όχι αισθητικής¹⁰². Παρόλα αυτά η ίδια στην αυτοπροσωπογραφία της σχολιάζει: «Όσα χρόνια είμαι στην Ελλάδα, δεν ανακατεύτηκα ποτέ μου στα πολιτικά. Έβρισκα ότι δεν ήταν δουλειά μου. Ούτε και τώρα είμαι με το μέρος

⁹⁷ Εμμανουήλ Κάσδαγλης (επιμ.), *Nelly's αυτοπροσωπογραφία*, Γραφικές τέχνες, Αθήνα 1989, 10.

⁹⁸ *Αυτόθι*, 74.

⁹⁹ Στάθης Τσαραγκουσιάνος, «Nelly's, οι φωτογραφίες δεν λένε πάντα την αλήθεια», *Το Τέταρτο*, 4 (1985), 79.

¹⁰⁰ Εμμανουήλ Κάσδαγλης (επιμ.) ό.π., 23.

¹⁰¹ *Αυτόθι*, 80.

¹⁰² Στάθης Τσαραγκουσιάνος, «Nelly's...» ό.π., 79.

κανενός»¹⁰³. Δεν είναι απαραίτητο ούτε προϋπόθεση για έναν καλλιτέχνη να είναι πολιτικοποιημένος και οι δουλειές του να ακολουθούν κάποια συγκεκριμένη πολιτική γραμμή. Η τέχνη και η έκφρασή της δεν χρειάζεται να υπηρετούν καμιά απολύτως εξουσία. Θεωρώ ότι μπορούν να σταθούν αξιοπρεπέστατα και από μόνες τους.

Παρακάτω το περιοδικό σχολιάζει ότι η δουλειά της Nelly's είχε ιδιαίτερα ελληνοκεντρικό χαρακτήρα¹⁰⁴. Η Νέλλη Σουγιουτζόγλου σε μια προσπάθεια ανάδειξης της ελληνικής συνέχειας μεταξύ αρχαίας και σύγχρονης ιστορίας, απathanάτισε στον φακό της, αρχαία ελληνικά αγάλματα πλάι σε σύγχρονους ανθρώπους. Μια δουλειά επίπονη και ενδιαφέρουσα η οποία όπως μας ενημερώνει το Τέταρτο φιλοξενήθηκε σε δύομισι σελίδες του περιοδικού Life το 1940¹⁰⁵. Ωστόσο οι φωτογραφίες δεν κατάφεραν να αποδείξουν την πολυπόθητη πολιτιστική μας συνέχεια.

Το Τέταρτο επιλέγει να την συμπεριλάβει στις σελίδες του για την φωτογραφική της αισθητική και για την επιλογή της να μην παραδοθεί ποτέ μπροστά στα φώτα της δημοσιότητας¹⁰⁶. Όπως έχει ειπωθεί σε προηγούμενα κεφάλαια δεν είναι η πρώτη φορά που το περιοδικό χρησιμοποιεί σαν κριτήριο επιλογής την σεμνότητα του καλλιτέχνη.

Η επομένη αναφορά στη τέχνη της φωτογραφίας, την βρίσκουμε στην σελίδα 75 στην κατηγορία «φανταστικό καφενείο». Πρόκειται για ένα τρισέλιδο αφιέρωμα μέσα στο οποίο γνωστές του αντικείμενου συνομιλούν περί φωτογραφίας. Αυτοί είναι: ο φωτορεπόρτερ Ντίμης Αργυρόπουλος, ο καθηγητής φωτογραφίας και ιδιοκτήτης του φωτοχώρου Πλάτων Ριβέκλης, οι φωτογράφοι Νίκος Παναγιωτόπουλος, Τάσος Βρεττός και τέλος ο εκδότης της φωτογραφίας Σταύρος Μωρεσόπουλος.

Αρχικά όλοι οι συνεντευσκόμενοι συμφωνούν πως η συγκεκριμένη τέχνη βρίσκεται σε μεγάλη άνθηση. Σε όλα τα σπίτια υπάρχει μια μηχανή και από τεχνικής άποψης τουλάχιστον, είναι μια τέχνη αρκετά εύχρηστη. Στη συνέχεια η συζήτηση γίνεται πιο θεωρητική, με το ερώτημα που θέτει ο Μάνος Χατζιδάκις, για το ποια είναι σχέση του φωτογράφου με το φωτογραφικό γεγονός¹⁰⁷. Κατά τον Παναγιωτόπουλο όταν καλείτε κάποιος να καλύψει ένα φωτορεπορτάζ θα πρέπει να βρίσκεται κοντά και συγχρόνως έξω

¹⁰³ Εμμανουήλ Κάσδαγλης (επιμ.) ό.π., 303.

¹⁰⁴ Στάθης Τσαραγκουσιάνος, «Nelly's...» ό.π., 79.

¹⁰⁵ *Αυτόθι*, 81.

¹⁰⁶ *Αυτόθι*, 78.

¹⁰⁷ Ντίμης Αργυρόπουλος, Πλάτων Ριβέκλης, Νίκος Παναγιωτόπουλος, Σταύρος Μωρεσόπουλος, Τάσος Βρεττός, «Περί Φωτογραφίας», *Το Τέταρτο*, 7 (1985), 75.

από αυτό¹⁰⁸. Καθώς μονάχα έτσι δεν θα επηρεαστεί η προσωπική του κρίση, και θα μπορέσει να λειτουργήσει σαν καταγραφέας του γεγονότος. Η υποκειμενική αλήθεια του φωτογράφου στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν θα πρέπει να απασχολεί και να επηρεάζει κανέναν.

Η φωτογραφία στην Ελλάδα μέχρι την δεκαετία του '70 θεωρείτο ένα όργανο καταγραφής που αναπαριστούσε αντικειμενικά την πραγματικότητα¹⁰⁹. Όμως στην πράξη η συγκεκριμένη τέχνη ακριβώς για τον λόγο ότι όλοι πιστεύαν στην ειλικρίνεια της λειτούργησε ως το βασικότερο όργανο της προπαγάνδας. Η διαστρέβλωση της αλήθειας και η παρουσίαση - διάδοσή της με διαφορετικό προσωπείο κάθε φορά, αναλόγως τα συμφέροντα που εξυπηρετούσε.

Το επόμενο θέμα προς σχολιασμό είναι η φωτογραφίες που βγάζουν οι πολεμικοί ανταποκριτές στην χώρα μας. Οι οποίες σύμφωνα με το περιοδικό γίνονται όλο και πιο σκληρές. Αυτό που συμβαίνει εξηγεί το Τέταρτο είναι πως το φωτογραφικό ρεπορτάζ αναγκάζεται να δείξει εικόνες αποκρουστικές και υπερβολικής βίας για να αντιμετωπίσει την δυναστεία της τηλεόρασης στις πωλήσεις¹¹⁰. Οι σχεδόν πάντοτε παρακινούμενοι από εμπορικό ενδιαφέρον Έλληνες φωτορεπόρτερ πολλές φορές δεν σάστισαν να προβούν στην σκηνοθετημένη βία μιας εικόνας. Οι πολεμικοί ανταποκριτές ουσιαστικά από τον εμφύλιο και μετά τραβούσαν εμπορικές φωτογραφίες, που είχαν στόχο να πουλήσουν φυλλάδες των εφημερίδων και όχι να απεικονίσουν τα γεγονότα. Όπως αναφέρει ο φωτογράφος Άλκης Ξανθάκης στην Ελευθεροτυπία στον πόλεμο του '40 βγήκαν εξαιρετικές φωτογραφίες αλλά όχι ρεαλιστικές, ήταν όλες τους στημένες¹¹¹. Αυτό είχε άμεση επίπτωση να μην έχουμε κανένα φωτογραφικό ντοκουμέντο που να αποδίδει την μάχη. Οι στιγμές αυτές που ποτέ δεν απαθανατίστηκαν δεν θα υπάρξουν για να μας δια φωτίσουν για την πραγματικότητα του πολέμου. Είμαστε αναγκασμένοι λοιπόν να ζούμε στην πλάνη που τα μέσα μαζικής ενημέρωσης πολύ προσεκτικά έπλασαν για «εμάς». Κάτι που πρωτίστως θεωρώ ασέβεια για τους νεκρούς του πολέμου και έπειτα για όλους τους υπόλοιπους. Αξιοσημείωτο είναι πως με την συνεχή προβολή μας σε σκηνές βίας, εν τέλει κατορθώνεται η πλήρης αναισθητοποίηση μας σε αυτές. Οι λόγοι ανησυχίας και προβληματισμού την δεκαετία του '80 σήμερα 33 χρόνια μετά επαληθεύονται. Οι σκηνές βιαιοπραγίας έχουν εισβάλει για τα

¹⁰⁸ *Αυτόθι*, 75.

¹⁰⁹ Liz Wells, *Εισαγωγή στη φωτογραφία*, Πλέθρον, Αθήνα 2007, 12.

¹¹⁰ Ντίμης Αργυρόπουλος κ.ά. ό.π., 76.

¹¹¹ Φωτεινή Μπάρκα, «Στον εμφύλιο όλες οι φωτογραφίες ήταν στημένες», *Ελευθεροτυπία*, 11/02/2009.

κάλα στην καθημερινότητα μας. Μια σειρά από πληθώρα ερεθίσματα, τα κινηματογραφικά έργα των πλουσίων εφέ, η τηλεόραση, ο τύπος και κυρίως το διαδίκτυο, μας έχουν καλλιεργήσει αυτά τα συγκεκριμένα μοντέλα συμπεριφοράς βίας. Το αποτέλεσμα, σήμερα η βία αποτελεί ένα φαινόμενο που μαστιίζει την κοινωνία μας.

Το επόμενο θέμα προς σχολιασμό είναι η κατάσταση του φωτογράφου σε ένα πορνογραφικό γεγονός. Ο Μάνος Χατζιδάκις θεωρεί την φωτογράφιση το υποκατάστατο της ερωτικής πράξης¹¹². Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία του Σίγκμουντ Φρόυντ η οπτική ευχαρίστηση ή αλλιώς σκοποφιλία κατανοείται ως ερωτική ευχαρίστηση που απολαμβάνει κανείς όταν έρθει σε επαφή με την εικόνα άλλων γυμνών σωμάτων, και οι ρίζες της εντοπίζονται στην παιδική περιέργεια¹¹³.

Η ηδονοβλεψία δημιουργεί μια σχέση άσκησης και επιβολής δύναμης μεταξύ παρατηρητή και παρατηρούμενου, καθώς ένα σώμα γίνεται θέαμα για την τέρψη κάποιου άλλου. Οι εικόνες πορνογραφικού υλικού κατασκευάζουν μια νέα ταυτότητα του γυναικείου φύλου μετατρέποντάς την σε αντικείμενο πόθους. Η οπτική ικανοποίηση και η κατάσταση του φωτογράφου σε ένα πορνογραφικό γεγονός ελλοχεύει κατά κύριο λόγο την ύπαρξη του σεξισμού. Καθώς στον κυρίαρχο πατριαρχικό πολιτισμό της δύσης, το γυναικείο σώμα αντικειμενοποιείται και εμπορευματοποιείται. Ο φωτογράφος δεν φωτογραφίζει απλώς ένα σώμα αλλά το συγκεκριμενοποιεί και το εξουσιάζει, με στόχο την φιλήδονη ευχαρίστηση της φαντασίας του ανδρικού φύλου.

Ως προς το καλλιτεχνικό γυμνό, η αναγωγή του σε ερωτισμό, εξαρτάται από τον παρατηρητή και το πώς αυτός θα αποκωδικοποιήσει την εικόνα που βλέπει. Σύμφωνα με τον Μάνο Χατζιδάκι το καλλιτεχνικό γυμνό δεν υφίσταται καθώς όπως εξηγεί «ένα ωραίο σώμα είναι ένα ωραίο σώμα και η φωτογράφιση είναι τελικά το υποκατάστατο της ερωτικής πράξης»¹¹⁴. Η καλλιτεχνική φωτογραφία ειδικότερα και οι τέχνες γενικότερα προϋποθέτουν δυο δέκτες για να αποκτήσουν ένα πρόσωπο, αυτόν που προτείνει μια ιδέα και εκείνον που την κατανοεί. Η ερμηνεία αυτής εξαρτάται από τους ήδη υπάρχοντες κανόνες της πολιτισμικής μας κληρονομιάς, κανόνες φόρμας αλλά και αισθητικής. Την συζήτηση κλείνει ο Στ. Μωρεσόπουλος ο οποίος θεωρεί πρότυπο διδασκαλίας, την επίτευξη του δασκάλου να αποδεσμεύσει τον μαθητή από αυτά τα συγκεκριμένα πρότυπα, και να εκφράσει κάτι νέο, ζωντανό πέρα από τα καθιερωμένα¹¹⁵.

¹¹² Ντίμης Αργυρόπουλος κ.ά. ό.π., 77.

¹¹³ Liz Wells ό.π., 176.

¹¹⁴ Ντίμης Αργυρόπουλος κ.ά. ό.π., 77.

¹¹⁵ Ντίμης Αργυρόπουλος κ.ά. ό.π., 79.

ΟΓΔΟΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Εικαστικά

Η πρώτη αναφορά στην εικαστική τέχνη, εντοπίζεται στο τρίτο τεύχος του περιοδικού στην σελίδα 101. Το άρθρο με την υπογραφή του Μιχάλη Χρυσανθόπουλου, φέρει τον τίτλο «F. Bacon: Η εμμονή της ανθρώπινης μορφής». Αφορμή αποτέλεσε η έκθεση που διοργανώνει η Tate Gallery του Λονδίνου, στην οποία φιλοξενούνται 125 έργα του, από το 1944 μέχρι και σήμερα. Τόσο την επιλογή όσο και την τοποθέτηση των έργων την έχει επιμεληθεί ο ίδιος ο ζωγράφος. Το Τέταρτο μας πληροφορεί πως τα εκθέματα είναι προστατευμένα με τζαμί, γεγονός που δημιουργεί μια απόσταση με τον θεατή, αυτή ήταν άλλωστε και η επιθυμία του καλλιτέχνη¹¹⁶. Τα περισσότερα έργα του ζωγράφου απεικονίζουν την ανθρωπινή μορφή, η οποία παρουσιάζεται φρικτή, ακραία και παραμορφωμένη. Το αποτέλεσμα είναι τελικά απωθητικό και καλλιεργεί συναισθήματα τόσο τρόμου όσο και πόνου στους θεατές. Αυτός ο τραυματισμός της εικόνας δεν είναι τυχαίος αν αναλογιστεί κανείς πως τα βίαια γεγονότα του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, κατέστρεψαν ουσιαστικά την πίστη στην αθωότητα και στην καλοψυχία του ανθρώπου.¹¹⁷

Αυτή η ανάλυση της πραγματικότητας, ο τραυματισμός της εικόνας αποτελούν μια όψη του ρεαλισμού. Ο ίδιος ο καλλιτέχνης δεν θεωρεί ότι οι πίνακες του αποδίδουν εικόνες φρίκης αλλά πως απεικονίζουν πιστά εικόνες της πραγματικότητας¹¹⁸. Μια πραγματικότητα μη ορατή αλλά υπαρκτή, η οποία μέσα από την διαδικασία της αφαίρεσης, μας συγκεκριμενοποιεί και μας αποδίδει την άποψη αυτού του μοντέρνου ζωγράφου για τον κόσμο. Η διαμόρφωση της αφηρημένης αντίληψης στην τέχνη σύμφωνα με το περιοδικό δημιουργήθηκε όταν εμφανίστηκε η τέχνη της φωτογραφίας. Τότε η λειτουργία της ζωγραφικής να απαθανατίζει και να καταγραφεί επακριβώς μιας εικόνας αντικαταστάθηκε και καταστάθηκε τελικά περιττή. Πλέον υπάρχουν νέοι κανόνες για τους ζωγράφους. Ο Φράνσις Μπέικον βρίσκεται ενδιάμεσα σε δυο εκ διαμέτρου αντίθετες έννοιες, αυτή της παραστατικής ζωγραφικής και αυτής της αφηρημένης. Μπαλατσάρει ανάμεσα στο δίπολο

¹¹⁶ Μιχάλης Χρυσανθόπουλος, «F. Bacon: Η εμμονή της ανθρώπινης μορφής», *Το Τέταρτο*, 3 (1925), 102.

¹¹⁷ Janet McKenzie, «Francis Bacon: Portraits and Heads», *Studio international visual Arts, Design and Architecture*, 22/10/2005, <http://www.studiointernational.com/index.php/francis-bacon-portraits-and-heads> (προσπέλαση στις 02/10/13).

¹¹⁸ Francis Bacon - Documentary part 4/6, <http://www.youtube.com/watch?v=QhaqwlZxJZI>, 2:19, πρόσβαση στις 03/10/13.

αυτό, καθώς κατά την διαδικασία δημιουργίας ενός πίνακα στηρίζεται σε φωτογραφίες για να αποδώσει τελικά μια εικόνα η οποία θα αποκλίνει της εξωτερικής φυσικής πραγματικότητας. Χρησιμοποιεί δηλαδή μια κατεξοχήν παραστατική τέχνη για να αποδώσει κάτι το εντελώς αφηρημένο. Σύμφωνα με τον Μπέικον το πόσο θα εμβαθύνει κάποιος σε αυτό το παιχνίδι, είναι που κάνει ένα καλλιτέχνη να ξεχωρίσει¹¹⁹. Το Τέταρτο φιλοξενεί αυτόν τον κατεξοχήν μοντέρνο καλλιτέχνη για την ζωγραφική του αλλά και για τις απόψεις του πάνω στη τέχνη. Τον θεωρεί αναλυτή της ανθρώπινης μορφής και τον χαρακτηρίζει ως έναν δημιουργό που χάραξε την δική του μοναδική πορεία στον χώρο της εικαστικής ζωγραφικής.

Η επομένη αναφορά στην χώρο της εικαστικής τέχνης βρίσκεται αρκετά τεύχη αργότερα. Πιο συγκεκριμένα το έβδομο τεύχος του περιοδικού, αναδημοσιεύει ένα άρθρο του συνθέτη Φράνσις Μιρολίο¹²⁰ για το περιοδικό CNAC. Το άρθρο, αναφέρεται στο μουσικό περιεχόμενο του ζωγραφικού έργου του Κλεε. Αφορμή αποτέλεσε μια έκθεση που θα φιλοξενούσε το Πολιτιστικό Κέντρο Πομπιντού στο Παρίσι από τις 10 Οκτωβρίου έως την 1^η Ιανουαρίου του 1986.

Το συγκεκριμένο άρθρο μας πληροφορεί για το πως οι γνώσεις και οι εμπειρίες του καλλιτέχνη πάνω στην τέχνη της μουσικής παρουσιάζονται στην ζωγραφική του δημιουργία. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει πως η παράμετρος του χρόνου, ένα θεμελιώδες στοιχείο της μουσικής, εμφανίζεται στη ζωγραφική του Κλεε με διάφορους τρόπους. Οι συνδυασμοί των χρωματιστών τετραγώνων, οδηγούν τον θεατή σε μια πολλαπλή ανάγνωση δημιουργώντας του μια αίσθηση διαδοχής των γεγονότων¹²¹. Επιπλέον, διαβάζουμε μέσα στο περιοδικό δεδομένου ότι ο Κλεε υπήρξε λάτρης της αντιστικτικής μουσικής του 18 αιώνα, μπορούμε να ισχυριστούμε πως σε ένα μεγάλο βαθμό μετέφερε την πολυφωνία αυτή στο ζωγραφικό του έργο. Ακόμα η επιρροή της μουσικής του εμπειρίας αποτυπώνεται ξεκάθαρα στο έργο του με την χρήση των μουσικών συμβόλων. Σε πολλούς μουσαμάδες του μεγάλου ζωγράφου εμφανίζεται εγγεγραμμένη η μουσική σημειογραφία με αποτέλεσμα τα έργα σε πολύ μεγάλο βαθμό να θυμίζουν παρτιτούρα. Τέλος η επίδραση των μουσικών του εμπειριών παρατηρούνται σε κάποιους τίτλους των έργων του όπως «Neue Harmonie» και «Redgreen and violetyellow Rhythms»¹²².

¹¹⁹ Μιχάλης Χρυσανθόπουλος ό.π., 106.

¹²⁰ Κατερίνα Σχινά, «Κλέε: Ένας ζωγράφος και η μουσική», *Το Τέταρτο*, 7 (1985), 74.

¹²¹ *Αυτόθι*, 74.

¹²² The Berggruen Kele Collection στο Metropolitan Museum of Art, New York.

Η σύζευξη των τεχνών, η θεωρία πως μέσα από την συνεργασία και την ενοποίηση τους μπορεί να υλοποιηθεί ένα καινούριο οικοδόμημα αποτέλεσε μια από τις βασικές αρχές του Μπαουχαούζ. Μλεσα στο μανιφέστο ο Walter Gropius τονίζει πως ο απώτερος στόχος της σχολής αποτελεί η δημιουργία ενός καθολικού έργου τέχνης¹²³. Ο Πολ Κλεε υπήρξε ένας από τους δασκάλους της σχολής του συγκεκριμένου ρεύματος, κάνοντας μαθήματα και δίνοντας πολλές διαλέξεις. Θεωρούσε ότι αυτό που συμβαίνει με την μουσική πολυφωνία, δηλαδή η εναρμόνιση διαφορετικών φωνών, μπορούσε να εφαρμοστεί και σε άλλες τέχνες. Έτσι αντλώντας τις γνώσεις του για αυτό το συγκεκριμένο κατασκευαστικό πρότυπο οδηγήθηκε μέσω τις εφαρμογής τους σε άλλες τέχνες στην υλοποίηση ενός νέου κατασκευάσματος¹²⁴. Ο Πολ Κλεε προσπάθησε και κατάφερε να ερμηνεύσει την μουσική εικαστικά.

Το Τέταρτο έχει αναφερθεί αρκετές φορές στην σύζευξη των τεχνών. Στο πέμπτο τεύχος του περιοδικού, στη στήλη «Φανταστικό καφενείο», υπό τον τίτλο «Περί άσματος» αναφέρεται στο πάντρεμα των τεχνών της μουσικής και της ποίησης¹²⁵. Επιπλέον μια ακόμη αναφορά βρίσκουμε στο ένατο τεύχος του περιοδικού, όπου ο Μάνος Χατζιδάκις υπογράφει το άρθρο «Πάνω σε πέντε γραμμές η λιποθυμία των λέξεων»¹²⁶.

Ακόμη το περιοδικό στο τεύχος του Μαρτίου στην σελίδα 86 υπό την υπογραφή του Πάνου Ζενέλη φιλοξενεί μια σειρά κείμενων που σκοπό έχουν να ανιχνεύσουν αυτή την συνεργασία των τεχνών μέσα στον χρόνο. Το περιοδικό θεωρεί ότι οι διαχωρίστηκες γραμμές ανάμεσα στις «τέχνες του χώρου» (εικαστικές τέχνες), στις «τέχνες του χρόνου» (μουσική, ποίηση) και σε αυτές του «χώρου και του χρόνου» (θεατό, χορός) ξεπερνιούνται πλέον με πολύ γοργό ρυθμό. Το όραμα μιας καθολικής τέχνης η οποία θα αποτελέσει την απάντηση στην απομόνωση και στην αποξένωση του συγχρόνου τρόπου ζωής. Οι άνθρωποι, διαβάζουμε στο συγκεκριμένο άρθρο, ζητούν από την τέχνη να τους υποκαθιστήσει μια επικοινωνία, την επαφή της κοινότητας¹²⁷. Το Τέταρτο είχε σκοπό να ασχοληθεί περαιτέρω με το συγκεκριμένο θέμα καθώς, όπως μας ενημερώνει το παρόν

¹²³ Walter Gropius, "Bauhaus Manifesto and Program" (The administration of the Staatliche Bauhaus in Weimar), April 1919. <http://www.thelearninglab.nl/resources/Bauhaus-manifesto.pdf> (προσπέλαση στις 6 Οκτ 2013).

¹²⁴ Πάουλ Κλέε, *Η εικαστική σκέψη. Τα μαθήματα στη σχολή Μπαουχάουζ*, Μέλισσα, Αθήνα 1989, 286.

¹²⁵ Νίκος Κυπουργός, Δημήτρης Ζαφειρέλης, Νίκος Πορτοκάλογλου, Αδελφοί Κατσιμίχα Άγγελος Σφακιανάκης, Μανος Χατζιδάκις, «Περί άσματος», *Το Τέταρτο*, 5 (1985), 49.

¹²⁶ Μάνος Χατζιδάκις, «Πάνω σε πέντε γραμμές η λιποθυμία των λέξεων», *Το Τέταρτο*, 9 (1986), 33.

¹²⁷ Πάνος Ζενέλης, «Happening/Performance», *Το Τέταρτο*, 11 (1986), 86.

άρθρο πρόκειται μονάχα για μια εισαγωγή. Σε επόμενα τεύχη θα δημοσιεύονταν συμπληρωματικά τρία επιπλέον άρθρα. Το πρώτο θα είχε τίτλο «multimedia», το δεύτερο θεωρώντας την Νέα Υόρκη κέντρο όλων αυτών των πειραματισμών θα παρουσίαζε την πρωτοπορία της συγκεκριμένης πόλης της δεκαετίας του '80. Τελικό άρθρο θα αποτελούσε η αναφορά στα πεπραγμένα των Ελλήνων καλλιτεχνών τους οποίους τους χαρακτηρίζει παραμελημένους αλλά εν ζωή¹²⁸. Μέσα από αυτές τις παρακαταθέσεις είναι εύκολο να συμπεράνουμε ότι το περιοδικό έχει μια συγκεκριμένη γραμμή πλεύσης, αυτής της υποστήριξης της συμπίεσης των τεχνών. Αυτή την άποψη την έχει υιοθετήσει ο Μάνος Χατζιδάκις αρκετές δεκαετίες πριν το περιοδικό.¹²⁹ Για αυτούς τους λόγους είναι εύκολο να συμπεράνουμε γιατί φιλοξενεί στις σελίδες του μια προσωπικότητα του καλλιτεχνικού χώρου όπως αυτή του Παόλ Κλεέ.

Το επόμενο κείμενο στον χώρο της εικαστικής τέχνης εντοπίζεται στο έβδομο τεύχος του περιοδικού υπό την υπογραφή της αρθρογράφου Κέλλυ Σπείρμαν. Ο τίτλος του συγκεκριμένου, «Γιώργος Μπουζιάνης: “μονάδα μέτρου το ανάστημα μας” στοιχειά - σκέψεις- σχόλια». Το παρόν άρθρο δημοσιεύεται με αφορμή τα 100 χρόνια της γέννησης του μεγάλου ζωγράφου. Αρχικά γίνεται μια σύντομη αναφορά στην περίοδο των σπουδών του, όπου διαπιστώνουμε ότι αφιέρωσε μια ολόκληρη δεκαετία (από το 1900 μέχρι το 1910) για αυτές. Αποφοιτά από την σχολή καλών τεχνών, όπου του απονέμεται το Θωμάϊδειο βραβείο. Το σημαντικότερο είναι ότι λαμβάνει μια υποτροφία από τον φιλότεχνο ιατρό Χαραμή για να συνεχίσει τις σπουδές του στο εξωτερικό. Εκεί διδάσκεται από τεράστια ονόματα της τέχνης όπως είναι ο Schildknecht και ο γεραιός ιμπρεσιονιστής ζωγράφος Max Liebermann. Στο εξωτερικό έμεινε στο Μονακό όπου του επιφυλάσσονταν πολλές δυσκολίες κυρίως οικονομικής φύσεως. Όμως ο νέος άνεμος δημιουργίας που αναπτύσσεται το 1910 θα δώσει νέα ώθηση στον ζωγράφο. Ο εξπρεσιονισμός θα σηματοδέψει την πορεία του συμβάλλοντας στην εξέλιξη του και δίνοντας νέα κατεύθυνση στην τέχνη του. Ο ίδιος έχει δηλώσει πως μέσα στον κόσμο του νατουραλισμού και του ιμπρεσιονισμού δεν μπορούσε να βρει την πρωσική του ευχαρίστηση, δηλαδή την εσωτερική του έκφραση¹³⁰. Ο

¹²⁸ *Αυτόθι*, 86.

¹²⁹ Το 1973-74 ο Μάνος Χατζιδάκις δημιουργεί το Μουσικό θέατρο - καφενείο «Πολύτροπον». Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://www.hadjidakis.gr/> (προσπέλαση στις 10/10/13).

¹³⁰ Αφιερωμένο στο ζωγράφο Γώργο Μπουζιάνη, George Bouzianis, το επεισόδιο αυτό της σειράς ντοκιμαντέρ «Παρασκήνιο» της ΕΡΤ συνθέτει το πορτρέτο ενός σημαντικού καλλιτέχνη, μέσα από μια συζήτηση για το έργο και τη ζωή του Έλληνα ζωγράφου, <http://www.youtube.com/watch?v=uaj-idlesse> (39:56) πρόσβαση στις 11/10/13.

ζωγράφος έχει βρει τον δρόμο του. Από το 1919 μέχρι το 1930 η τέχνη του αναγνωρίζεται στο εξωτερικό αλλά στην Ελλάδα παραμένει εντελώς άγνωστος. Στη συνέχεια το Τέταρτο σχολιάζει την σχέση του Μπουζιάνη με γερμανικό εξπρεσιονισμό το ρεύμα στον οποίο τον κατατάσσουν. Μας πληροφορεί πως τα κοινά στοιχεία που τον ενώνουν με τους Γερμανούς εξπρεσιονιστές είναι η διαμαρτυρία για την ήδη υπάρχουσα και κυρίαρχη ζωγραφική αντίληψη. Όπως επίσης και η πεποίθηση ότι για να ανασυσταθεί ένα αντικείμενο όσο πιο πιστά γίνεται δεν είναι αναγκαία η απομίμηση της φόρμας του αλλά η απόδοση του ίδιου του νοήματος του. Υπάρχουν όμως και αρκετές διαφοροποιήσεις με το συγκεκριμένο ρεύμα όπως είναι οι ακρότητες και η υπερβολές στις θέσεις και στις απεικονίσεις τους. Επιπλέον ο Μπουζιάνης δεν αναφέρεται στον θάνατο μέσα από τα έργα του αλλά στην ζωή. Ο θάνατος η φθορά και η εγκατάλειψη θα βγουν πολύ μετέπειτα στα καλλιτέχνημα του δημιουργήματά, την στιγμή που η ίδια του η ζωή θα το επιβάλει¹³¹. Ο ίδιος έχει δηλώσει: «..με λένε εξπρεσιονιστή γιατί δεν μπορούν να τοποθετήσουν σε μια από τις γνωστές τεχνοτροπίες την εργασία μου..» και συνεχίζει «..Θα μπορούσα να πω πως το έργο μου είναι αυτός ο ίδιος ο εαυτός μου, μια εσωτερική βαθύτερη ανάγκη με έκανε να εκδηλώνομαι με αυτόν τρόπο στον μουσαμά..»¹³². Λόγω των πολιτικών εξελίξεων αναγκάζεται να εγκαταλείψει την Γερμανία και να επιστρέψει στην Ελλάδα. Στην χώρα μας η αναγνώριση έρχεται πολύ αργά ενώ ο ίδιος αποφασίζει να μην αλλάξει την ζωή του επιλέγοντας την ηθελημένη απομόνωση που θα προστατεύσει τον ίδιο και την τέχνη του. Ένας τρόπος ζωής τον οποίο, όπως έχουμε διαπιστώσει, πολλές φορές επικροτεί και αναζητάει στους συνεντευξιασμένους καλλιτέχνες το περιοδικό. Όπως αναφέρουμε στην αρχή το παρόν άρθρο δημοσιεύεται με αφορμή τα 100 χρόνια γέννησης του μεγάλου ζωγράφου. Το περιοδικό όμως διερωτάται αν θα ήταν προτιμότερο να τιμάμε για τα 100 χρόνια από τον θάνατο του. Κάθως μονάχα έτσι θα υπενθυμίζουμε στους εαυτούς μας την έμμεση συμβολή μας σε αυτόν τον καλλιτεχνικό θάνατο¹³³. Όταν ο Μπουζιάνης πιστεύει στην Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα ασφυκτικό κλίμα καθώς ήταν παντελώς άγνωστος. Η Ελλάδα δεν είχε ιδέα για το πόσο μεγάλο καλλιτέχνη είχε στους κόλπους της. Ο Μπουζιάνης δεν

¹³¹ Κέλλυ Σπήρμαν, Γιώργος Μπουζιάνης: «Μονάα μέτρου το ανάστημά μας», Το Τέταρτο, 7 (1985), 82.

¹³² Αφιερωμένο στο ζωγράφο ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΟΥΖΙΑΝΗ, George Bouzianis, το επεισόδιο αυτό της σειράς ντοκιμαντέρ «Παρασκήνιο» της ΕΡΤ συνθέτει το πορτρέτο ενός σημαντικού καλλιτέχνη, μέσα από μια συζήτηση για το έργο και τη ζωή του έλληνα ζωγράφου. <http://www.youtube.com/watch?v=uaj-idlesse> (51:00), πρόσβαση στις 11/10/13.

¹³³ Κέλλυ Σπήρμαν, (1985) ο.π. 82.

ήταν ένας απλός καλλιτέχνης, ήταν ένας ζωγράφος ο οποίος δεν ταίριαζε με κανένα ρεύμα, θα μπορούσε να αποτελέσει πρότυπο για τις μεταγενέστερες γενιές, να συμβάλει στην επίδραση της διαμόρφωσης των καλλιτεχνικών ορολογιών στον ελληνικό χώρο. Αν η ελληνική κοινωνία ενδιαφέρονταν περισσότερο για τους καλλιτέχνες της τότε και η καλλιτέχνης της θα επιδιώκαν να μένουν στην Ελλάδα χωρίς να αναζητάνε διεξόδους στο εξωτερικό. Θα αποτελούσαν καλλιτεχνικό πρότυπο και ίσως έτσι στην χώρα μας να εκκολάπτονταν όλο και περισσότερο λαμπροί καλλιτέχνες. Αυτή η ανύπαρκτη υποστήριξη της πολιτείας διώχνει ουσιαστικά κάθε ευκαιρία της Ελλάδας για μια αξιόλογη καλλιτεχνική εξέλιξη.

Το ακόλουθο αφιέρωμα στη ζωγραφική αποτελεί την συνέντευξη του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα στον Στάθη Τσαραγκουσιάνο. Το παρόν υποτιτλίζεται ως «Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας είμαστε πάντα μόνοι και ως Έλληνες λιγάκι κακομαθημένοι» και βρίσκεται στην 66η σελίδα του τεύχους του Δεκεμβρίου. Ο Σταθης Τσαραγκουσιάνος μας πληροφορεί πως τον επιλέγει παρόλο που διαφωνεί κάθετα με την πολιτική του αδιαφορία και με την αρνητική στάση του απέναντι στους νέους. Μονολότι ο Χατζηκυριάκος-Γκίκας αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους ζωγράφους της γενιάς του, το περιοδικό δεν αναφέρεται τόσο στην τέχνη του. Το θέμα που σχολιάζουν σε πρώτο επίπεδο, είναι η ελληνικότητα και η αναζήτηση αυτής. Οι συζητήσεις τους περιστρέφονται, πάντα κάτω από το πρίσμα της ελληνικότητας, γύρω από την αρχιτεκτονική, τα ιδανικά, τις αξίες την παράδοση και τον μοντερνισμό. Ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας αποτελεί εκπρόσωπο της γενιάς του '30 έτσι το περιοδικό τον προσεγγίζει μέσα από αυτήν του, την λειτουργία.

Για τον ζωγράφο, η πολιτισμική ταυτότητα της Ελλάδος αποτελεί αναζήτηση σε όλη του την ζωή. Πιο συγκεκριμένα θεωρεί πως σήμερα η επικράτηση της παράδοσης είναι μεν αναγκαία, καθώς όπως σχολιάζει, καταλήγουμε να μην ξέρουμε ποια είναι τελικά η πολιτισμική μας ταυτότητα, μέχρι όμως ενός βαθμού. Ο καλλιτέχνης ενστερνίζεται την άποψη ότι δεν μπορεί να στέκεται κανείς μονό στην παράδοση άλλα θα πρέπει να μπορεί να προσλαμβάνει όλα τα καινούρια τα οποία είναι και απαραίτητα και σύγχρονα της σημερινής ζωής.¹³⁴ Ο Γκίκας δεν αναφέρεται στην μονομερή συνέχιση της παράδοσης, δεν αποσκοπεί στην απόδειξή της, όπως οι λαογράφοι αλλά στην ανανέωσή της. Μια ανανέωση η οποία θα χρησιμοποιεί το παρελθόν όχι μνημειακά άλλα παραγωγικά. Αυτός ο δημιουργικός διάλογος ανάμεσα στον ελληνικό και τον ευρωπαϊκό πολιτισμό αποτελεί μια από τις βασικές αρχές

¹³⁴ «Υπερκινητικός δάσκαλος» Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, βιογραφίες ζωγράφων, Το βίντεο αναφέρεται στην ζωή και το έργο του ζωγράφου, <http://www.youtube.com/watch?v=dFx3KEEl8x0> , (10:40) πρόσβαση στις 14/10/13.

της γέννιας του '30. Θεωρούν πως για να μπορέσει η Ελλάδα να σταθεί απέναντι στην ευρωπαϊκή ισχύ, χωρίς να κινδυνεύει να εξευρωπαϊστεί, θα χρειαστεί να αναδείξει την αυθεντικότητα και την γνησιότητα της¹³⁵.

Αυτό το πολιτισμικό αλισβερίσι ξεχωρίζει μέσα στο έργο του ζωγράφου. Όπως διαβάζουμε μέσα στις σελίδες της συνέντευξης στην ζωγραφική του φαίνεται η αυστηρή γεωμετρία των σχημάτων και ο έντονος τονισμός των γραμμών¹³⁶. Γνωρίσματα δηλαδή που χαρακτηρίζουν τον κυβισμό. Ένα καλλιτεχνικό ρεύμα που αναπτύσσεται στην Ευρώπη τον 20 αιώνα¹³⁷. Όμως ο Έλληνας ζωγράφος ανήκε στο ρεύμα του μετά- κυβισμού, και όχι του κυβισμού καθώς όπως ο ίδιος αναφέρει: «..Η τάση μου είχε βέβαια σαν αφετηρία τον κυβισμό, όμως συνεχώς απομακρύνεται από αυτόν..»¹³⁸. Η διαφοροποίηση είναι πως ουσιαστικά μέσα στα έργα του διακρίνεται ένας εξελληνισμός του κυβισμού. Δηλαδή εισήγαγε στο ρεύμα ευρωπαϊκής πρωτοπορίας την ελληνική ταυτότητα. Δεν αναφερόμαστε σε μίμηση και ξενολαγνία την οποία συχνά αναφέρει το περιοδικό έως μείζονα θέμα προβληματισμού αλλά για μια γόνιμη συνεργασία. Η επιλογή του συγκεκριμένου καλλιτέχνη είναι η απάντηση σε αυτόν ακριβώς τον προβληματισμό. Η γενιά του '30 επιθυμούσε η Ελλάδα να προσφέρει αλλά και παράλληλα να αποκτήσει στοιχεία μέσα από την σχέση της με την Ευρώπη. Ο Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας και ο Μάνος Χατζιδάκις δεν έβλεπαν την ελληνικότητα ως φραγμό μιας κερδοφόρας σύμπραξης με την Ευρώπη. Αντιθέτως, υπό την προϋπόθεση της προβολής των τοπικών μας χαρακτηριστικών θεωρούσαν δυνατό έναν υγιές δεσμό. Ο Μάνος Χατζιδάκις είχε δηλώσει χαρακτηριστικά σε μια συνέντευξη του: «Νιώθω Έλληνας αν αυτό σημαίνει Ευρωπαίος. Κι Ευρωπαίος, αν αυτό συμπεριλαμβάνει την Ελληνικότητά μου».¹³⁹

Στο τεύχος του Ιανουαρίου στην σελίδα 87 βρίσκουμε το επόμενο αφιέρωμα που άφορα την τέχνη της ζωγραφικής. Πρόκειται για το άρθρο της Κέλλυ Σπήρμαν με τίτλο «Ζωγράφοι εικονογραφούν τα νέα». Το παρόν κείμενο αναφέρεται στην εικονογραφική ανανέωση των αναγνωστικών του δημοτικού. Το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στην

¹³⁵ Τζιόβας Δημήτρης, «Ελληνικότητα και Γενιά του '30», *Cogito*, 6 (2007), 8.

¹³⁶ Σταθης Τσαραγκουσιάνος, «Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας. Είμαστε πάντα μόνοι και ως Έλληνες λιγάκι κακομαθημένοι», *Το Τέταρτο*, 8 (1985), 70.

¹³⁷ Πρβλ. Ε. Η. Gombrich, *Το χρονικό της τέχνης*, Μορφωτικό ίδρυμα εθνικής τραπεζής, Αθήνα 1994.

¹³⁸ Γ. Πετρής, «Μια επίσκεψη στο ατελιέ του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα», *Επιθεώρηση Τέχνης* 19, 1956, 59.

¹³⁹ Γιωτα Συγκά, «Δεν μ' αρέσει να παριστάνω τον πολύ Έλληνα», *Η Καθημερινή*, 23/10/2010 http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_civ_2_23/10/2010_419743 (προσπέλαση στις 14 Οκτ 2013).

πρωτοβουλία των υπευθύνων να εμπιστευτούν την εικονογράφηση σε γνωστούς Έλληνες ζωγράφους και σκιτσογράφους αντί των αναμενόμενων γραφιστών. Αυτή η επιλεκτική ομάδα καλλιτεχνών αποτελούνταν από τους: Ελένη Μωραΐτη, Βάσω Ψαράκη, Τζένη Δρόσου, Λυδία Σαρρή, Σοφία Ταραμπούκα, Άκη Ούγαινα, Άρτ Νικολαΐδου, Άννα Μενδρινού, Αντώνη Καλαμάρα, Σπ. Ορνεράκη, Τάκη Σιδέρη, Διατσέντα Παρίση, Νίκο Χουλιαρά, Γ. Νικολακόπουλο, Στεφ. Ανθόπουλο, Λεμονία Άμαριντίδου και Δημήτρη Μυταρά. Οι καλλιτέχνες ήταν ελεύθεροι να ακολουθήσουν την τεχνική της επιθυμίας τους για την εκτέλεση των εικονογραφήσεων. Όπως μας ενημερώνει το περιοδικό υπάρχει απολυτή ισορροπία μεταξύ στο προσωπικού ύφους του κάθε καλλιτέχνη, την τεχνοτροπία τους και στο γεγονός ότι απευθύνονταν σε παιδιά¹⁴⁰.

Η ανάθεση στους συγκεκριμένους ανθρώπους όχι μόνο πρόσφερε εικαστική ποιότητα αλλά μελλοντική εικαστική διαμόρφωση. Καθώς σύμφωνα με το Τέταρτο ο κόσμος των βιβλίων παρουσιάζονταν ιδεατός και ωραιοποιημένος. Αυτή η υπερβολική ωραιοποίηση δεν προετοιμάζει το παιδί για τον πραγματικό κόσμο. Εδώ εντοπίζεται η αλλαγή στην νέα εικονογράφηση. Δεν προβάλλονται απαρχαιωμένα πρότυπα και ξεπερασμένες αντιλήψεις. Τα παιδιά καταλαβαίνουν με αυτά ότι η τέχνη και ο λόγος είναι πράγματα ισάξια και ισότιμα εξηγεί το περιοδικό. Τέλος με αυτό το τρόπο τα παιδιά καταφέρουν στο δημοτικό πέρα από τις γνώσεις των βιβλίων να γνωρίσουν δεκαεπτά διαφορετικούς ζωγράφους. Η Κέλλυ Σπείραν καταλήγει πως το αισθητικό κριτήριο της αντίληψης τους για την ομορφιά το μετρώ και την αρμονία θα διδαχθεί και θα διαμορφωθεί.

Το Τέταρτο υποστηρίζει τα καινούρια πρότυπα διδασκαλίας της παιδαγωγικής. Τα οποία χαρακτηρίζονται από την μαθητοκεντρική θεώρηση. Δηλαδή ο δάσκαλος παύει να θεωρείται αλάνθαστη και αδιαμφισβήτητη «παιδαγωγική αυθεντία».¹⁴¹ Πλέον αποτελεί τον βοηθό και καθοδηγητή του μαθητή. Οι θέσεις της νέας αγωγής, η μάθηση και η μόρφωση δεν πρέπει να προσφέρονται στο άτομο έτοιμες αλλά να κατακτώνται μέσα από την δραστηριότητα των δικών του δυνάμεων. Έτσι η διδασκαλία πρέπει να προσαρμόζεται στις εκάστοτε ανάγκες των μαθητών και όχι το αντίστροφο¹⁴². Η ενεργή συμμετοχή των μαθητών σε όλη την διαδικασία της διδασκαλίας κρίνεται λοιπόν απαραίτητη. Πάντα μέσα σε ένα κλίμα συνεργασίας δασκάλου και μαθητή. Ο δάσκαλος έχει ως στόχο να παροτρύνει

¹⁴⁰ Κέλλυ Σπήριαν, «Ζωγράφοι εικονογραφούν τα νέα», *Το Τέταρτο*, 9 (1986), 88.

¹⁴¹ Δημήτριος Λάγος, εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ανωτάτη σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής εκπαίδευσης 10.

¹⁴² Ηλίας Γ. Μатσαγγούρας, *Η Εξέλιξη της Διδακτικής: Επιστημολογική Θεώρηση*, Gutenberg, Αθήνα 1995, 54.

τους μαθητές του στην αναζήτηση γνώσης. Στην προκειμένη περίπτωση τα εικονογραφημένα σχολικά βιβλία λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο. Αυτά θα αποτελέσουν το ερέθισμα για τα παιδιά να αναζητήσουν τους συγκεκριμένους ζωγράφους, και παράλληλα να αναπτύξουν την αισθητική τους κρίση. Η επίδραση της τέχνης στα παιδιά είναι αξιοσημείωτη. Μέσα στο βιβλίο του ο Herbert Read προβάλλει την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος στηριζόμενο στην καλλιτεχνική καλλιέργεια. Ο στόχος του είναι, μέσω μιας αισθητικής εκπαίδευσης να επιτευχθεί η παράλληλη ανάπτυξη της συναισθηματικής και της λογικής αντίληψης των παιδιών. Ούτως ώστε να αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα σφαιρικότερα¹⁴³. Κατ' επέκταση καταφέρνουν να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους και τον γύρω κόσμο που τα περιβάλλει. Επιπλέον τα εικονογραφημένα βιβλία δημιουργούν έναν ευχάριστο μαθησιακό περιβάλλον στα παιδιά, τα οποία ασυνείδητα σχηματίζουν θετική γνώμη για την μάθηση. Ακόμη η απόκτηση καλλιτεχνικής εμπειρίας μακροπρόθεσμα δημιουργεί πολίτες με κριτική κοινωνική και πολιτική σκέψη. Στην μεταπτυχιακή εργασία της Βασιλικής Αγγελοπούλου ενημερωνόμαστε πως κατά τον John Dewey, «για να είναι το παιδί ικανό να ενεργήσει προς όφελος της κοινωνίας, θα πρέπει να ανατραφεί μέσα στην επιστήμη, στην ιστορία και την τέχνη»¹⁴⁴. Το Τέταρτο αναζητάει τέτοιους ανθρώπους, πολίτες δηλαδή που θα ενεργούν και θα σκέφτονται με γνώμονα το κοινό κάλο. Η έρευνα σύμφωνα με το Τέταρτο δημοσιεύτηκε σε πρώτο επίπεδο για να παρουσιαστεί αυτή η αξιέπαινη δουλειά των καλλιτεχνών. Σε ένα δεύτερο επίπεδο όμως για την παράλειψη της αναλυτικότερης παρουσίασης της καθοριστικής σημασία αυτού του εγχειρήματος¹⁴⁵. Καθώς το συγκεκριμένο εγχείρημα αποτελεί έργο υποδομής στο οποίο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν του έδωσαν τις διαστάσεις που θα έπρεπε. Όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει η ορθόγραφος στην Ελλάδα «..τα μικρά φαντάζουν μεγάλα και σημαντικά ασήμαντα..»¹⁴⁶.

Το επόμενο άρθρο το υπογραφεί η ίδια συγγραφέας, το συγκεκριμένο κείμενο βρίσκεται στο τεύχος του Μαρτίου της σελίδας 76. Η Κέλλυ Σπήρμαν κάτω από το τίτλο «Τα ημερολόγια των ζωγράφων, σκέψεις, σχόλια, παρατηρήσεις» παρουσιάζει τέσσερα

¹⁴³ Herbert Read Education Through Art, Faber & Faber, London 1958 , 105.

¹⁴⁴ Αγγελοπούλου Βασιλική, Καινοτόμες δράσεις μουσειακής και εικαστικής αγωγής στην προσχολική ηλικία, (Η λαϊκή μορφή τέχνης του Θεάτρου Σκιών πλαισιωμένη από σύγχρονες εικαστικές και μουσειακές πρακτικές), μεταπτυχιακή εργασία, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Πατρα 2010, 20.

¹⁴⁵ Κέλλυ Σπήρμαν, (1986) ο.π. 89.

¹⁴⁶ Κέλλυ Σπήρμαν, (1986) ο.π. 87.

αντιπροσωπευτικά δείγματα ημερολόγια ζωγράφων τα οποία κυκλοφόρησαν εκείνη την εποχή στην χώρα μας. Αυτά είναι: Eugene Delacroix: Σελίδες ημερολόγιου, Paul Klee: Τα ημερολόγια 1898 - 1918, Giorgio de Chirico: Αναμνήσεις από την ζωή μου και Salvador Dali: Το ημερολόγιο μιας μεγαλοφυΐας. Μέσα από αυτά ο αναγνώστης μπορεί να αποκτήσει μια άποψη για τους εκφραστές της σύγχρονης μοντέρνας ευρωπαϊκής ζωγραφικής. Η συγκεκριμένη μελέτη δημιουργήθηκε με σκοπό να ενθαρρύνει περισσότερους μελετητές στην αναλυτική ανάγνωση των κείμενων. Καθώς δεν υπάρχουν πάρα ελάχιστες έρευνες που να αφορούν το συγκεκριμένο θέμα¹⁴⁷. Τα ημερολόγια αποτελούν ιδιωτική εξομολόγηση του κάθε συγγραφέα. Μέσα από αυτά μας δίνεται η ευκαιρία να γνωρίσουμε αυτούς τους κολοσσούς της τέχνης, όχι με την καλλιτεχνική τους λειτουργία αλλά για την ανθρώπινη τους πλευρά. Τους γνωρίζουμε σαν προσωπικότητες, έτσι κατανοήσουμε σε βάθος τους στόχους της δουλειάς τους και τις επιδιώξεις των έργων τους. Μακροπρόθεσμα καταλήγουμε σε μια εις βάθος ανάλυση των πινάκων ζωγραφικής καθώς διαμορφώνουμε σφαιρική άποψη για την ιστορία της τέχνης. Γνωρίζοντας τις προσωπικές σκέψεις των ζωγράφων μας δίνετε η αίσθηση ότι δημιουργείται ένα είδος φιλίας ανάμεσα μας. Αυτές οι τεράστιες μορφές της τέχνης ανθρωποποιούνται, αποκτώντας ανασφάλειες, επιθυμίες φιλοδοξίες και πάθη. Με αυτόν τον τρόπο η προσέγγιση μας στην τέχνη αλλάζει ολικά. Δεν την αναγνωρίζουμε ως κάτι το απόμακρο και ξένο, αλλά ως έναν τρόπο έκφρασης, που μέσα του κρύβει την ιδιοσυγκρασία του ατόμου και τις ιδεολογίες της εκάστοτε εποχής. Η τέχνη τελικά είναι η ιστορία μας προσεγγισμένη αισθητικά. Είτε αυτό το «μας» αναφέρεται σε μια και μοναδική προσωπικότητα, είτε σε όλους τους υπόλοιπους που ίσως άθελά τους διαδραμάτισαν έναν ρόλο στην ιστορία αυτή.

¹⁴⁷ Κέλλυ Σπήρμαν, Τα ημερολόγια των ζωγράφων σκέψεις - σχόλια - παρατηρήσεις, Το Τέταρτο, 11 (1986), 78.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ολοκληρώνοντας την κριτική και ανάλυση των άρθρων του *Τέταρτου* που αφορούν τις τέχνες της μουσικής, της λογοτεχνίας, του κινηματογράφου, του θεάτρου, της αρχιτεκτονικής, της φωτογραφίας, του χορού και των εικαστικών, είναι προφανής μια πολύ συγκεκριμένη πολιτική που υπαγορεύεται από την αρχισυνταξία:

Οι συνεντεύξεις του *Τέταρτου* συνθέτουν ένα ανεκτίμητο αρχείο διαχρονικού ενδιαφέροντος. Καταρχάς ως προς τα κριτήρια επιλογής των καλλιτεχνών, το *Τέταρτο* αναζητάει ανθρώπους που δεν είναι αναγκαστικά κάτω από τους προβολείς της δημοσιότητας, δεν επικροτεί τους εκπροσώπους του life style, προτιμάει καλλιτέχνες με πιο ουσιαστικές ανησυχίες, εκείνους που προβληματίζονται γύρω θέματα που έχουν βάθος και ουσία. Επιζητεί άτομα καλλιεργημένα, που έχουν επιλέξει να αντισταθούν στον συρμό και να παίξουν ρόλο στην συνεχώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα. Μέσα στις σελίδες του συστήνονται στο κοινό ξεχωριστές προσωπικότητες της τέχνης όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και του εξωτερικού, καλλιτέχνες που χάραξαν μια μοναδική πορεία και πρότειναν μια καινούρια, συχνά ριζοσπαστική φιλοσοφία ζωής. Η πρωτοπορία και η προοδευτικότητα είναι δυο χαρακτηριστικά που διεκδικεί άλλωστε και το ίδιο το περιοδικό.

Επιπροσθέτως, οι προσωπικότητες που παρουσιάζονται δεν επιλέγονται μονάχα με κριτήριο την καλλιτεχνική τους υπόσταση. Οι πολιτικές πεποιθήσεις των συνεντευξιαζόμενων απασχολούν την σύνταξη και υπογραμμίζονται δεόντως, ως συστατικό στοιχείο του έργου και του βίου τους. Δεν είναι φυσικά τυχαίο το γεγονός ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων που παρουσιάζονται μέσα από τις σελίδες του περιοδικού εκφράζουν κατά βάση αριστερή ιδεολογία, αμφισβητούν την εξουσία και αποκηρύσσουν τόσο την άκρα δεξιά, όσο και τον σοσιαλιστικό λαϊκισμό. Είναι προφανές ότι η επιλογή αυτή συνιστά έμμεση πολιτική διακήρυξη, αφού η αριστερή φιλοσοφία χαρακτηρίζει ολόκληρη τη συντακτική ομάδα του περιοδικού, παρ' όλο που το ίδιο αυτοχαρακτηρίζεται ως απολίτικο.

Ακόμη μόνιμος είναι ο προβληματισμός του περιοδικού για το γενικότερο κλίμα που επικρατεί στα ελληνικά δεδομένα. Παντού υπογραμμίζονται και στηλιτεύονται τα αρνητικά «εθνικά» χαρακτηριστικά, η αγάπη για την εξουσία, η νωχελική νοοτροπία, το πελατειακό κράτος. Όμως ακόμα κι όταν παρουσιάζονται θετικά στοιχεία, που καταθέτουν οι επιλεγμένοι από το περιοδικό συνεντευξιαζόμενοι, σπανίως κατατίθεται κάποια συγκεκριμένη πρόταση λύσης που θα οδηγήσει στην ουσιαστική αλλαγή η οποία διεκδικείται διαρκώς, μέσα σε όλη την αρθρογραφία. Δεν υπάρχει πάντως αμφιβολία ότι οι

αρθρογράφοι του *Τέταρτου* πολιτικολογούν και αναδεικνύουν στα περισσότερα θέματα την πολιτική τους διάσταση. Το *Τέταρτο* υπήρξε κατ' εξοχήν περιοδικό πολιτικής θεώρησης της τέχνης.

Αυτή η παρατήρηση δεν σημαίνει ότι η γραμμή της αρχισυνταξίας είναι μονολιθική. Αντιθέτως, είναι χαρακτηριστικό ότι σε πολλά σημεία ιδεολογικού και πολιτικού ενδιαφέροντος το *Τέταρτο* ισορροπεί ανάμεσα σε έντονες αντιθέσεις. Μέσα στο αποδελτιωμένο υλικό της παρούσας εργασίας καταγράφονται συχνά μαχητικές θέσεις υπέρ του μοντερνισμού και κατά της προσκόλλησης στο παρελθόν. Από την άλλη μεριά όμως, πολλά άρθρα τα χαρακτηρίζει η εξιδανίκευση του παρελθόντος, μια εξιδανίκευση που οδηγεί σε έμμεση πλην σαφή υποτίμηση των διαδικασιών μετεξέλιξης της παράδοσης. Τα δίπολα παράδοση και νεοτερικότητα, ελληνικός και παγκόσμιος πολιτισμός είναι διαρκώς παρόντα μέσα στις σελίδες του περιοδικού. Είναι εδώ εμφανής η επιρροή της λεγόμενης *Γενιάς του '30*, με τα ιδανικά της οποίας γαλουχήθηκε ο Χατζιδάκις.

Ο άκριτος ενστερνισμός των δυτικών προτύπων στην τέχνη επικρίνεται, είτε αυτό αφορά τη μουσική βιομηχανία, είτε τον κινηματογράφο, είτε οποιοδήποτε άλλον τομέα. Η ξενομανία, και μάλιστα σε ένα περιβάλλον που αδυνατεί να υπερασπιστεί τέτοιου είδους επιλογές, για το περιοδικό ενέχει δραματικά αποτελέσματα. Αντιθέτως, η ανάδειξη της ελληνικότητας σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των ανθρώπων που συνθέτουν την ελληνική ιδιοπροσωπία επιτρέπει έναν δημιουργικό διάλογο με την Ευρώπη. Γίνεται κατανοητό λοιπόν ότι ως προς την ιδεολογική του πλεύση το περιοδικό ασπάζεται τις θέσεις της *Γενιάς του '30*¹⁴⁸, διεκδικώντας έναν ελληνικό μοντερνισμό, απαλλαγμένο από συμπλέγματα και εξαρτήσεις. Αυτός είναι ο λόγος που προβάλλονται εκείνες οι εγχώριες προσωπικότητες, οι οποίες μπορούν να εγγυηθούν την ανανέωση μιας πολιτισμικής ταυτότητας που η νεοελληνική κοινωνία αναζητά από καταβολής, εκείνες οι διακεκριμένες προσωπικότητες του εξωτερικού, που μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης και προβληματισμού. Στην ισορροπία ανάμεσα στην παράδοση και στην νεοτερικότητα, το *Τέταρτο* βλέπει ένα καινούριο πρόσωπο της Ελλάδας.

Αυτή η ιδεολογία της σύνθεσης χαρακτηρίζει άλλωστε και τον τρόπο με τον οποίο το *Τέταρτο* αντιμετωπίζει τα καλλιτεχνικά θέματα. Βασική του πολιτική είναι η υποστήριξη της συμπόρευσης των τεχνών. Με την δια-καλλιτεχνική συνεργασία μπορούν να γεννηθούν εκπληκτικά δημιουργήματα, αρκεί να υπάρχει αμοιβαίος σεβασμός. Αυτό άλλωστε είναι ένα

¹⁴⁸ Δημήτρης Τζιόβας, Ο μύθος της γενιάς του '30 Νεοτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία, Πόλις, Αθήνα 2001, 544-546.

χαρακτηριστικό που διέπει και όλο το έργο του Χατζιδάκι, ένας συγκρητισμός ανάμεσα σε διαφορετικές μορφές έκφρασης, αλλά και σε διαφορετικά ύφη τα οποία οικειοποιείται προκειμένου να διαμορφώσει την δική του μοναδική αισθητική. Στις σελίδες του *Τέταρτου* κανένα από τα διαφορετικά είδη τέχνης δεν ξεχωρίζει. Οι οκτώ θεματικές μπορεί να χαρακτηρίζονται από δυσαναλογία στην παρουσίαση και στην επιλογή των θεμάτων, που ενίοτε προκαλεί σύγχυση στον αναγνώστη, εντέλει όμως προβληματίζουν ισόρροπα, δίχως να αποδίδουν ηγεμονία σε κάποιο πεδίο. Από την άλλη μεριά σε περίοδο ογδόντα σελίδων, η αποσπασματική ανάγνωση σε συνδυασμό με την ανυπαρξία συγκεκριμένης δομής, προκαλούν αμηχανία δίνοντας την αίσθηση της αποδιοργάνωσης στους αναγνώστες. Εδώ θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν το γεγονός ότι ο Μάνος Χατζιδάκις θεωρούσε το *Τέταρτο* ως την συνέχεια του *Τρίτου προγράμματος*, υιοθετώντας την ποικιλία και την ανισομέρεια της πολυφωνίας του. Ωστόσο θα μπορούσε να παρατηρηθεί ότι αλλιώς επιδρά στο κοινό το ραδιόφωνο με την 24ωρη περιοδικότητά του, όπου κάθε επιλογή μπορεί κάλλιστα να ακουστεί αποσπασματικά, και αλλιώς ένα περιοδικό όπου είναι εύκολο η αποσπασματικότητα να προδώσει ενίοτε τη δομή.

Καθώς η σύνταξη του περιοδικού είχε ανατεθεί σε μια μικρή ομάδα προσώπων, από την αποκαλούμενη πνευματική ελίτ των Αθηνών, ήταν αναμενόμενο αυτό να έχει επιπτώσεις και στην πρόσληψή του από το κοινό: «Το έπαιρναν μερικοί μόνο και μόνο για να το κρατάνε, ήταν το διαβατήριο ίσως ενός κάποιου πνευματικού επίπεδου», σχολιάζει η Λόλα Νταϊφά στην συνέντευξη που παίρνει από τον Μάνο Χατζιδάκι το 1987¹⁴⁹.

Είναι γεγονός ότι το *Τέταρτο* φιλοξενούσε πολλά θέματα τα οποία απαιτούσαν από τον αναγνώστη μύηση σε μια διευρυμένη κουλτούρα, ενίοτε δε και εξειδικευμένες γνώσεις. Δεν απευθυνόταν στην μάζα, το υψηλό μορφωτικό επίπεδο αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόησή του. Παρόλο λοιπόν που επιθυμούσε να διεκδικήσει μια ευρεία παρέμβαση στον χώρο του πολιτισμού, δύσκολα μπορούσε να αγγίξει τους απλούς πολίτες, και η εμβέλειά του σε επίπεδο αναγνωστικού κοινού περιορίστηκε σε μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων, που αποτελούσε την μειοψηφία.

Αυτό το δεδομένο, σε συνδυασμό με την βραχυβιότητα του περιοδικού, μόλις δώδεκα τεύχη, μας δυσκολεύει στο να αποτιμήσουμε την πραγματική του επίδραση στον

¹⁴⁹ Η ραδιοφωνική συνέντευξη του Μάνου Χατζιδάκι το 1987 στην Λόλα Νταϊφά μέρος τρίτο, η εκπομπή της ΕΡΤ2 «Έλληνες συνθέτες» επιμελείται και παρουσιάζει η Λόλα Νταϊφά, <http://www.granaziradio.com/index.php/art/synenteuxeis/synenteuxi-manou-xatzidaki-era2/> (05:00) πρόσβαση στις 2/11/13.

ελληνικό τύπο, αλλά και στην ελληνική πραγματικότητα γενικότερα. Επιπλέον η πολύπλευρη θεματολογία του, και ο πλουραλισμός απόψεων και θέσεων, δεν ευνόησαν στην προαγωγή μιας συγκεκριμένης κατεύθυνσης, που θα είχε άμεση επίπτωση στην καλλιτεχνική ζωή. Σε γενικά πλαίσια το περιοδικό στοχάζεται μεν κριτικά σε θέματα που αφορούν την καθημερινότητα της δεκαετίας του '80, δεν αποτελεί όμως μοχλό για κάποια καλλιτεχνική *avant-garde*, όπως συνέβη με τον περιοδικό τύπο σε άλλες ιστορικές συγκυρίες.

Σε αυτήν τη μελέτη βέβαια, επιχειρούμε ένα γενικότερο συμπέρασμα για όλο το περιοδικό, ενώ απομονώσαμε τα άρθρα που αφορούν μονάχα την τέχνη. Όμως, όπως διαπιστώσαμε μετά την αποδελτίωση όλων των άρθρων, οι δυο άξονες, τέχνη και πολιτική αναπτύσσονται σύμφυτα μέσα στην ύλη του *Τέταρτου*, είναι αλληλένδετοι και αλληλοεξαρτώμενοι. Ο ένας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση του άλλου, και πολλά από τα άρθρα της τέχνης που εξετάσαμε παρουσιάστηκαν ρητώς μέσα από το πρίσμα της πολιτικής.

Αναμφίβολα όμως η κάθε μια τους αποτελεί μια αυτοτελή ενότητα μέσα στο περιοδικό και για την ανάδειξη ενός συνολικότερου συμπεράσματος είναι απαραίτητο στο μέλλον να αποτιμηθεί η πολιτική αρθρογραφία του *Τέταρτου*, που θα επιτρέψει μια πιο εμπεριστατωμένη εκτίμηση.

Αν πρέπει να διατυπώσουμε μια καταληκτική κριτική, θα λέγαμε ότι κατά την γνώμη μας το *Τέταρτο* δεν περιγράφει πλήρως την πολυτάραχη δεκαετία του '80, και αμφιβάλλουμε για το πόσο κατάφερε να επηρεάσει την ελληνική νοοτροπία, ίσως λόγω της ιδιαίτερης αντίληψης του πάνω στα πράγματα, ίσως λόγω της βραχυβιότητάς του, ίσως λόγω του περιορισμένου αναγνωστικού του κοινού, ίσως και για όλα τα παραπάνω. Αυτό δεν μειώνει όμως στο ελάχιστο την παρακαταθήκη που αφήνει η προσπάθεια του Χατζιδάκι και της συντακτικής ομάδας να αμφισβητήσουν το κατεστημένο και να προβάλουν μια διαφορετική αντίληψη για τα πράγματα. Αν και τα προβλήματα που περιγράφονται στο περιοδικό 30 χρόνια πριν συνεχίζουν μέχρι τις μέρες μας να ταλανίζουν την ελληνική κοινωνία, ο κριτικός τους λόγος, όποια κι αν ήταν η εμβέλειά του, καλλιεργούσε ελπίδες ανατροπής. Αντίθετα, σήμερα οι άνθρωποι του πνεύματος φαίνεται να εκλείπουν, και αν όχι, να επιλέγουν την σιωπή. Μια ομάδα που να πιστεύει και να διεκδικεί πρόοδο και εξέλιξη της Ελλάδας μοιάζει ουτοπία. Οι εποχές έχουν αλλάξει και τα οράματα έχουν εκλείψει.

Εμείς όμως ελπίζουμε και είμαστε αισιόδοξοι γιατί το *Τέταρτο* έγραψε ιστορία και ως γνωστόν η ιστορία έχει την τάση να επαναλαμβάνεται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ:

1. Eco Umberto, *Κήνσορες και θεράποντες*, Γνώση, Αθήνα 1994.
2. Eriksen Thomas Hylland, *Μικροί τόποι, μεγάλα ζητήματα*, Κριτική, Αθήνα 2007.
3. Gombrich Ernst, *Το χρονικό της τέχνης*, Μορφωτικό ίδρυμα εθνικής τραπεζής, Αθήνα 1994.
4. Harntoll Phyllis, Peter Found, *Λεξικό του θεάτρου*, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, Νεφέλη, Αθήνα 2000.
5. Wells Liz, *Εισαγωγή στη φωτογραφία*, Πλέθρον, Αθήνα 2007.
6. Αγγελουπούλου Βασιλική, *Καινοτόμες δράσεις μουσειακής και εικαστικής αγωγής στην προσχολική ηλικία, (Η λαϊκή μορφή τέχνης του Θεάτρου Σκιών πλαισιωμένη από σύγχρονες εικαστικές και μουσειακές πρακτικές)*, μεταπτυχιακή εργασία, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Πάτρα 2010.
7. Αθανασάτου Γ., Ε. Α. Δελβερούλη, Ν. Κολοβού, *Νεοελληνικό Θέατρο (1600-1940) - Κινηματογράφος, Ο Ελληνικός Κινηματογράφος* Τομ. Β', ΕΑΠ, Πάτρα 2002.
8. Αυδίκος Ευάγγελος, *Χορευτικά ετερόκλητα*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2004.
9. Βαλούκος Στάθης, *Λεξικό σκηνοθετών του παγκόσμιου κινηματογράφου*, Αιγόκερως, Αθήνα 1996.
10. Βαλούκος Στάθης, *Νέος Ελληνικός Κινηματογράφος (1965-1981), ιστορία και πολιτική*, Αιγόκερως, Αθήνα 2000.
11. Βαμβακάς Βασίλης - Παναγής Παναγιωτόπουλος, *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80 κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, Το πέρασμα, Αθήνα 2010.
12. Γιακουμακάτος Ανδρέας, *Η αρχιτεκτονική και η κριτική*, Νεφέλη, Αθήνα 2009.
13. Καλογερόπουλος Τάκης, *Το λεξικό της ελληνικής μουσικής*, 6 τόμοι, Γιαλλέλης, Αθήνα 1998.
14. Κλέε Πάουλ, *Η εικαστική σκέψη. Τα μαθήματα στη σχολή Μπάουχάουζ*, Μέλισσα, Αθήνα 1989.
15. Κονταράτος Σάββας, *Δοκίμια αρχιτεκτονικής. Πρότυπα, συμβολισμοί και αναιρέσεις στη νεότερη εποχή*, Libro, Αθήνα 2009.

16. Κουν Κάρολος, «Μαγεία, Πάθος και Συγκίνηση. Κυρίαρχα στοιχεία της Τραγωδίας», Εισήγηση στη Διεθνή Διάσκεψη του Θεάτρου: Το Αρχαίο Δράμα στο Σημερινό Θέατρο, Αθήνα, Ιούλης 1976.
17. Λάγος Δημήτριος, *Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ανωτάτη σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής εκπαίδευσης, Αθήνα 2008.
18. Ματσαγγούρας Ηλίας, *Η Εξέλιξη της Διδακτικής: Επιστημολογική Θεώρηση*, Gutenberg, Αθήνα 1995.
19. Μιχελής Παναγιώτης Α., *Η αρχιτεκτονική ως τέχνη*, Ίδρυμα Παναγιώτη και Έφης Μιχελή, Αθήνα 2008.
20. Ντίνου Μαρία, *Η διαχρονική πορεία του αρχαίου ελληνικού μύθου στο θέατρο. Από το κείμενο στη «νέα κοινωνική σκηνή»*, αδημοσίευτη διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου σχολή ανθρωπιστικών σπουδών τμήμα επιστημών της προσχολικής αγωγής και του εκπαιδευτικού σχεδιασμού, Ρόδος 2008.
21. Παραδέλλης Θ., *Διαδρομές και Τόποι της Μνήμης*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005.
22. Σολδάτος Γιάννης, *Ελληνικός κινηματογράφος, ένας αιώνας*, 2ος τόμος, Κοχλίας, Αθήνα 2002.
23. Σολδάτος Γιάννης, *Η ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου, 2ος τόμος: 1967-1999*, Αιγόκερως, Αθήνα 2002.
24. Σουγιουτζόγλου Νέλλη, *Nelly's αυτοπροσωπογραφία*, Γραφικές τέχνες, Αθήνα 1989.
25. Συλλογικό, *Παντελής Βούλγαρης, 43ο φεστιβάλ κινηματογράφου Θεσσαλονίκης*, Αιγόκερως, Αθήνα 2001.
26. Τζιόβας Δημήτρης, *Ο μύθος της γενιάς του '30. Νεοτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία*, Πόλις, Αθήνα 2001.
27. Χατζιδάκις Μάνος, *Ο καθρέφτης και το μαχαίρι*, Ίκαρος, Αθήνα 1988.
28. Χατζιδάκις Μάνος, *Τα Σχόλια του Τρίτου*, Εξάντας, Αθήνα 1980.
29. Ψύλλα Μαριάννα, *Μεθοδολογία της ανάλυσης ενός γεγονότος από τον έντυπο λόγο*, Τυπωθήτω, Μάρτιος 2010.

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Bandanella Peter, *The films of Federico Fellini*, Indiana University - Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 2002.
2. Beck Julian, Judith Malina, "The Living theatre abroad Radicalizing the Classics", *Performing Arts Journal* Vol. 5, No. 2, American Theatre: Fusion (1981).
3. Bordwell Devid, Kristin Thomp Son, *Film art, An introduction*, McGraw-Hill, Νέα Υόρκη 2010.
4. Grassi Paolo, Giorgio Strehler, "Sixteen Years of the Piccolo Teatro", *The Tulane Drama Review* Vol. 8, No. 3, Post War Italian Theatre (Spring, 1964).
5. Miller Judith G., *Ariane Mnouchkine*, Routledge, Canada 2007.
6. Patterson Michael, *Directors in perspective, Peter Stein many's leading theatre director*, Cambridge University Press, New York 1981.
7. Read Herbert, *Education Through Art*, Faber & Faber, London 1958.
8. The Berggruen Kele Collection in The Metropolitan Museum of Art, *Paul Klee*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1988.

Γ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ:

<http://www.youtube.com/watch?v=k41GEEMyOys&feature=related>
http://www.youtube.com/watch?v=m7ZCIn_qJrk,
<http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?file=3882&code=3845&zoom=800>
<http://www.archaiologia.gr/wp-content/>
<http://www.labiennale.org/en/biennale/history/>
<http://www.gnomikologikon.gr/catquotes.php?categ=2150>
<http://www.cinephilia.gr/index.php/prosopa/hellas/420-alexis-damianos>
<http://www.youtube.com/watch?v=fNAnyXxRC0>,
<http://www.youtube.com/watch?v=fNAnyXxRC0>
<http://www.bookrags.com/biography/aleksandr-sergeevich-griboedov-dlb/>
<http://gcla.phil.uoa.gr/newfiles/syngri5/5.koutsogiannopoulou.pdf>
<http://www.studiointernational.com/index.php/francis-bacon-portraits-and-heads>
<http://www.youtube.com/watch?v=QhaqwIzXJZI>
<http://www.thelearninglab.nl/resources/Bauhaus-manifesto.pdf>

<http://www.hadjidakis.gr/>

<http://www.youtube.com/watch?v=uaj-idlesse>

<http://www.youtube.com/watch?v=dFx3KEEl8x0>

<http://www.granaziradio.com/index.php/art/synenteuxeis/synenteuxi-manou-xatzidaki-era2/>

http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_civ_2_23/10/2010_419743

Δ. ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ:

1. Μπάρκα Φωτεινή, «Στον Εμφύλιο όλες οι φωτογραφίες ήταν στημένες» *Ελευθεροτυπία*, 11/02/2009.
2. Πετρής Γ., «Μια επίσκεψη στο ατελιέ του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα», *Επιθεώρηση Τέχνης* αρ 19, 1956.
3. Συκκά Γιώτα, «Δεν μ' αρέσει να παριστάνω τον πολύ Έλληνα», *Η Καθημερινή*, 23/10/2010.
4. Τζιόβας Δημήτρης, Ελληνικότητα και Γενιά του '30, *Cogito*, 6 (2007), 8.
5. Χρονάς Γιώργος, "Ο Μένης Κουμανταρέας, λέει", *Οδός Πανός*, αρ. τεύχους 36, εκδόσεις Σιγαρέτα, Αθήνα Μάιος - Ιούνιος 1988.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ	ΗΜΕΡΟ-ΜΗΝΙΑ	ΣΕΛΙ-ΔΑ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	ΤΙΤΛΟΣ	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΣΥΝΟΨΗ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ	ΤΥΠΟΣ	ΘΕΜΑ
1	Μάιος 1985	3	Μάνος Χατζιδάκις	Η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει	Κοινωνικό	Ο Μάνος Χατζιδάκις συσχετίζει την φράση η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει με την γιορτή της Ανάστασης καταλήγοντας στο ότι η Ελλάδα δεν θα αναστηθεί ποτέ της αφού δεν πεθαίνει.		Άρθρο	
1	Μάιος 1985	4	Μάνος Χατζιδάκις	Μια σοσιαλιστική πέστροφα νεοελληνικής καταγωγής	Πολιτική	Στο παρόν άρθρο ο Χατζιδάκις κάνοντας μια ιστορική αναδρομή στην πρόσφατη ελληνική ιστορία του 20ου αιώνα και πιο συγκεκριμένα από το 1940 μέχρι τις εκλογές του 1981 που ανέδειξαν σε κυβέρνηση το ΠΑΣΟΚ παρομοιάζει την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ με πέστροφα ντυμένη με συγκεχυμένη σοσιαλιστική ιδεολογία και τονίζει ότι η παρουσία της σοσιαλιστικής πέστροφας είναι το αποκορύφωμα της αθλιότητας στην εθνική πολιτική ζωή των τελευταίων 40 χρόνων.	Πολιτική κριτική	Άρθρο	Πολιτική
1	Μάιος 1985	5 - 30	Διάφοροι	Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.		Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
1	Μάιος 1985	33	Τάκης Θεοδωρόπουλος	Γιατί ο «ιστορικός τονισμός»	Κοινωνικό	Σε αυτό το άρθρο ο συγγραφέας αναφέρεται στην επιβολή του μονοτονικού συστήματος στην εκπαίδευση από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αμέσως μετά την εκλογή της το 1981 και τονίζει τις αρνητικές επιπτώσεις που θα προκύψουν στην καθημερινή χρήση της γλώσσας αλλά και την αφαίρεση σημαντικού μέρους της μνήμης της γλώσσας που κρατιόταν ζωντανό λόγω του ιστορικού τονισμού.		Άρθρο	Κοινωνικό
1	Μάιος 1985	34		Τέταρτη αλήθεια	Πολιτισμικό	Παρουσίαση γεγονότων της επικαιρότητας υπό το πρίσμα διαφορετικών οπτικών γωνιών.		Κριτικό άρθρο	Επικαιρότητα
1	Μάιος 1985	37	Μάνος Χατζιδάκις	Πολιτικό ημερολόγιο Απριλίου «μετά σχολίων»	Κοινωνικό	Ο Μάνος Χατζιδάκις σε αυτή τη στήλη σχολιάζει πολιτικά γεγονότα της διεθνούς πολιτικής σκηνής.	Πολιτική κριτική	Πολιτική επικαιρότητα	Πολιτική
1	Μάιος 1985	38	Τάκης Λαμπριάς	Διπλωματικός θρίαμβος ή ήττα κατά κράτος	Πολιτική	Ο αρθρογράφος στο παρόν άρθρο με αφορμή την απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου την μειωμένη χρηματοδότηση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (Μ.Ο.Π.) καταδεικνύει το αγεφύρωτο χάσμα που χωρίζει την κυβέρνηση από την αξιωματική αντιπολίτευση το οποίο είναι επιβλαβές για την προώθηση των εθνικών συμφερόντων και για την εκτίμηση των πραγματικών αποτελεσμάτων που προήλθαν από τους γενόμενους χειρισμούς, αλλά η σημαντικότερη συνέπεια είναι ότι μέσα σε αυτό το χάσμα πέφτει ο λαός και καθίσταται παραπλανημένος και ανενεργός.	Πολιτική κριτική	Άρθρο	Πολιτική
1	Μάιος 1985	46	Τάκης Θεοδωρόπουλος	Οι αριστεροί διανοούμενοι και το ύφος τους	Πολιτικό	Το παρόν άρθρο θέτει μια σειρά από ερωτήματα και προσπαθεί να εξετάσει σε ποιο σημείο βρίσκεται η πολιτική ένταξη της αριστερής διάνοησης και από ποιο σημείο αρχίζει η πολιτική της αποστασία.	Πολιτική κριτική	Άρθρο	Πολιτική

1	Μάιος 1985	47	Κώστας Ιωάννου	Το υπουργείο εξωτερικών των ελληνικών κομμάτων	Πολιτικό	Το παρόν άρθρο εξετάζει τις τοποθετήσεις του ΠΑΣΟΚ, της Νέας Δημοκρατίας, του Κ.Κ.Ε. και του Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού όσον αφορά τις ελληνοαμερικανικές, τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς και τις σχέσεις με τις άλλες χώρες των Βαλκανίων αλλά και με χώρες του αραβικού κόσμου.		Άρθρο	Πολιτική
1	Μάιος 1985	51	Τάκης Θεοδωρόπουλος	Είναι φασιστική η ελληνική τηλεόραση;	Πολιτικό - Κοινωνικό	Το παρόν άρθρο εξετάζει κατά πόσο η ελληνική τηλεόραση είναι φασιστική όσον αφορά την πολιτική της φυσιογνωμία.	Πολιτική, κοινωνική κριτική	Άρθρο	Πολιτική - Κοινωνία
1	Μάιος 1985	61	Αντώνης Κυριαζάνος, Ειρήνη Λεβίδη, Πολυδεύκης Παπαδόπουλος	Ελεύθερη Ραδιοφωνία	Κοινωνική Έρευνα	Σε αυτή την έρευνα γίνεται μια αναδρομή που ξεκινάει από την εμφάνιση των ερασιτεχνικών ραδιοφωνικών σταθμών και φτάνει μέχρι το Γ΄ Πρόγραμμα του Μάνου Χατζιδάκι το οποίο αποτέλεσε μια εναλλακτική πρόταση στα πλαίσια της κρατικής ραδιοφωνίας. Ακόμα αναφέρονται πολιτικοποιημένες προσπάθειες οι οποίες επιχείρησαν να διεκδικήσουν τη νομιμοποίηση των σταθμών τους και κλείνει με τις απόψεις των κομμάτων όσον αφορά την ελεύθερη ραδιοφωνία.	Κοινωνία	Έρευνα	Πολιτική - Κοινωνία
1	Μάιος 1985	69	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το Εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».	Ένθετο	Μυθιστόρημα	Κοινωνικό
1	Μάιος 1985	73	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Ντίνος Χριστιανόπουλος: «Όπου πληγή και ποίημα»	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον ποιητή Ντίνο Χριστιανόπουλο.		Συνέντευξη	Ποίηση
1	Μάιος 1985	80	Μένης Κουμανταρέας, Ναταλία Μελά, Γιώργος Κουρουπός, Γιώργος Κοροπούλης, Ειρήνη Λεβίδη, Μάνος Χατζιδάκις	Περί καφενείου	Συζήτηση	Συζήτηση στα πλαίσια του Φανταστικού Καφενείου που είχε ως θέμα την συζήτηση του καφενείου η οποία τείνει να εκλείψει και να μείνει στην μνήμη μας σαν ιστορικό θαύμα. Επικεντρώνεται στην έννοια του καφενείου.	Φανταστικό καφενείο	Συζήτηση	Κοινωνική
1	Μάιος 1985	85	Γιώργος Μπράμος	Ελληνικός Κινηματογράφος	Τέχνη	Το άρθρο αυτό ασχολείται με τα χρόνια προβλήματα του ελληνικού κινηματογράφου μέσα από 4 ταινίες του 1984 - 1985 οι οποίες επανέφεραν αυτά τα προβλήματα που δεν είχαν ξεπεραστεί, καθώς και τα αιτήματα της σύγχρονης ελληνικής κινηματογραφίας.	Τέχνη	Άρθρο	Καλλιτεχνικό
1	Μάιος 1985	88	Γιώργος Χειμωνάς	Δείπνο στο Γβ		Στο συγκεκριμένο κείμενο ο συγγραφέας θέλοντας να υποστηρίξει την άποψη του ότι η τέχνη και η σκέψη εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα ανθούν αναφέρεται σε μια προσωπική του ιστορία. Όταν τελείωσε την εργασία του για τις λειτουργίες του λόγου που θα την κατέθετε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών θα ερχόταν στην Αθήνα ένας δάσκαλός του από το Παρίσι για μία προγραμματισμένη ομιλία. Μετά το τέλος της ομιλίας πήγαν για δείπνο όπου ο καθηγητής του πρότεινε να εξετάσει κάτι άλλο καθώς αυτό τον τομέα τον εξετάζουν πλέον οι γλωσσολόγοι αντί των ψυχιάτρων. Αργότερα απευθυνόμενος στον καλύτερο φίλο του που εργαζόταν στο Πανεπιστήμιο ρωτώντας τον πως μπορεί να ελεγχθεί το κύρος της θεωρίας του, αν υπάρχει κάποια συνέλευση ερευνητών αυτός του πρότεινε να απευθυνθεί στη διεθνή ερευνητική κοινότητα. Τέλος ο συγγραφέας καταλήγει ότι αποφάσισε να εμπιστευθεί την εργασία του, όταν αυτή εκδοθεί στην κρίση των νεοελλήνων, διαχωρίζοντας τη θέση του από τη μίζερη θέση όλων περίπου, των ελλήνων ιατρών, οι οποίοι έχουν καταδικάσει την ελληνική ιατρική σκέψη σε μαρασμό	Βιοματική Ιστορία		Ενημερωτικό

						και υποτέλεια.			
1	Μάιος 1985	91	Σπύρος Βραχωρίτης	Η «Γυναίκα της Ζάκυθος» και οι απιστίες ενός σκηνοθέτη	Καλλιτεχνικό	Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται η παράσταση «Γυναίκα της Ζάκυθος» που ανεβαίνει από την Θεατρική Λέσχη Βόλου.	Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας	Άρθρο	Καλλιτεχνικό
1	Μάιος 1985	95	Ηλίας Κωνσταντόπουλος	Η βαρύτητα της μόδας	Καλλιτεχνικό	Στο άρθρο αυτό αναφέρονται οι βασικές αλλαγές που συντελέστηκαν στο ντύσιμο και στην εξωτερική εμφάνιση των νέων της δεκαετίας του 80 σε σχέση με αυτή των νέων των δεκαετιών 60 και 70.		Άρθρο	Καλλιτεχνικό
1	Μάιος 1985	99	Αλέξης Πολίτης	Η ανάγνωση του παρελθόντος και η ανάγνωση της ιστορίας	Κριτική	Το κείμενο αναφέρεται στην θεωρία του Φαμερένερ και στην διαμόρφωση της εθνικής μας συνείδησης. Αφορμή η πρόσφατη κυκλοφορία στα ελληνικά του συγγράμματος του «Περί καταγωγής των σημερινών Ελλήνων». Το σύγγραμμα όπως αναφέρει ο συγγραφέας προκάλεσε συζητήσεις, ίσως και να εξώθησε τους νεοέλληνες στην συστηματική αναψηλάφηση του ιστορικού τους παρελθόντος.		Άρθρο	Κριτική - Ενημέρωση
1	Μάιος 1985	103	Τάνγκο: η μουσική μνήμη ενός λαού	Alberto Gonzalez μετάφραση: Α. Δημητρούκα	Πολιτισμικό	Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται ο χορός Τάνγκο.	Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας		
1	Μάιος 1985	107	Πιέρ Μπουλέζ, Μισέλ Φουκώ	Ο Πιέρ Μπουλέζ συζητά με τον Μισέλ Φουκώ	Συζήτηση	Ο Πιέρ Μπουλέζ και ο Μισέλ Φουκώ συζητώντας προσπαθούν να αναλύσουν τους λόγους που το κοινό δυσκολεύεται να ακολουθήσει την εξέλιξη της σύγχρονης μουσικής.		Συζήτηση	Μουσική
1	Μαίος 1985	111	Ηλίας Κωνσταντόπουλος	Οι γραμμές της Αθήνας	Καλλιτεχνικό	Σε αυτό το άρθρο επιχειρείται μια μικρή αναδρομή στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και στις αρχιτεκτονικές γραμμές που επικράτησαν στην Αθήνα μεταπολεμικά.		Άρθρο	Αρχιτεκτονική
2	Ιούνιος 1985	3	Μ. Χ.	Μια μοβ σκιά Μαΐου	Πολιτικό	Ο αρθρογράφος Μ.Χ. σε αυτό το άρθρο αναφερόμενος στην επέτειο της λήξης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και στα γεγονότα του Χιμείου τον Μάιο του 1985 ασκεί μια κριτική στην ανελευθερία του τρόπου με την οποία ασκείται η εξουσία στα σύγχρονα κράτη.		Άρθρο	Πολιτική
2	Ιούνιος 1985	5 έως 33	Διάφοροι	Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.	Εν Αθήναις, Μάιος των τεχνών	κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
2	Ιούνιος 1985	34	Μάιος 1985	Επικαιρότητα του μήνα Μαΐου	Ειδησιο-γραφία	Μέσα σε μία σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Μαΐου 1985.		Σύντομη ειδηση	Ενημερωτικό
2	Ιούνιος 1985	35	Τάκης Θεοδωρόπουλος	Πίσω από το σκηνικό	Πολιτικό	Σε αυτό το άρθρο επιχειρείται από τον αρθρογράφο μια συνοπτική κριτική των πολιτικών συμπεριφορών των κομμάτων κατά την προεκλογική περίοδο του 1985.			Πολιτική
2	Ιούνιος 1985	37		Τέταρτη αλήθεια		Παρουσίαση γεγονότων της επικαιρότητας υπό το πρίσμα διαφορετικών οπτικών γωνιών.	Πολιτιστική επικαιρότητα	Κριτικό άρθρο	Επικαιρότητα
2	Ιούνιος 1985	40	Μάνος Χατζιδάκις - Μωρίς Μπεζάρ	Ο Μωρίς Μπεζάρ συνομιλεί με τον Μάνο Χατζιδάκι	διαλογική συνέντευξη - πορτραίτο	Ο Μάνος Χατζιδάκις συνομιλεί με τον Μωρίς Μπεζάρ στο σπίτι του τελευταίο στις Βρυξέλλες για μία σειρά θεμάτων όπως η θρησκεία, γεγονότα από τη ζωή του Μπεζάρ που σημάδεψαν τη ζωή του, οι σχέσεις με τους γονείς, η γνωριμία του με τον Μπορίς Βιάν, αλλά και για τις περιόδους του καλλιτεχνικού του έργου.			Καλλιτεχνικά

2	Ιούνιος 1985	45	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση
2	Ιούνιος 1985	48	Μάνος Χατζιδάκις	Πολιτικό ημερολόγιο Μαΐου «Μετά Σχολίων»	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις σε αυτή τη στήλη σχολιάζει πολιτικά γεγονότα της διεθνούς πολιτικής σκηνής.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση
2	Ιούνιος 1985	49	Τ.Θ.	Δελτίο Ειδήσεων με απλή αναλογική	Πολιτικός σχολιασμός	Ο συγγραφέας αυτού του άρθρου διατυπώνει επικρίσεις ως προς τη σύσταση διακομματικής επιτροπής για την εποπτεία της κρατικής τηλεόρασης και ραδιοφωνίας κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου.	Πολιτική κριτική	Άρθρο	Πολιτική και ΜΜΕ
2	Ιούνιος 1985	50	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος, Αντώνης Κυριαζάνος, Ειρήνη Λεβίδη	Το Παγκόσμιο Νέφος, το Αθηναϊκό και τα αντίστοιχα πολιτικά νεφελώματα	Πολιτικός σχολιασμός	Ο συγγραφέας του άρθρου επιχειρεί να σχολιάσει τα διεθνή οικολογικά προβλήματα με τα εγχώρια και την έλλειψη πολιτικών αντιμετώπισης.	Πολιτική κριτική	Άρθρο	Πολιτική και οικολογία
2	Ιούνιος 1985	52	Διάφοροι	Πολιτικά σχόλια	Πολιτικός σχολιασμός	Οι συγγραφείς προβαίνουν στον σχολιασμό και την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων των εκλογών της 2ας Ιουνίου 1985, οι νικητές και οι χαμένοι της εκλογικής διαδικασίας.			Πολιτική
2	Ιούνιος 1985	56	Μάνος Χατζιδάκις	Ημερολόγιο Μαΐου υπόλοιπου «μετά σχολίων»	Κοινωνικός σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις σχολιάζει γεγονότα από το κοινωνικό γίνεσθαι της περιόδου.	Κοινωνική κριτική		Κοινωνία
2	Ιούνιος 1985	58	Γιώργος Βότσης	Πριμοδοτημένο το ΠΑΣΟΚ από αριστερά και δεξιά	Πολιτικό άρθρο	Ο συγγραφέας του άρθρου αναλύει την άνετη προεκλογική επικράτηση του ΠΑΣΟΚ που το ανέδειξε σε αυτοδύναμη Κυβέρνηση.	Πολιτική κριτική		Πολιτική
2	Ιούνιος 1985	59	Νίκος Σαργκάνης, Αριστείδης Καμάρας, Παντελής Βούλγαρης, Τζίμης Πανούσης, Τάσος Δεσέλης, Τάκης Θεοδορόπουλος, Γιώργος Κοροπούλης, Μάνος Χατζιδάκις	Περί ποδοσφαίρου	Συζήτηση	Συζήτηση διαφόρων προσωπικοτήτων του δημοσίου λόγου για το ποδόσφαιρο.	Φανταστικό καφενείο	Συζήτηση	Κοινωνική
2	Ιούνιος 1985	65	Αλέξης Παπαχελάς	Η αμερικανική νέα δεξιά, ένα δίκτυο πολιτικών οργανώσεων της Αμερικής που αλλάζει την πολιτική της φυσιογνωμία	Πολιτικό άρθρο	Το άρθρο αυτό επιχειρεί να εξετάσει την συντηρητική στροφή της κυβέρνησης Ρήγκαν, καθώς και τις διαφορές της Νέας Δεξιάς με το νεοσυντηρισμό, τις σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ τους αλλά και τις διάφορες οργανώσεις που στηρίζουν τη Νέα Δεξιά.		Άρθρο	Πολιτική
2	Ιούνιος 1985	68	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος, Ειρήνη Λεβίδη, Αντώνης Κυριαζάνος, Γιώργος	Οι διάλεκτοι των κομμάτων	Έρευνα	Μια έρευνα πάνω στην ρητορική των πολιτικών κομμάτων κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου των εκλογών του Μαΐου 1985.	«Το Τέταρτο» Έρευνα	Έρευνα	Πολιτική

			Κοροπούλης,						
2	Ιούνιος 1985	75	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το νούμερο εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».	Ένθετο	Μυθιστόρημα	Κοινωνικό
2	Ιούνιος 1985	80	Γιώργος Σημαιοφορίδης	«Το τεχνητό και το ομοίωμα»	Ιστορικό	Μια αναδρομή στην ιστορική πορεία του Kitch από την εμφάνισή του τον 19ο αιώνα, την πορεία του στον 20ο καταλήγοντας στο σήμερα.	Kitch	Επιφυλλίδα	Ιστορικό – Κοινωνιολογικό
2	Ιούνιος 1985	84	E.P.	«Τα Άλλα» Μια συνέντευξη με τον Jean - Francois Lyotard	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον καθηγητή φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Vincennes Jean - Francois Lyotard με αφορμή μια έκθεση που πραγματοποιούνταν από τον τις 28 Απριλίου μέχρι τις 15 Ιουλίου στο Beaubourg με τον τίτλο Τα Άλλα.		Συνέντευξη	Φιλοσοφία – Τέχνη
2	Ιούνιος 1985	87	Κλαίρη Μιτσοτάκη	Μια σκηνοθεσία του εξωφρενικού	Κριτική ταινίας	Κριτική της ταινίας της Αντουανέτας Αγγελίδη «Μια σκηνοθεσία του εξωφρενικού».	Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας	Κριτική ταινίας	Κινηματογράφος
2	Ιούνιος 1985	90	M. X.	Τάνγκο	Φωτογραφικό Λεύκωμα	Με μια σειρά από διάφορες φωτογραφίες επιχειρείται η επαναφορά του τάνγκο στις ρίζες του, στην χώρα προέλευσής του την Αργεντινή.		Φωτογραφικό Λεύκωμα	Χορός
2	Ιούνιος 1985	94	Άμυ Μις	Πανκς και Μπος	Σχολιασμός	Με την επιλογή μερικών τραγουδιών πανκ επιχειρείται να τονιστούν μερικοί από τους παράγοντες που διαμόρφωσαν τους πανκς ως κοινωνική ομάδα.		Κριτική τα	Μουσική
2	Ιούνιος 1985	96	Δημήτρης Καλοκώρης	ΑΤΛΑΣ	κριτική βιβλίου	Κριτική του βιβλίου του Χόρχε Λουίς Μπόρχες Άτλας.		Κριτική βιβλίου	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
2	Ιούνιος 1985	98	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	«Προσεύχομαι στα πράγματα για να με δώσουν ζωή»	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον συγγραφέα Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη		Συνέντευξη	Επί διαφόρων θεμάτων
2	Ιούνιος 1985	106	Ντανίλο Κις	Συμβουλές σ' έναν νέο συγγραφέα		Συμβουλές του Γιουγκοσλάβου Ντανίλο Κις σε νέους συγγραφείς			Θεωρητικό
2	Ιούνιος 1985	108		Τέταρτος Κόσμος	Διεθνή επίκαιρα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον		ενημερωτικό	Διάφορες ειδήσεις
3	Ιούλιος 1985	3	M. X.	Τα παιδιά της Γαλαρίας	Πολιτικό - Ιστορικό	Σε αυτό το άρθρο ο συγγραφέας κάνει μια αναφορά στα ιστορικά υποκείμενα που συνέθεσαν το μεγαλειώδες κίνημα της Εθνικής Αντίστασης κατά την περίοδο 1941 - 1944. Επιδιώξη του είναι να αναδείξει τους πραγματικούς ήρωες πέρα από κομματικές σκοπιμότητες στηλιτεύοντας πάντα το μεταπολεμικό κράτος, τον αυταρχισμό με τον οποίο ασκήθηκε η πολιτική εξουσία, καθώς και την αντιμετώπιση που επιφύλαξε στους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης.		Γνώμη	Πολιτική - Ιστορία
3	Ιούλιος 1985	5	Διάφοροι	Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.	Εν Αθήναις, Ιούνιος των Τεχνών	Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
3	Ιούλιος 1985	26	Ιούνιος 1985.	Η επικαιρότητα του μήνα Ιουνίου	Ειδησιο-γραφία	Μέσα σε μία σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Ιουνίου 1985		Σύντομη είδηση	Ενημερωτικό

3	Ιούλιος 1985	27	Τάκης Θεοδωρόπουλος	Η σκιά	Πολιτικός - κοινωνικός σχολιασμός	Η σχέση της δημόσιας παρουσίας και πνευματικής παραγωγής των πνευματικών ανθρώπων με την πολιτική και κομματική τους ένταξη.		Άρθρο	Πολιτικού - κοινωνικού προβληματισμού
3	Ιούλιος 1985	28		Τέταρτη αλήθεια		Παρουσίαση γεγονότων της επικαιρότητας υπό το πρίσμα διαφορετικών οπτικών γωνιών. Στο τεύχος του Ιουλίου 1985 γίνεται μια διαφορετική προσέγγιση στο τί επιτέδου παιδεία παρέχεται στους νέους.		Κριτικό άρθρο	Επικαιρότητα
3	Ιούλιος 1985	29	Μ. Νικολάου	Κ.Κ.Ε. και Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού δύο ερωτήματα ζητούν απάντηση	Πολιτικός σχολιασμός	Ανάλυση του εκλογικού αποτελέσματος και των εξελίξεων που αυτό θα επιφέρει στα κόμματα της αριστεράς.	Πολιτικά σχόλια	Πολιτικό άρθρο	Πολιτική
3	Ιούλιος 1985	30	Θανάσης Γεωργακόπουλος	Η «Αλλαγή» - Μαγική εικόνα και το χρονοντούλαπο	Πολιτικός σχολιασμός	Κριτική στην προεκλογική εκστρατεία και πολιτική φρασεολογία του ΠΑΣΟΚ κατά την προεκλογική περίοδο των εκλογών του Ιουνίου 1985.	Πολιτικά σχόλια	Πολιτικό άρθρο	Πολιτική
3	Ιούλιος 1985	31	Γεώργιος Στεφανάκης	Η Αλλαγή και ο χώρος της Σαλώμης	Πολιτικός σχολιασμός	Κριτική πάνω στα αρνητικά που εισήγαγε η αλλαγή του 1981 στην ελληνική κοινωνία.	Πολιτικά σχόλια	Πολιτικό άρθρο	Πολιτική
3	Ιούλιος 1985	32	Γιώργος Κοροπούλης	Λοβοτομές Λογοτομές	Πολιτικός σχολιασμός	Οι αντιδράσεις που προκάλεσε το νέο μυθιστόρημα του Γιάννη Ρίτσου «Ισως να ναι κι έτσι» στους χώρους της κομμουνιστικής αριστεράς.	Πολιτικά σχόλια	Πολιτικό άρθρο	Πολιτική
3	Ιούλιος 1985	34	Γιώργος Κοροπούλης	Οι θέσεις των κομμάτων για την Ομοφυλοφιλία	Πολιτικός - κοινωνικός σχολιασμός	Στο συγκεκριμένο άρθρο αναφέρονται οι θέσεις κάποιων πολιτικών κομμάτων για το θέμα της ομοφυλοφιλίας		Πολιτικό άρθρο	Πολιτική – κοινωνία
3	Ιούλιος 1985	36	Γιώργος Βότσης	Σιτίτικη αεροπειρατεία και Ιησούτικη τρομολαγνεία	πολιτικό - κοινωνικός σχολιασμός	Αναφορά στην προπαγανδιστική επίθεση της κυβέρνησης Ρήγκαν και του δυτικού τύπου στην Ελλάδα εξαιτίας της αεροπειρατείας σε αεροπλάνο με Αμερικανούς τουρίστες.		Πολιτικό άρθρο	Πολιτική
3	Ιούλιος 1985	37	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση
3	Ιούλιος 1985	40	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος	Οικολογικό περισκόπιο	Ενημερωτικό άρθρο	Σε αυτό το άρθρο γίνεται αναφορά τις τελευταίες εξελίξεις στο οικολογικό πεδίο.		Ενημερωτικό άρθρο	Πολιτική – Οικολογία
3	Ιούλιος 1985	41	Αλέξης Χρυσοβέργης	Έρευνα: ο ρατσισμός στη σημερινή Ευρώπη, μια έρευνα για τον ρατσισμό στη σημερινή Γαλλία	Ερευνητικό άρθρο	Σε αυτό το άρθρο επιχειρείται από τον αρθρογράφο μια ερευνητική ματιά στην άνοδο των φαινομένων ρατσιστικής βίας στη Γαλλία.	Το τέταρτο έρευνα	Κοινωνική έρευνα	Πολιτική – κοινωνία
3	Ιούλιος 1985	48	Τάκης Θεοδωρόπουλος	Το ένστικτο του θανάτου	Ενημερωτικό άρθρο	Στο συγκεκριμένο άρθρο γίνεται αναφορά στα αιματηρά γεγονότα του σταδίου Χέιζελ στις Βρυξέλλες που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του τελικού κυπέλλου Πρωταθλητριών Ευρώπης ανάμεσα στη Γιουβέντους και τη Λίβερπουλ και είχαν ως αποτέλεσμα 38 νεκρούς.	Κουρδιστό Πορτοκάλι '85	άρθρο	Κοινωνικό
3	Ιούλιος 1985	51	Διαμαντής Μπασάντης	Η βία στα γήπεδα ή τα γήπεδα της βίας	Κοινωνικό	Στο συγκεκριμένο άρθρο αναδεικνύεται το φαινόμενο του χουλιγκανισμού και επιχειρείται μια ανάλυση της βίας, η εξεύρεση αντιστοιχιών ανάμεσα στην ελληνική ποδοσφαιρική κουλτούρα και τη διεθνή, καθώς και μια ανάλυση του φαινομένου των χουλιγκανς αλλά και αναζήτηση βαθύτερων αιτιών για την έξαρση των φαινομένων χουλιγκανισμού.	Κουρδιστό Πορτοκάλι '85	άρθρο	Κοινωνικό
3	Ιούλιος 1985	54	Παύλος Νεράντζης	Ράδιο «Πόλη του μέλλοντος»	Συνέντευξη	Η συγκεκριμένη συνέντευξη αναφέρεται στην συμπλήρωση περίπου 10 χρόνων του Radio Citta Futura του πρώτου ελεύθερου ραδιοφώνου το οποίο υπήρχε και λειτουργούσε εκτός κρατικού μονοπωλίου.		Συνέντευξη	Ενημερωτική

3	Ιούλιος 1985	57	Δημ. Π. Κρέμος	Το μονοτονικό σύστημα γραφής και οι επιπτώσεις του	Επιφυλλίδα	Ο συγγραφέας της επιφυλλίδας στηλιτεύει την υιοθέτηση του μονοτονικού συστήματος γραφής στην εκπαίδευση και αναφερόμενος στους κινδύνους που προέκυψαν υποστηρίζει θερμώς την άμεση κατάργησή του.		Επιφυλλίδα	Εκπαιδευτική – κοινωνική
3	Ιούλιος 1985	58	Δημήτρης Δημηρούλης	Γλωσσολογία / Γλωσσολογία Η γλώσσα της εξουσίας και η εξουσία της γλώσσας	Δοκίμιο	Ο δοκιμιογράφος αναφέρεται στα προβλήματα της εποχής σε σχέση με τη γλώσσα, κριτικάρε την άποψη ότι παλιότερα οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν τη γλώσσα καλύτερα, αναφέρεται στη σχέση γλώσσας και παιδείας, καθώς και στο ιδεώδες της καθαρότητας της γλώσσας και στους υποστηρικτές του, καθώς και τη γνώση που προκύπτει από το ενδιαφέρον για τη γλώσσα.		Δοκίμιο	Επιστημονικό
3	Ιούλιος 1985	62	Τάκης Θεοδωρόπουλος	Υπάρχουν κι οι γυναίκες που αγαπάμε (στο κάτω κάτω της γραφής)	Δοκίμιο	Δοκίμιο που αναφέρεται στο γλωσσικό πρόβλημα.		Δοκίμιο	Κοινωνικό
3	Ιούλιος 1985	63		Το παρατηρητήριο Καλβίνο	Συνέντευξη	Αναδημοσίευση από την εφημερίδα Liberation μιας συνέντευξης του συγγραφέα Ιταλο Καλβίνο για το καινούριο βιβλίο του Παλομάρ - μια καινούρια ιστορία του ματιού.	Συνέντευξη		Ενημερωτική
3	Ιούλιος 1985	65	Θ.Δ.	Μορφολογία της ελληνικής οικογένειας	Δοκίμιο	Με αφορμή την έκδοση του βιβλίου της Χάρις Δ. Κατάκη «Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής οικογένειας» επιχειρείται μια προσέγγιση των επιπτώσεων που παρατηρούνται στην ελληνική οικογένεια ως αποτέλεσμα των γενικότερων κοινωνικών μετασχηματισμών της δεκαετίας του 80.		Δοκίμιο	Επιστημονικό
3	Ιούλιος 1985	67	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Γέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
3	Ιούλιος 1985	72	Γιάγκος Ανδρεάδης	Το αρχαίο δράμα ανάμεσα στην κατανάλωση και τη δημιουργία	Σχολιασμός	Σχόλιο για τις παραστάσεις της Διεθνούς συνάντησης Αρχαίου Ελληνικού Δράματος που πραγματοποιήθηκε από τις 4 - 25/6/1985 στο Ηρώδειο.		Σχολιασμός	Ενημέρωση
3	Ιούλιος 1985	77	Κώστας Καλλιγιάς, Μάνος Χατζιδάκις, Μιχάλης Δημητρίου, Σοφινός Χρυσόστομίδης, Γιώργος Κοροπούλης, Τάκης Θεοδωρόπουλος	Περί τύπου	Συζήτηση	Συζήτηση διαφόρων δημοσιογράφων για τον τύπο σχετικά με το κατά πόσο αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα ή την διαμορφώνει, για το πόσο διαμορφώνει την πολιτική διάλεκτο ή την μεταγράφει σε έντυπο λόγο, για το αν εκφράζει τις σκέψεις των αναγνωστών ή τις εφευρίσκει και για το πού οφείλεται η κρίση του.	Φανταστικό καφενείο	Συζήτηση	
3	Ιούλιος 1985	83	Θόδωρος Αντωνίου	«Περίανδρος, επεισόδια από τη ζωή ενός τυράννου»	Σημείωμα	Σύντομο σημείωμα του Θόδωρου Αντωνίου, στο οποίο ο συνθέτης μιλάει για τη διαδικασία που ακολούθησε ως την ολοκλήρωση της όπεράς του Περίανδρος.	Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας	Σημείωμα	
3	Ιούλιος 1985	87	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Άρης Κωνσταντινίδης «Χτίζω προσωρινά καταφύγια της ζωής»	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον καθηγητή πανεπιστημίου - αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη περί αρχιτεκτονικής.		Συνέντευξη	
3	Ιούλιος 1985	94	Καίτη Ρωμανού	Η λυτρωτική μουσική του Γιάννη	Άρθρο	Η αρθρογράφος αναφέρεται στη ζωή, την προσωπικότητα και το έργο του μουσικοσυνθέτη Γιάννη Χρήστου.	Για τον Γιάννη	Αρθρογράφος	Ενημέρωση

				Χρήστου			Χρήστου		
3	Ιούλιος 1985	97	Α. Αδαμόπουλος	Βιογραφικά	Βιογραφία	Εδώ συντελείται από το συγγραφέα η βιογραφία του μουσικοσυνθέτη Γιάννη Χρήστου.	Για τον Γιάννη Χρήστου	Βιογραφία	
3	Ιούλιος 1985	100	Γιάννης Χρήστου	«Μυστήριο»	Αυτοβιογραφικό	Παρατίθεται ένα κείμενο του Γιάννη Χρήστου που περιγράφει την ατμόσφαιρα του έργου του αλλά και τον τρόπο με τον οποίο δούλευε.	Για τον Γιάννη Χρήστου	Αυτοβιογραφικό	
3	Ιούλιος 1985	101	Μιχάλη Χρυσανθόπουλου	F. Bacon: η εμμονή της ανθρώπινης μορφής	Άρθρο	Στο συγκεκριμένο άρθρο με αφορμή την έκθεση του ζωγράφου Francis Bacon στην Tate Gallery του Λονδίνου επιχειρείται μια αναδρομή στο καλλιτεχνικό του έργο και μια προσπάθεια παρουσίασης των έργων που είναι εκτεθειμένα στην Gallery.		Καλλιτεχνικό άρθρο	Ενημέρωση
3	Ιούλιος 1985	107	Κατερίνα Σχινά	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνή επίκαιρα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.		Ενημερωτικό	Ενημερωτικό
4	Αύγουστος 1985	3		Ο εξουσιαστής	Άρθρο	Ο αρθρογράφος επιχειρεί να προσδιορίσει την άσκηση της εξουσίας σε συνάρτηση με την λαϊκή θέληση.		Πολιτικό άρθρο	Πολιτική
4	Αύγουστος 1985	5 έως 23	Διάφοροι	Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.	Εν Αθήναις, Ιούλιος των τεχνών	Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
4	Αύγουστος 1985	26		Ιούλιος 1985	Ειδησιογραφία	Μέσα σε μια σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Ιουλίου 1985.		Σύντομη είδηση	Ενημέρωτικό
4	Αύγουστος 1985	27	Τάκης Θεοδωρόπουλος	Η μοίρα της φωτιάς	Άρθρο	Ο αρθρογράφος ασκεί κριτική στο ελληνικό φαινόμενο του καγιάματος μεγάλου αριθμού στρεμμάτων δασικής έκτασης κάθε καλοκαίρι.		Άρθρο	Κριτική
4	Αύγουστος 1985	28	M.X	Τέταρτη αλήθεια		Παρουσίαση των γεγονότων υπό το πρίσμα διαφορετικών οπτικών γωνιών. Στο τεύχος του Αυγούστου παρουσιάζεται η υπόθεση δολοφονίας του Ανδρέα Σινιώρου από τον Αρχιφύλακα Πλατανίτη μετά από ληστεία του πρώτου με τον συνεργό του Βασίλη Καρακωνσταντή. Ακόμα αναφέρεται σε ένα διάταγμα για τα κριτήρια με τα οποία κάποιος άνθρωπος θεωρείται ικανός να οδηγή το οποίο ενώ είναι ιδιαίτερα ελαστικό σε ότι αφορά τις παθήσεις που έχουν να κάνουν με τη σωματική ικανότητα και αρτιμέλεια κάποιου εντούτοις δεν ισχύει το ίδιο για παθήσεις ψυχικού τύπου.		Κριτικό άρθρο	Επικαιρότητα
4	Αύγουστος 1985	30	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση
4	Αύγουστος 1985	33	Αλέξης Χρυσοβέργης	Ελεύθερη ραδιοφωνία στη Γαλλία	Άρθρο και συνέντευξη	Άρθρο σχετικά με το κίνημα που αναπτύχθηκε από τον Μάη του 68 και μετά για την ελεύθερη ραδιοφωνία. Επίσης υπάρχει και μία συνέντευξη με το Radio Mouvance έναν παράνομο σταθμό και τη C.N.R.L. η οποία είναι μια συννομοσπονδία ραδιοφωνικών σταθμών, οι οποίοι δεν κάνουν διαφήμιση.	«Το Τέταρτο Έρευνα»	Κοινωνική έρευνα	Κοινωνία
4	Αύγουστος 1985	37	Μιχάλης Παπαγγελής	Οι γλάστρες	Απάντηση σε επιστολή	Απάντηση σε επιστολή διαμαρτυρίας.	«Το Τέταρτο Έρευνα»	Κοινωνική έρευνα	Κοινωνικό
4	Αύγουστος 1985	38	Π. Παπαδόπουλου	Οι ιδιομορφίες του οικολογικού προβλήματος και της οικολογικής ευαισθησίας στην	Δοκίμιο	Ο δοκιμιογράφος αναφέρεται στα οικολογικά προβλήματα και τον αντίκτυπο που έχουν στην Ελλάδα, καθώς και στις παθογένειες της ελληνικής κοινωνίας όσον αφορά στην αντιμετώπισή τους.	«Το Τέταρτο Έρευνα»	Κοινωνική έρευνα	Πολιτικό – κοινωνικό

				Ελλάδα					
4	Αύγουστος 1985	41	Javier Martinez Reverte μετάφραση: Αγαθή Δημητρούκα	Νικαράγουα το καθημερινό παιχνίδι του θανάτου	Άρθρο	Περιγράφει την πολιτική και στρατιωτική κατάσταση στη Νικαράγουα .		Πολιτικό - ενημερωτικό άρθρο	Πολιτικό – κοινωνικό
4	Αύγουστος 1985	44	Γιώργος Κοροπούλης, Αντώνης Κυριαζάνος, Πολυδεύκης Παπαδόπουλος	Είμαι περίεργη γυναίκα (περί πορνογραφίας)	Έρευνα	Έρευνα πάνω στην πορνογραφία. Τι είναι και τι είναι αυτό που την κάνει τόσο ενδιαφέρουσα.			
4	Αύγουστος 1985	50	Γιώργου Κοροπούλη	Εκδοτικά ελάχιστα	Δοκίμιο	Ο δοκιμιογράφος ασχολείται με τη μελέτη της εφημερίδας. Θέματα που τον απασχολούν είναι η κυκλοφορία, οι συνθήκες και οι προϋποθέσεις έκδοσής τους, η προϊστορία και το μέλλον τους, οι σχέσεις τους μ' ό,τι τις ανταγωνίζεται, η ύλη και η λειτουργία τους, η γλώσσα και η εμφάνισή τους.	Δοκίμιο	Δοκίμιο	Μελέτη - έρευνα
4	Αύγουστος 1985	53	Παντελής Βούλγαρης	«Πέτρινα χρόνια»	Χρονικό	Ο Παντελής Βούλγαρης αναφέρεται στο χρονικό της προετοιμασίας και των γυρισμάτων της νέας του ταινίας Πέτρινα χρόνια.	Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας	Χρονικό	Καλλιτεχνικό
4	Αύγουστος 1985	58	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το νούμερο εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
4	Αύγουστος 1985	63	Τζιόρτζιο Στρέλερ Μεταφ: Ειρήνη Λεβίδη	Ο Τζιόρτζιο Στρέλερ μιλάει με τον Τζιόρτζιο Στρέλερ	Συνέντευξη	Η συνέντευξη αυτή είναι αναδημοσίευση από το περιοδικό Theatre en Europe (τεύχος 4, Οκτώβριος 1984) που διευθύνει ο Τζιόρτζιο Στρέλερ. Αναδημοσιεύτηκε στα ιταλικά στο πρόγραμμα της παράστασης Μεγάλη Μαγεία του Εντουάρντο ντε Φίλιππο, Πίκκολο Τέατρο, Ιούνιος 1985.		Συνέντευξη	Καλλιτεχνικά
4	Αύγουστος 1985	69	Ντάνης Φώτος	Γιούκιο Μισίμα Οι τέσσερις ποταμοί του θανάτου	Πορτραίτο	Πορτραίτο του Ιάπωνα σκηνοθέτη Γιούκιο Μισίμα με το οποίο το Τέταρτο εγκαινιάζει μια σειρά πορτρέτων δημιουργών που έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην τέχνη της χώρας τους χωρίς να έχουν γίνει γνωστοί στην Ελλάδα.		Πορτραίτο	Καλλιτεχνικό
4	Αύγουστος 1985	71		Η «Τέταρτη αλήθεια» για τον Ιόλα	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό διατυπώνεται η άποψη του περιοδικού «το Τέταρτο» για την υπόθεση του γνωστού γκαλερίστα - συλλέκτη Ιόλα.		Άρθρο	
4	Αύγουστος 1985	72	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Νίκος - Αλέξης Τσαγκαρουσιάνος «Η ποίηση ανθίζει στο όριο των ερώτων μου»	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον ποιητή Νίκο - Αλέξη Ασλάνογλου.		Συνέντευξη	Ποίηση
4	Αύγουστος 1985	78	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Nelly's οι φωτογραφίες δεν λένε πάντα την αλήθεια	Πορτραίτο	Πορτραίτο της φωτογράφου Nelly's.		Πορτραίτο	Καλλιτεχνικό
4	Αύγουστος 1985	83	Βασίλης Νικολαΐδης	Η όπερα και ο κινηματογράφος	Άρθρο	Έρευνα σχετικά με την ιστορική εξέλιξη της όπερας μέσα στον κινηματογράφο.		Ιστορική έρευνα	Έρευνα
4	Αύγουστος 1985	90	Κατερίνα Σχινά	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνή επίκαιρα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.		Ειδησεογραφικό	Ενημερωτικό
4	Αύγουστος 1985	94		Επιστολές για το «Τέταρτο»		Επιστολές αναγνωστών στο περιοδικό «το Τέταρτο».			
5	Σεπτέμβριος 1985	3	Μάνος Χατζιδάκις	Τα τραγούδι, η τιμή του κι ο λαός	Σημείωμα	Εισαγωγικό σημείωμα του Μάνου Χατζιδάκι.		Σημείωμα	

5	Σεπτέμβρι ος 1985	5 έως 25	Διάφοροι	Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.	Εν Αθήναις, Αύγουστος των τεχνών	Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογ ράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
5	Σεπτέμβρι ος 1985	27	Γ.Κ.	Τέταρτη αλήθεια Νόσος αλληγορική	Άρθρο	Το άρθρο επιδιώκει να εξετάσει την αρρώστια του AIDS, τα αίτια της εξάπλωσής του και να αναγνώσει τη σύνδεση με ηθικούς χαρακτηρισμούς, κοινωνικές επιταγές και ιδεολογικά μορφώματα.		Κριτικό άρθρο	Επικαιρότητα
5	Σεπτέμβρι ος 1985	28		Τέταρτη αλήθεια		Παρουσίαση των γεγονότων υπό το πρίσμα διαφορετικών οπτικών γωνιών. Στο τεύχος του Σεπτεμβρίου αρχικά μέσα από αρκετή δόση χιούμορ παρουσιάζονται οδηγίες συμπεριφοράς απέναντι στην εφημερίδα Αυριανή, αναφέρεται στην ηθική διάβρωση των περιοχών που έχουν αυξημένο τουρισμό και στο πρόβλημα που δημιουργείται στις τουριστικές περιοχές από τους γυμνιστές ελλείνη σχεδιασμένης κρατικής πολιτικής.		Άρθρο	Κοινωνικό
5	Σεπτέμβρι ος 1985	30	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση
5	Σεπτέμβρι ος 1985	33	Γιώργος Βότσης	Τα σκαμπανεβάσματα στο ασανσέρ της εξουσίας	Άρθρο	Στο παρόν άρθρο γίνεται μια αναφορά στις εξελίξεις των κοινοβουλευτικών κομμάτων. Μικρή αναφορά γίνεται στη Νέα Δημοκρατία, το ΚΚΕ και το ΚΚΕ Εσωτερικού, ενώ μεγαλύτερο χώρο στο κείμενο κατέχει η αναφορά στο ΠΑΣΟΚ που είναι και το κυβερνών κόμμα στις εσωκομματικές του εξελίξεις, καθώς και τις δύο εσωκομματικές τάσεις που δημιουργήθηκαν.		Άρθρο	Πολιτική
5	Σεπτέμβρι ος 1985	34	Θανάση Γεωργακόπουλου	Από τον τρίτο κόσμο στο κράτος πρόνοιας μέσω τρίτου δρόμου	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό παρατηρούμε την πολιτική μετατόπιση του ΠΑΣΟΚ από τον τρίτο δρόμο προς τον σοσιαλισμό στο κράτος Πρόνοιας.		Άρθρο	Πολιτική
5	Σεπτέμβρι ος 1985	38	Μιχάλης Παπαγγελής	Μάρε Νόστρουμ	Διήγημα	Μικρό διήγημα.		Διήγημα	Λογοτεχνία
5	Σεπτέμβρι ος 1985	39	Παύλος Νεράντζης	AIDS: «Μπορείς να πεθάνεις από Έρωτα»	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο παρατηρείται μια άκρως ενδιαφέρουσα προσέγγιση των συνεπειών του AIDS όχι στο υγειονομικό τμήμα αλλά στο οικονομικό, καθώς θ' αυξήσει τα κέρδη των φαρμακοβιομηχανιών αλλά και στο κοινωνικό, όπου θα συμβάλει στη συντηρητικοποίηση της ηθικής στις ερωτικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων.		Άρθρο	Κοινωνικό
5	Σεπτέμβρι ος 1985	42	Κοσμάς Μεγαλομμάτης	Μια ράγκα για τον Ρατζιβ	Άρθρο	Στο παρόν άρθρο γίνεται μια αναφορά στο πρόσφατο ιστορικό παρελθόν της Ινδίας και τονίζονται οι προοπτικές που ανοίγονται για την Ινδία με τον Ρατζιβ στο τιμόνι της.		Άρθρο	Πολιτική
5	Σεπτέμβρι ος 1985	45	Όλγα Κωνσταντίνεσκου	Η Νικαράγουα κάτω από το ζωογόνο ήλιο της ελευθερίας	Αυτοβιο- γραφικό άρθρο	Η Όλγα Κωνσταντίνεσκου επιχειρεί μέσω του περιοδικού να μεταφέρει στους αναγνώστες την εμπειρία της από τα τρία χρόνια που έζησε στη Νικαράγουα μετά τη νίκη των Σαντίνistas, εργαζόμενη για την Επαναστατική Κυβέρνηση διδάσκοντας στη Μουσική Σχολή των Μανάγκουα θεωρητικά και κλαρινέτο.		Άρθρο	Ενημερωτικό
5	Σεπτέμβρι ος 1985	47	Μίνως Αργυράκης	Ιόλας: ο εραστής της Ελλάδας, της τέχνης και της ζωής	Άρθρο	Ένα άρθρο που επιχειρεί να δείξει στον αναγνώστη ποιος είναι πραγματικά ο Αλέξανδρος Ιόλας σε αντίθεση με τις λαπολογίες και τις κατηγορίες που γράφτηκαν κατά κόρον στον τύπο.		Άρθρο	Ενημερωτικό
5	Σεπτέμβρι ος 1985	49	Άγγελος Σφακιανάκης, Νίκος Κηπουργός, Νίκος	Περί Άσματος	Συζήτηση	Συζήτηση διαφόρων προσωπικοτήτων από τον χώρο του τραγουδιού για το τραγούδι.	Φανταστικό καφενείο	Συζήτηση	Καλλιτεχνική

			Πορτοκάλογλου, Δημήτρης Ζαφειρέλης, Αδελφοί Κατσιμίχα, Μάνος Χατζιδάκις, Αντώνης Κυριαζάνος, Κατερίνα Σχινά						
5	Σεπτέμβρι ος 1985	53	Μετάφ: Ειρήνη Λεβίδη	Πέτερ Στάιν: κάτι πρόκειται να συμβεί	Συνέντευξη	Συνέντευξη του Πέτερ Στάιν με τον Peter Krumme αναδημοσιευμένη από το theatre en europe του Ιανουαρίου 1984. Ο Πέτερ Στάιν αναφέρεται με αμείλικτη οξυδέρκεια πάνω στα προβλήματα του σύγχρονου θεάτρου και περισσότερο στα δικά του προβλήματα.			Καλλιτεχνική
5	Σεπτέμβρι ος 1985	58	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το νούμερο εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
5	Σεπτέμβρι ος 1985	63	Ειρήνη Λεβίδη	Λούκα Ρονκόνι: βλέπω το θέατρο σαν το καθρεφτάκι του αυτοκινήτου	Συνέντευξη	Σε αυτή τη συνέντευξη ο Ρόνκονι αναφέρεται εκτενώς στη δουλειά του με τους ηθοποιούς και το κείμενο, στην αντίληψή του για τον «θεατρικό χώρο», στην αγάπη του για τον Αριστοφάνη και στους αρχαίους τραγικούς, στην ουτοπική διάσταση που τον ενδιαφέρει στο σύγχρονο θέατρο.		Συνέντευξη	Καλλιτεχνική
5	Σεπτέμβρι ος 1985	68	Γιώργος Χουλιάρας	Η Ελλάδα στο στόχαστρο	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο αναλύεται με αφορμή την αεροπειρατεία της 30ης Ιούνη η αμερικανική εξωτερική πολιτική και η ρητορική της, η οποία δεν έχει απλώς στόχο το ξέσπασμα, την τιμωρία μιας ελληνικής κυβέρνησης που δεν ευθυγραμμίζεται αλλά ασκεί ουσιαστική πίεση για αλλαγή της ελληνικής πολιτικής.	Αμερικανική Καρτ Ποστάλ	Άρθρο	Πολιτική
5	Σεπτέμβρι ος 1985	73	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ «η ευτυχία είναι μια στιγμή ανεπανάληπτη»	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τη Γλύκατζη - Αρβελέρ για τη ζωή, το έργο της, τη φιλοσοφία και στάση ζωής της, για την πολιτική.		Συνέντευξη	Ενημερωτική
5	Σεπτέμβρι ος 1985	79	Αγνή Μπαϊρακτάρη	Έρνστ Μπλοχ «Ένας πολύ θετικός άνθρωπος»	Πορτραίτο	Πορτραίτο του Γερμανού φιλόσοφου Έρνστ Μπλοχ.		Πορτραίτο	Ενημερωτικό
5	Σεπτέμβρι ος 1985	82	Βασίλης Νικολαΐδης	Αφιέρωμα στη Μαρία Κάλλας	Αφιέρωμα	Αφιέρωμα στη ζωή της Μαρίας Κάλλας με αφορμή την συμπλήρωση 8 χρόνων από το θάνατό της.		Αφιέρωμα	Ενημερωτικό
5	Σεπτέμβρι ος 1985	90		Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνή επίκαιρα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.		Ειδησεογραφικό	Ενημερωτικό
5	Σεπτέμβρι ος 1985	93		Επιστολές για το «Τέταρτο»		Επιστολές αναγνωστών στο περιοδικό «το Τέταρτο».			
5	Σεπτέμβρι ος 1985	96	Γιάννης Καλαϊτζής	Τα μεγαλύτερα ηφαίστεια της γης	Γελοιογραφίες			Γελοιογραφία	
6	Οκτώβρι ος 1985	3	Μ. Χ.	«Και τώρα, κάτι για μας εδώ να πούμε!»	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο κριτικάρεται η συμπεριφορά του ΠΑΣΟΚ με τον τρόπο που διαχειρίζεται την άσκηση της εξουσίας και τη λαϊκίζουσα σοσιαλοδημοκρατική συμπεριφορά του που έχει ξεπεράσει την συμπεριφορά ενός «δεξιού» παραδοσιακού κρατικού μηχανισμού.		Άρθρο	Πολιτικό
6	Οκτώβρι ος 1985	5 έως 25	Διάφοροι	Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς		Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά,

						και εκθέσεις φωτογραφίας.			Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
6	Οκτώβρι ς 1985	26		Σεπτέμβριος 1985	Ειδησεογραφί α	Μέσα σε μία σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Σεπτεμβρίου.		Σύντομη είδηση	Ενημερωτικό
6	Οκτώβρι ς 1985	27	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος	Η μαύρη σκιά του Σεπτεμβρίου	Άρθρο	Το άρθρο αυτό προσεγγίζει μετά τη δολοφονία Μομφεράτου και Αθανασίου το ζήτημα της τρομοκρατίας και φέρνει παραδείγματα υιοθέτησης πρακτικών από το επίσημο κράτος για να τρομοκρατήσει τους πολίτες, καθώς η διάχυτη ανησυχία δεν βοήθησε ποτέ την ανάπτυξη κριτικού πνεύματος και «ελευθεριακών διαθέσεων».		Άρθρο	Πολιτικό
6	Οκτώβρι ς 1985	28	Γ.Σ.	Η τέταρτη αλήθεια για το Ολυμπιακό «στάδιο»;		Παρουσίαση γεγονότων της επικαιρότητας υπό το πρίσμα διαφορετικών γωνιών. Στο τεύχος Οκτωβρίου 1985 κριτικάρεται το πώς παρουσιάστηκε το Ολυμπιακό Στάδιο στην Καλογρέζα το καλοκαίρι του 1982 και το γεγονός ότι το 1985 στεγάζει και τις 3 μεγάλες ομάδες του κέντρου Παναθηναϊκό, Ολυμπιακό και Άεκ. Ακόμα αναφέρεται στις πολιτικές συμπεριφορές των πολιτικών νεολαϊών οι οποίες υποδύονται ρόλους κομματικά προσδιορισμένους. Στηλιτεύει το γεγονός ότι οι άνθρωποι στρατεύονται σε ένα κόμμα όχι από πίστη στην ιδεολογία του αλλά με πρώτο στόχο το να βουλευτούν.		Κριτικό Άρθρο	Επικαιρότητα
6	Οκτώβρι ς 1985	29	Γιώργος Στεφανάκης	Έχουσι γνώσιν οι φύλακες	Άρθρο	Κριτικό άρθρο το οποίο στηλιτεύει την σχέση της κρατική τηλεόρασης - άσκησης εξουσίας από την Κυβέρνηση. Η τηλεόραση δεν ανήκει στον λαό αλλά εκπροσωπεί τους στόχους της κρατικής εξουσίας.		Άρθρο	Πολιτικό
6	Οκτώβρι ς 1985	30	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση
6	Οκτώβρι ς 1985	34	Γιώργος Σημαιοφορίδης	Διελεύσεις: «Αμερικανισμός»	Άρθρο	Άρθρο για την πολεοδομική ανάπτυξη της Αθήνας.		Άρθρο	Επιστημονικς
6	Οκτώβρι ς 1985	37	Κοσμάς Μεγαλομμάτης	Περσία μια κοινωνία σε πόλεμο	Άρθρο	Ο αρθρογράφος λόγω του ότι βρέθηκε για ένα μήνα στην Τεχεράνη περιγράφει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Περσίας σαν χώρα.		Άρθρο	Ενημερωτικό
6	Οκτώβρι ς 1985	42	Γιάννης Χρυσοβέργης	Πόλεμος Ιράν - Ιράκ, Πέντε χρόνια αιματοχυσίας	Άρθρο - Συνέντευξη	Με αφορμή την συμπλήρωση 5 χρόνων από την έναρξη του πολέμου ανάμεσα στο Ιράν και στο Ιράκ το άρθρο αυτό έχει ως θέμα τα αίτια, τις επιπτώσεις και τις προοπτικές αυτού του πολέμου. Ακόμα στο άρθρο περιλαμβάνεται και μια συνέντευξη με τον Ιρακινό πρεσβευτή στην Ελλάδα κ. Ναμπίλ Ναζιέμ.		Άρθρο - Συνέντευξη	Ενημερωτικό
6	Οκτώβρι ς 1985	48	Νίκος Χρυσόγελος	Greenpeace: η «πράσινη ειρήνη» που προκαλεί τρικυμίες	Άρθρο	Άρθρο για τη δημιουργία της Greenpeace και τη δράση της.		Άρθρο	Ενημερωτικό – περιβαλλοντικό
6	Οκτώβρι ς 1985	53	Κατερίνα Σχινά	Άλμπαν Μπεργκ 1885 - 1935	Βιογραφικό Άρθρο	Στις σελίδες αυτού του άρθρου παρουσιάζεται η ζωή και το έργο του μουσικοσυνθέτη Άλμπαν Μπεργκ.		Βιογραφικό άρθρο	Ενημέρωση
6	Οκτώβρι ς 1985	59	Μένης Κουμανταράς	Η φανέλα με το Εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταράς αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
6	Οκτώβρι ς 1985	65	Μετάφραση: Αγαθή Δημητρώκα	Το πένθος ταιριάζει στο Νιχάρ	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η αναζήτηση κοινών στοιχείων ανάμεσα στην πραγματική ιστορία και στην ιστορία που πλάθει ο Λόρκα στον Ματωμένο γάμο.		Άρθρο	Ενημερωτικό
6	Οκτώβρι ς 1985	69	Μετάφραση: Ειρήνη Λεβίδη	Marie Bell «Για τον ωραίο της θάνατο»	Βιογραφικό άρθρο	Στο άρθρο αυτό με αφορμή τον θάνατο της μεγάλης Γαλλίδας τραγουδού Μαρί Μπέλ γίνεται μια αναφορά στη ζωή και το έργο της.		Βιογραφικό άρθρο	Ενημερωτικό
6	Οκτώβρι	71	Μιχάλης	BBC-1	Άρθρο	Το άρθρο πραγματεύεται το ρήγμα που δημιουργήθηκε ανάμεσα στη		Άρθρο	Ενημερωτικό

	ς 1985		Χρυσανθόπουλος	Αυτοέλεγχος και Λογοκρισία: η μάχη για την ελευθερία του λόγου ή το τέλος ενός θεσμού		Κυβέρνηση και το BBC εξαιτίας ενός ντοκιμαντέρ που επρόκειτο να προβληθεί παρουσιάζοντας δύο ακραίους πολιτικούς της Βορείου Ιρλανδίας: τον καθολικό Μάρτιν Μαγκκίνες και τον προτεστάντη Γκρέγκορι Κάμπελ.			
6	Οκτώβριος 1985	73	Γιώργος Χουλιάρης	Η άλλη γένση	Άρθρο	Το άρθρο αυτό αναφέρεται στη διαφήμιση της Κόκα κόλα και της Πέτσι.	Αμερικανικές Καρτ Ποστάλ	Άρθρο	Ενημερωτικό
6	Οκτώβριος 1985	75	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Καίη Τσιτσέλη Γράφω για να ανακαλύψω τις κρυφές πτυχές της ζωής μου	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τη λογοτέχνιδα Καίη Τσιτσέλη.		Συνέντευξη	Ενημερωτική
6	Οκτώβριος 1985	80	Διαμαντής Μπασάντης	Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου 1985	Άρθρο που εμπεριέχει συνεντεύξεις	Αναφέρεται στο Φεστιβάλ θεάτρου του Εδιμβούργου και έχει συνεντεύξεις του Γιαπωνέζου Γιουκίο Νιναγκάβα και των Νοτιοαφρικανών Τζον Σέλμαν και Τζον Κάνι.		Άρθρο - Συνέντευξη	Ενημερωτικό
6	Οκτώβριος 1985	84	Μάνος Χατζιδάκις - Νίκολας Γκέιτς	Ο Μάνος Χατζιδάκις συζητά με τον Νίκολας Γκέιτς	Συζήτηση	Συζήτηση του Μάνου Χατζιδάκι με τον συγγραφέα του βιβλίου Ελένη.		Συνέντευξη	Ενημερωτική
6	Οκτώβριος 1985	89	Παντελής Καρακάσης	Φεστιβάλ Βεβετίας '85 Θολές απόψεις, θαμπές προσδοκίες	Άρθρο	Άρθρο σχετικό με το Φεστιβάλ Βενετίας.		Άρθρο	Ενημερωτικό
6	Οκτώβριος 1985	91	Κατερίνα Σχινά	Ανρί Μισό Γράφω για να ταξιδένω εντός μου	Άρθρο	Το άρθρο αναφέρεται στο έργο του συγγραφέα Ανρί Μισό.			Ενημέρωση
6	Οκτώβριος 1985	93	Κατερίνα Σχινά	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνή επίκαιρα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.		Ειδησεογραφικό	Ενημερωτικό
6	Οκτώβριος 1985	96	Γιάννης Κалаϊτζής	Ο καπετάν Απέθαντος και οι 40 κλέφτες	Γελοιογραφίες			Γελοιογραφία	
7	Νοέμβριος 1985	3	Μ. Χ.	Η πολιτική στην τέχνη και η κακή τέχνη της πολιτικής	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο περιγράφεται η σχέση τέχνης και πολιτικής.		Άρθρο	Πολιτικό
7	Νοέμβριος 1985	5 έως 25	Διάφοροι	Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.		Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
7	Νοέμβριος 1985	26		Οκτώβριος 1985	Ειδησεογραφία	Μέσα σε μία σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Οκτωβρίου.		Σύντομη Είδηση	Ενημερωτικό
7	Νοέμβριος 1985	27	Μ. Χ.	Κάτι για μας εδώ να πούμε II	Άρθρο	Άρθρο του Χατζιδάκι με το οποίο τονίζει ότι το «Τέταρτο» δεν εξυπηρετεί κομματικές σκοπιμότητες.		Άρθρο	Ενημερωτικό
7	Νοέμβριος 1985	28	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση

7	Νοέμβριος 1985	32		Αταξίες	Άρθρο	Το συγκεκριμένο άρθρο αναφέρεται στις τελευταίες απεργίες των οδηγών ταξί.		Άρθρο	Ενημέρωση
7	Νοέμβριος 1985	33	Βαγγέλης Χατζηβασιλείου	Ο ανύποπτος ρατσισμός της εθνικής και καθημερινής ζωής μας	Άρθρο	Αυτό το άρθρο αναφέρεται στον ρατσισμό και το πώς υποβόσκει σε κάθε πτυχή της καθημερινής μας ζωής και κουλτούρας.		Άρθρο	Κοινωνικό
7	Νοέμβριος 1985	35	Γιάννης Χρυσοβέργης	«Εύρηκα!»! Πρωτοβουλία στρατηγικής άμυνας	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό επισημαίνεται η απόφαση των ΗΠΑ να προωθήσουν μια σειρά ερευνητικών προγραμμάτων για την ανάπτυξη των διαστημικών όπλων, η θέση των Ευρωπαίων, οι κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις αυτών των προγραμμάτων και η αμηχανία των κινημάτων ειρήνης.		Άρθρο	Πολιτικό – ενημερωτικό
7	Νοέμβριος 1985	38	Γ. Στεφανάκης	«Επιστροφή στην πολιτική»	Άρθρο	Εδώ παρατηρούμε τον αρθρογράφο να στηλιτεύει τα φαινόμενα παραπολιτικής και κοινωνικής παραλυσίας. Θεωρεί ότι δεν έχουμε καθόλου πολιτική, ενώ επικρατεί μια αδιάντροπη ιδιοτέλεια και κομματική αναίδεια.		Άρθρο	Πολιτική
7	Νοέμβριος 1985	39	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος	Ο ελληνικός καταναλωτισμός θεωρητικές πρακτικές όψεις του φαινομένου πέραν του γνωστού «καταναλώνουμε περισσότερα απ' όσα παράγουμε»	Συνεντεύξεις	Συνεντεύξεις με τον Χάρη Κουρή και τον Βασίλη Καραποστόλη πάνω στο θέμα του υπερβολικά μεγάλου καταναλωτισμού της ελληνικής κοινωνίας.		Συνεντεύξεις	Κοινωνικό
7	Νοέμβριος 1985	45	Θανάσης Γεωργακόπουλος	ΔΗ.ΑΝΑ.: Καινούριο «προϊόν» ή αντίγραφο;		Το άρθρο αυτό αναφέρεται στην ίδρυση του κόμματος της Δημοκρατικής Ανανέωσης.		Άρθρο	Πολιτικό
7	Νοέμβριος 1985	47	Περικλής Ροδάκης	Ελλάδα: πεθαίνω σαν οικονομία	Άρθρο	Το άρθρο αυτό αναφέρεται στην οικονομική κρίση της Ελλάδας της δεκαετίας του 80. Σε αυτό συναντάμε αναφορές στα γενικά στοιχεία της κρίσης, τον πληθωρισμό, τον παρασιτικό χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας, το ξένο κεφάλαιο στην Ελλάδα, καθώς και στην καθυστερημένη παραγωγική δυνατότητα της χώρας.		Άρθρο	Οικονομία
7	Νοέμβριος 1985	51	Τ. Σ. Τ.	Κέρκυρα Χίλτον - Ποίηση		Αναφέρονται στοιχεία από τη συνάντηση των ποιητών που πραγματοποιήθηκε στην Κέρκυρα από τις 28/9 ως τις 4/10.		Άρθρο	Κοινωνικό – Καλλιτεχνικό
7	Νοέμβριος 1985	54	Γιώργος Χουλιάρας	Ελευθερία και πώληση	Άρθρο	Χιουμοριστικό άρθρο για την κατάσταση στην Αμερική.	Αμερικάνικες Καρτ Ποστάλ	Άρθρο	Χιουμοριστικό
7	Νοέμβριος 1985	56	Ειρήνη Λεβίδη	Σήμερα γράφουμε ότι θέλουμε	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον Ιταλό μουσικοσυνθέτη Νικόλα Πιοβάνι.		Συνέντευξη	Ενημερωτική
7	Νοέμβριος 1985	59	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το Εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
7	Νοέμβριος 1985	65	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Μίκης Θεοδωράκης Η ρήξη θέλει ρίσκο	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον μουσικοσυνθέτη Μίκη Θεοδωράκη.		Συνέντευξη	Ενημέρωση
7	Νοέμβριος 1985	74	Κλέε: ένας ζωγράφος και η μουσική	Francis Miroglio Μεταφ: Κατερίνα Σχινά	Άρθρο	Το άρθρο αυτό αναφέρεται στις καινοτομίες που εισήγαγε ο Κλέε στη ζωγραφική.		Άρθρο	Ενημερωτικό – Καλλιτεχνικό
7	Νοέμβριος 1985	75	Νίκος Παναγιωτόπουλος, Τάσος	Περί φωτογραφίας	Συζήτηση	Συζήτηση διαφόρων προσωπικοτήτων από τον χώρο της φωτογραφίας.	Φανταστικό Καφενείο	Συζήτηση	Καλλιτεχνική – Ενημέρωση

			Βρεττός, Ντίμης Αργυρόπουλος, Πλάτων Ριβέλης, Σταύρος Μωρεσόπουλος, Μάνος Χατζιδάκις						
7	Νοέμβριος 1985	80	Κέλλυ Σπήριμαν	Γιώργος Μπουζιάνης «Μονάδα Μέτρου το ανάστημά μας»	Άρθρο	Το παρόν άρθρο αναφέρεται στη ζωή και το έργο του ζωγράφου Γιώργου Μπουζιάνη.			
7	Νοέμβριος 1985	83	Adelo Ferrero Μεταφ: Κατερίνα Σχινά	Ο Παζολίνι στον κινηματογράφο	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό συντελείται μια αναδρομή στη ζωή και στο έργο του σκηνοθέτη Παζολίνι με αφορμή τη συμπλήρωση δέκα χρόνων από τον θάνατό του.			
7	Νοέμβριος 1985	86	Σωτηρία Ματζίρη	Τελευταία Παράσταση	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό πραγματοποιείται μια αναφορά στη ζωή και το έργο του Τζούλιαν Μπεκ, ιδρυτή του Θρυλικού Λίβινγκ Θιάτερ, του πρώτου πρωτοποριακού θεάτρου στην Αμερική και την Ευρώπη, με αφορμή τον θάνατό του.			
7	Νοέμβριος 1985	88	Ανδρέας Γιακουμάτος	Η Τρίτη biennale αρχιτεκτονικής στη Βενετία ένα σχεδιαστικό εργαστήριο για τις τοπικές διοικήσεις των βενετικών πόλεων	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο πραγματοποιείται αφιέρωμα στην Τρίτη biennale αρχιτεκτονικής στη Βενετία.		Άρθρο	Καλλιτεχνικό
7	Νοέμβριος 1985	90		Επιστολές για το «Τέταρτο»		Επιστολές αναγνωστών στο περιοδικό «το Τέταρτο».			
7	Νοέμβριος 1985	92	Κατερίνα Σχινά	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνής επίκαιρα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.			
7	Νοέμβριος 1985	96	Γιάννης Καλαϊτζής	Βολταϊκό τόξο	Γελοιογραφίες			Γελοιογραφία	
8	Δεκέμβριος 1985	3	Μάνος Χατζιδάκις	Πολιτικές τελετουργίες ή το τραπέζι του ινδιάνου	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό ο Χατζιδάκις σχολιάζει επικριτικά, με αφορμή τον εορτασμό της 12ης επετείου της 17ης Νοέμβρη, την οικειοποίηση των διάφορων εθνικών εορτών από κόμματα και παρατάξεις και τον σφετερισμό τους με συνθήματα άσχετα με το περιεχόμενο των εορτών για μικροπολιτικά οφέλη.	Πολιτική	Άρθρο	Πολιτική
8	Δεκέμβριος 1985	5 έως 24		Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.		Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
8	Δεκέμβριος 1985	26		Νοέμβριος 1985	Ειδησιο- γραφία	Μέσα σε μία σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Νοεμβρίου.		Σύντομη είδηση	Ενημερωτικό
8	Δεκέμβριος 1985	27	Μάνος Χατζιδάκις	Το υπέρμετρο βάρος των οικονομικών μας	Επιφυλλίδα	Εδώ ο συγγραφέας κριτικάρει τα αυστηρά οικονομικά μέτρα που επεβλήθησαν από την Κυβέρνηση για να αποφευχθεί η οικονομική καταστροφή. Οικονομικά μέτρα τα οποία βέβαια λήφθηκαν λίγο μετά την 2η	Πολιτική - Οικονομία	Επιφυλλίδα	Πολιτική οικονομία

				ανησυχιών		εκλογή της και την εξασφάλιση της παραμονής της στον κυβερνητικό θώκο για την επόμενη τετραετία.			
8	Δεκέμβριος 1985	28	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση
8	Δεκέμβριος 1985	34	Γιάννης Χρυσοβέργης	Πολωνία 1981 - 85: η μεγάλη πορεία της πολωνικής αντίστασης	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο επιχειρείται μια αναδρομή στο χρονικό τις πολωνικής αντίστασης απέναντι στο στρατιωτικό πραξικόπημα της 13ης Δεκεμβρίου 1981.	Πολιτική	Άρθρο	Πολιτική
8	Δεκέμβριος 1985	38	Διαμαντής Μπασαντής	«Το τέλος της Ευρώπης»	Συζήτηση	Συζήτηση με τον Πολωνό θεατρικό συγγραφέα - σκηνοθέτη Γιάνους Βισνιέσκι για το πολωνικό και για το σύγχρονο ευρωπαϊκό θέατρο.	Τέχνη	Συζήτηση	Θέατρο
8	Δεκέμβριος 1985	42	Ηλίας Α. Κατσούλης	Η πολιτική διάσταση της οικονομικής κρίσης	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό αναζητούνται οι αιτίες της οικονομικής κρίσης του 1985 και η πολιτική της διάσταση. Οι παθογένειες της ελληνικής πολιτικής πραγματικότητας και οι πολιτικοί χειρισμοί που οδήγησαν στα δυσβάσταχτα οικονομικά μέτρα.	Πολιτική - Οικονομία	Άρθρο	Πολιτική - Οικονομία
8	Δεκέμβριος 1985	45	Αχιλλέας Φακατσέλης	Το τουρκικό λόμοι στις Η.Π.Α.	Άρθρο	Το άρθρο αυτό πραγματεύεται την παρουσία της τουρκικής κοινότητας στην Αμερική η οποία είναι η δεύτερη πολιτικά ισχυρότερη από την εβραϊκή.	Πολιτική	Άρθρο	Πολιτική
8	Δεκέμβριος 1985	47	Κοσμάς Μεγαλομμάτης	Αλλάχ ου ακμπάρ: ο Θεός είναι μεγάλος	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό παρουσιάζεται η ιδεολογία των Σιτών Μουσουλμάνων οπαδών του Χομεϊνί και η θεωρία του 12ου μάμη.		Άρθρο	Θρησκεία
8	Δεκέμβριος 1985	52	Πολυδύκης Παπαδόπουλος	Ο συνδικαλισμός και οι άρρωστες σύγχρονοι μεταμορφώσεις του	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό, με αφορμή τις πρόσφατες διαμαρτυρίες και κινητοποιήσεις των εργαζομένων αλλά και τις διασπαστικές τάσεις μέσα στη ΓΣΕΕ, διατυπώνονται ορισμένες σκέψεις κι επικρίσεις για το συνδικαλιστικό κίνημα αλλά γίνονται και συγκρίσεις της ελληνικής περίπτωσης με άλλων χωρών.		Άρθρο	Συνδικαλισμός
8	Δεκέμβριος 1985	54	Τ.Σ.Τ	Μήπως δεν είναι τόσο κακή ιδέα βιβλιοπωλείο;	Άρθρο	Το άρθρο αυτό ασχολείται με την αποκέντρωση της εμπορικής δραστηριότητας από το ιστορικό κέντρο της Αθήνας. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται στη δημιουργία βιβλιοπωλείων σε συνοικίες της Αθήνας έξω από τα συνηθισμένα σημεία, όπου για δεκαετίες υπήρχαν εκδοτικοί οίκοι και βιβλιοπωλεία.		Άρθρο	Ενημέρωση
8	Δεκέμβριος 1985	57	Γιώργος Χουλιάρας	Ποίκιλλα αλλοδαπά	Άρθρο	Σε τρία μικρά άρθρα σχολιάζεται η απόφαση για το Νόμπελ Λογοτεχνίας, το γεύμα με τον συγγραφέα που παραθέτουν εκδότες και άλλοι παράγοντες του βιβλίου αλλά και μια έκθεση με τίτλο «η τέχνη της οικειοποίησης» που έλαβε χώρα σε ένα χώρο εκθέσεων του εναλλακτικού μουσείου της Νέας Υόρκης.	Αμερικάνικες Καρτ Ποστάλ	Άρθρο	Τέχνη - Λογοτεχνία
8	Δεκέμβριος 1985	59	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
8	Δεκέμβριος 1985	66	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Νίκος Χατζηκυριάκος - Γκίκας Είμαστε πάντα μόνοι	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον ζωγράφο Νίκο Χατζηκυριάκο - Γκίκα.		Συνέντευξη	Ζωγραφική
8	Δεκέμβριος 1985	71	Τζιοβάνι Γκαρσίνι Μετάφραση: Σωτηρία Ματζίρη	Η τέχνη, το όνειρο της ανθρωπότητας	Συζήτηση	Συζήτηση του Τζιοβάνι Γκαρσίνι με τον Φεντερίκο Φελίνι μεταφρασμένη από την Σωτηρία Ματζίρη. Η συζήτηση περιλαμβάνεται στο βιβλίο Φεντερίκο Φελίνι: γιατί δεν φτιάχνεται μια όμορφη ερωτική ιστορία; Ο Φεντερίκο Φελίνι μιλά λοιπόν για την ηλικία και τα νιάτα, την Ανίτα Έγκμπεργκ, τον Μαρτσέλο Μαστρογιάννι και την Πίνα Μπάους, για τις ταινίες του, για ηθοποιούς, για προτιμήσεις και για αντιπάθειες.		Συζήτηση	Τέχνη
8	Δεκέμβριος 1985	76	Ειρήνη Λεβίδη	Αλεξάντερ Σεργκέγιεβιτς	Άρθρο	Εξ αφορμής της παράστασης από τον θίασο της σκηνής αυτού του έργου επιχειρείται σε αυτό το άρθρο μια παρουσίαση του ποιητή και του έργου του,		Άρθρο	Τέχνη

				Γκριμπογιέντοφ (1704 - 1829)		εντελώς άγνωστου στην Ελλάδα, αλλά μήτρα του ρωσικού θεάτρου από τον Γκόγκολ ως και τον Τσέχωφ.			
8	Δεκέμβριος 1985	80	Μάνος Χατζιδάκις	Ο Μάνος Χατζιδάκις συνομιλεί με τη Ναταλί Σαρότ	Συζήτηση	Ο Μάνος Χατζιδάκις συνομιλεί με την συγγραφέα Ναταλί Σαρότ.		Συζήτηση	Λογοτεχνία
8	Δεκέμβριος 1985	85	Αναστασία Λαμπρία	Νίκος Καχτίτσης	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται το έργο του συγγραφέα Νίκου Καχτίτη «Εξώστης», καθώς και τρία ανέκδοτα γράμματα του Νίκου Καχτίτη προς τον Ε. Χ. Γονατά.		Άρθρο	Λογοτεχνία
8	Δεκέμβριος 1985	91		Επιστολές για το «Τέταρτο»		Επιστολές αναγνωστών στο περιοδικό «το Τέταρτο».			
8	Δεκέμβριος 1985	93	Κατερίνα Σχίνα	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνής επικαιρότητα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.			
8	Δεκέμβριος 1985	96	Γιάννης Κалаϊτζής	Οι μάγοι ή το εκμαγείο	Γελοιογραφίες			Γελοιογραφία	
9	Ιανουάριος 1986	3	Μάνος Χατζιδάκις	Αναρχικός ένας μύθος σύγχρονης καταδίωξης	Άρθρο	Ο Μάνος Χατζιδάκις σε αυτό το άρθρο επιχειρεί να εξηγήσει τον ρόλο που εξυπηρετεί η αναγόρευση των ανένταχτων κομματικά νεολαίων σε αναρχικούς και τα ευνοϊκά αποτελέσματα που έχει για την εκάστοτε κυβέρνηση και τα πολιτικά κόμματα.		Άρθρο	Πολιτική
9	Ιανουάριος 1986	5 έως 26		Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.		Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
9	Ιανουάριος 1986	29	Αύγουστος Στριντπεργκ	Αύγουστου Στριντπεργκ: μικρή κατήχηση για τις κατώτερες τάξεις	Άρθρο	Αναδημοσίευση αυτού του μικρού ανατρεπτικού κειμένου από τον δέκατο έκτο τόμο των απάντων του Στριντπεργκ όπου εκφράζει τις απόψεις του για την κοινωνία, τη θρησκεία, την πολιτική, τους νόμους, την οικονομία, την φιλοσοφία, την ιστορία, τη φύση και την ηθική.		Άρθρο	Ενημερωτικό
9	Ιανουάριος 1986	32		Δεκέμβριος 1985	Ειδησιογραφία	Μέσα σε μία σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Δεκεμβρίου.		Σύντομη είδηση	Ενημερωτικό
9	Ιανουάριος 1986	33	Μάνος Χατζιδάκις	Πάνω σε πέντε γραμμές η λιποθυμία των λέξεων	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο ο Χατζιδάκις εξηγεί την ρυθμική επεξεργασία που πρέπει να γίνει στις λέξεις πριν ντυθούν με μελωδία.		Άρθρο	Ενημερωτικό
9	Ιανουάριος 1986	35	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημέρωση
9	Ιανουάριος 1986	38	Βαγγέλης Χατζηβασιλείου	Ο εχθρός και ο ξένος: μια νέα μορφή της συντηρητικής ιδεολογίας	Άρθρο	Το συγκεκριμένο άρθρο ασχολείται με την ιδεολογική χρήση των λέξεων εχθρός και ξένος στην πολιτική πράξη έτσι ώστε να διαμορφώνονται νέες κοινωνικές νοοτροπίες.		Άρθρο	Κοινωνιολογία
9	Ιανουάριος 1986	42	Θανάσης Γεωργακόπουλος	Αντί «αλλαγής» αλλαγή του ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η αναφορά στην επιταχυνόμενη μετάλλαξη της φυσιογνωμίας του ΠΑ.ΣΟ.Κ.		Άρθρο	Πολιτική

9	Ιανουάριος 1986	45	Αχιλλέας Φακατσέλης	Οι πυρηνικοί στόχοι στην Ελλάδα	Άρθρο	Το άρθρο αυτό ασχολείται με τη θέση της Ελλάδας σε έναν ενδεχόμενο μελλοντικό πυρηνικό πόλεμο ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις ΗΠΑ και ΕΣΣΔ.		Άρθρο	Πολιτική
9	Ιανουάριος 1986	49	Διαμαντής Μπασαντής	Φόρος τιμής στην Καταλωνία	Χρονικό	Ένα χρονικό της ιστορίας της Καταλωνίας.		Χρονικό	Ιστορία
9	Ιανουάριος 1986	52	Παύλος Νεράντζης	Ελευθεροτυπία: ουτοπία ή πραγματικότητα	Άρθρο	Το άρθρο αυτό με αφορμή τρία γεγονότα προσπαθεί να απαντήσει στο συνεχές ερώτημα, εάν έχει κατοχυρωθεί στην πράξη το δικαίωμα στην ελεύθερη πληροφόρηση και στην ελευθεροτυπία.		Άρθρο	Κοινωνικό
9	Ιανουάριος 1986	56	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος, Ειρήνη Λεβίδη, Αντώνης Κυριαζάνος, Ορέστης Μίχας	Δεκατρείς μέρες που κλόνισαν την Αθήνα	Συλλογή Άρθρων	Συλλογή άρθρων όπου επιχειρείται η διαδρομή μέσα στην πορεία των γεγονότων από τη δολοφονία του Μ. Καλτεζά, τις διαθεσιμότητες των δύο αντιστράτηγων της Αστυνομίας και του αστυνομικού διευθυντή μέχρι την επίθεση με βόμβα της 17 Νοέμβρη και την ανάκληση των διαθεσιμότητων.		Συλλογή άρθρων	Κοινωνικό
9	Ιανουάριος 1986	62	ΤΣΤ	Αθήνα 17 - 29 Νοέμβρη 1985	Χρονικό	Παρουσίαση των γεγονότων της Αθήνας από 17 - 29 Νοεμβρίου 1985.		Χρονικό	Ενημερωτικό
9	Ιανουάριος 1986	65	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Ιερομόναχος Συμεών Γρηγοριάτης Ο θεός είναι σαν το καλό χαβιάρι	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον Ιερομόναχο Συμεών Γρηγοριάτη.		Συνέντευξη	
9	Ιανουάριος 1986	69	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Μανόλης Σ.: ο θεός είναι σαν ηρωίνη δωρεάν	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον Μανόλη Σ. για τις εμπειρίες του από τα ναρκωτικά.		Συνέντευξη	
9	Ιανουάριος 1986	73	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
9	Ιανουάριος 1986	80	Κωστής Λιόντης	Ένα ταξίδι στα πετροκομμένα μοναστήρια της Καπαδοκίας	Άρθρο	Ένα οδοιπορικό στην Καπαδοκία.		Άρθρο	Ενημερωτικό
9	Ιανουάριος 1986	83	Κατερίνα Σχινά	Το θέατρο του ήλιου συμπλήρωσε τα είκοσι χρόνια του	Συζήτηση	Μιλάει η εμπνεύστρια του θεάτρου του Ήλιου Αριάν Μνούσκιν.		Συζήτηση	Θέατρο
9	Ιανουάριος 1986	87	Κέλλυ Σπήρμαν	Ζωγράφοι εικονογραφούν τα νέα αναγνωστικά	Άρθρο	Στο συγκεκριμένο άρθρο επιχειρείται η επεξήγηση του εγχειρήματος εικονογράφησης των αναγνωστικών από ζωγράφους, έμπειρους καλλιτέχνες και καταξιωμένους σκιτσογράφους.		Άρθρο	Ενημερωτικό
9	Ιανουάριος 1986	91		Επιστολές για το «Τέταρτο»		Επιστολές αναγνωστών στο περιοδικό «το Τέταρτο».			
9	Ιανουάριος 1986	93	Κατερίνα Σχινά	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνής επικαιρότητα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.			
9	Ιανουάριος 1986	94	Γιάννης Καλαϊτζής	Χρόνια πολλά Μαχ	Γελοιογραφίες			Γελοιογραφία	
10	Φεβρουάριος 1986	3	Μιχάλης Ε. Παναγιωτόπουλος	Βασανιστήρια	Άρθρο	Εδώ ο αρθρογράφος με αφορμή την ψήφιση του νόμου 1500 της 28/11/1984 με τον οποίο τα βασανιστήρια αποκλείονται ως ανακριτική μέθοδος θέτει το θέμα της μεγάλης απόστασης από την ύπαρξη ενός νόμου έως την καθημερινή πρακτική. Τονίζει ότι το νομικό οπλοστάσιο υπάρχει αλλά σε πολλές περιπτώσεις είτε δεν τηρείται, είτε παραβιάζεται.		Άρθρο	Κοινωνικό

10	Φεβρουάριος 1986	5 έως 25		Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.		Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
10	Φεβρουάριος 1986	26	Δημήτρης Παπανδρέου, Μάγδα Τορναζάκη, Διονύσης Χοϊδάς, Μάνος Χατζιδάκις, Γιώργος Κοροπούλης, Αχιλλέας Φακατσέλλης, Γιώργος Μπράμος	Περί μηχανόβιων	Φανταστικό Καφενείο	Συζήτηση διαφόρων προσωπικοτήτων περί μηχανόβιων.		Συζήτηση	Κοινωνικό
10	Φεβρουάριος 1986	33		Ιανουάριος 1986.	Ειδησειογραφία	Μέσα σε μία σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Ιανουαρίου.		Σύντομη είδηση	Ενημερωτικό
10	Φεβρουάριος 1986	35	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημερωτικό
10	Φεβρουάριος 1986	42	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος	Ιταλία: πολιτισμός, τεχνολογία, αριστερά	Συζήτηση	Συζήτηση με τον Gianni Toti για την εξέλιξη της τεχνολογίας, του πειραματικού κινηματογράφου, των νέων θεωρητικών εργαλείων στις νέες επικοινωνίες αλλά και για την εξέλιξη της αριστεράς.		Συζήτηση - κριτικός σχολιασμός	Ενημερωτικό
10	Φεβρουάριος 1986	45	Γιώργος Μπράμος	Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. υποχρεώνει την αριστερά σε ανανέωση	Πολιτική	Στο άρθρο αυτό αναφέρεται η σύγκλιση που παρατηρείται μεταξύ του ΚΚΕ Εσωτερικού και του ΚΚΕ και η ανανέωση στην οποία αναγκάζονται να προβούν λόγω της υιοθέτησης όλων των στερεοτύπων της αριστερής μυθολογίας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ.		Πολιτικό άρθρο	Πολιτική
10	Φεβρουάριος 1986	46	Μανώλης Μ. Αναγνωστάκης	Group 4 Securitas	Κοινωνικός σχολιασμός	Στο άρθρο αυτό ο αρθρογράφος επιχειρεί να εξηγήσει το φαινόμενο της εμφάνισης των υπηρεσιών security στην ελληνική κοινωνία και τον ρόλο που εξυπηρετούν στην προληπτική αστυνόμευση της κοινωνίας.		Άρθρο	Κοινωνικό
10	Φεβρουάριος 1986	49	Γιώργος Μπράμος, Πολυδεύκης Παπαδόπουλος	Κύπρος: το κακό είναι πως ό, τι κι αν πεις είναι λάθος	Πολιτικό	Οδοιπορικό το οποίο προσεγγίζει το πολιτικό στοιχείο της Κύπρου επιχειρώντας να καλύψει την λειψή αίσθηση που υπάρχει για αυτή.		Συλλογή άρθρων	Πολιτική
10	Φεβρουάριος 1986	59	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Βιργινία Τσουδερού: φιλοδοξώ να γεράσω δίχως τύψεις	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τη Βιργινία Τσουδερού για τη ζωή της.		Συνέντευξη	Ενημέρωση
10	Φεβρουάριος 1986	65	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
10	Φεβρουάριος 1986	71	Αντ. Κυριαζάνος	«Έξελθε κατηραμένε όφι, να μη σε εξέλθω εγώ»	Τέχνη	Ο Ευγένιος Σπαθάρης αφηγείται το ημερολόγιο της παράστασης θεάτρου σκιών «ο Μέγαλέξανδρος και ο κατηραμένος όφης».	Το ημερολόγιο μιας δημιουργίας	Άρθρο	Τέχνη
10	Φεβρουάριος 1986	75	Αλέξανδρος	Το μικροαστικό	Αρχιτεκτονική	Στο άρθρο αυτό γίνεται αναφορά στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής στην		Άρθρο	Ενημερωτικό

	ιος 1986		Χριστοφέλλης	έπος της σύγχρονης αρχιτεκτονικής		μεταπολεμική Ελλάδα.			
10	Φεβρουάριος 1986	81	Παύλος Νεράντζης	Καρναβάλι '86 «Βενετία, πόρτα της Ανατολής»	Σχολιασμός	Στο άρθρο αυτό γίνεται αναφορά στο Καρναβάλι της Βενετίας του 1986.		Άρθρο	Ενημερωτικό
10	Φεβρουάριος 1986	83	Γιάννης Κουρσάκης	Καρναβάλι και παραγκιόζης	Απόσπασμα από βιβλίο	Αποσπάσματα από το τρίτο κεφάλαιο της μελέτης του Γιάννη Κουρτσάκη «Καρναβάλι και Παραγκιόζης».		Άρθρο	Ενημερωτικό
10	Φεβρουάριος 1986	85	Βαγγέλης Χατζηβασιλείου	Ουμπέρτο Έκο: ο θεωρητικός ως δημιουργός	Σχολιασμός	Το άρθρο αυτό τονίζει τη θέση του θεωρητικού ως δημιουργού.		Άρθρο	Ενημερωτικό
10	Φεβρουάριος 1986	87	Γιώργος Βέλτσος	«Bordello», ένα πρόσχημα	Κριτικός σχολιασμός	Κριτική στην ταινία του Νίκου Κούνδουρου «Μπορντέλλο».		Άρθρο	Ενημερωτικό
10	Φεβρουάριος 1986	90		Επιστολές για το «Τέταρτο»		Επιστολές αναγνωστών στο περιοδικό «το Τέταρτο».			
10	Φεβρουάριος 1986	93	Κατερίνα Σχινά	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνής επικαιρότητα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.			
11	Μάρτιος 1986	3	Μάνος Χατζιδάκις	Ψηφιδωτό Μαρτίου '86	Άρθρο	Εδώ πέρα ο Μάνος Χατζιδάκις αναφέρεται στα σημαντικότερα γεγονότα που αναμένεται να λάβουν χώρα τον μήνα Μάρτιο.		Άρθρο	Κριτική, ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	5 έως 26		Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.		Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
11	Μάρτιος 1986	27	Έλενα Χουζούρη	Γλυκείς οι ήλοι, ει λίαν οδυνηροί	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό αναλύεται ο λαϊκός λόγος του συγγραφέα Γιώργου Ιωάννου και το γεγονός ότι στο έργο του παρατηρούμε τη μεταγραφή συνειδησεων, συλλογικές παραστάσεις και ιδεώδη της καθημερινής ζωής.		Άρθρο	Λογοτεχνία
11	Μάρτιος 1986	29	Αλκιβιάδης Πίκουλας	Περί σκηνογραφίας του περιβάλλοντος	Άρθρο	Το άρθρο αυτό αναφέρει τις συνθήκες που οδήγησαν στην μεταμόρφωση του ρόλου του αρχιτέκτονα από αρχιτέκτονα - πολεοδόμο και αρχιτέκτονα - ανακαινιστή σε αρχιτέκτονα - σκηνογράφο του περιβάλλοντος.		Άρθρο	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	32		Φεβρουάριος 1986	Ειδησεογραφία	Μέσα σε μία σελίδα επιχειρείται η αναφορά στις σημαντικότερες ειδήσεις του Φεβρουαρίου.		Σύντομη είδηση	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	33	Μάνος Χατζιδάκις	Οι άτεγκτοι	Άρθρο	Σε αυτό το άρθρο γίνεται αναφορά στους άτεγκτους δικαστές. Σε αυτούς που βολεύουν μια αντιδραστική ιδιοσυγκρασία και μια συμπλεγματική ψυχικότητα μέσα σε μια συνεχώς προσαρμοζόμενη ιδεολογία που φρουρεί το γράμμα του νόμου.		Άρθρο	Κριτικός σχολιασμός
11	Μάρτιος 1986	34	Κ. Πιττάκης	Εξαμίλια 1986	Φωτογραφικό Λεύκωμα	Παρουσίαση φωτογραφιών από τα Εξαμίλια, 1986.		Φωτογραφικό Λεύκωμα	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	38	Μάνος Χατζιδάκις	Γεγονότα Εθνικού περιεχομένου	Σχολιασμός	Ο Μάνος Χατζιδάκις μέσα από τη δικιά του οπτική σε αυτή τη στήλη του περιοδικού επιχειρεί να σχολιάσει επικεφαλίδες και ειδήσεις από διάφορες εφημερίδες.		Κριτικός σχολιασμός	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	40	Γιάννης Χρυσοβέργης	Κούρδοι: οι ινδιάνοι της Μέσης Ανατολής	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η σκιαγράφηση ενός μέρους του κουρδικού λαϊκού πολιτισμού, της προφορικής και λαϊκής λογοτεχνίας, των τραγουδιών και της μουσικής, των πολιτιστικών δραστηριοτήτων των Κούρδων της διασποράς, καθώς και της σκληρής πολιτιστικής καταστολής που ασκείται σε όλες σχεδόν τις χώρες, οι οποίες μοιράζονται το Κουρδιστάν. Απουσιάζει μια		Άρθρο	Πολιτισμός

						πολιτική ανάλυση.			
11	Μάρτιος 1986	46	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος	Οικολογικό περισκόπιο	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό αναφέρονται τα σημαντικότερα σημεία από το μέτωπο της οικολογίας τόσο στο εγχώριο όσο και στο διεθνές επίπεδο.		Άρθρο	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	49	Μάνος Χατζιδάκις	Τα γενέθλια του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Στις 8 Μαρτίου γίνεται 79 ετών.	Βιογραφία	Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η βιογραφική απεικόνιση και η αναφορά στο μέγεθος του πολιτισμικού του έργου.		Βιογραφία	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	54	Κρατερός Μ. Ιωάννου	Για έναν εξάισιο Έλληνα	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό με αφορμή τον θάνατο του Δημήτρη Ευρυγένη πραγματοποιείται η σκιαγράφηση της προσωπικότητάς του.		Άρθρο	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	58	Στάθης Τσαγκαρουσιάνος	Michel Pablo είμαι απόλυτος οπαδός της ουτοπίας	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον Michel Pablo.		Συνέντευξη	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	67	Διαμαντής Μπασάντης	Χώρα των Βάσκων: ένας κύκλος που δεν κλείνει	Άρθρο	Στο άρθρο αυτό γίνεται αναφορά στην κοινωνικοπολιτική πλευρά του βάσκικου προβλήματος.		Άρθρο	Πολιτική
11	Μάρτιος 1986	68	Πολυδεύκης Παπαδόπουλος, Γιώργος Μπράμος	Ταξίδι στην Κύπρο (Μέρος Β')	Συλλογή άρθρων	Συλλογή άρθρων που αναφέρονται στον κυπριακό κινηματογράφο, στο θέμα της ένωσης με την Ελλάδα και στην στάση της κυπριακής αριστεράς σε σχέση με αυτό, καθώς και στην κυπριακή μαγειρική.		Συλλογή άρθρων	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	76	Κέλλυ Σπήρμαν	Τα ημερολόγια των ζωγράφων	Άρθρο	Με αφορμή την κυκλοφορία ημερολογίων τεσσάρων ζωγράφων στο άρθρο αυτό καταγράφονται σκέψεις - σχόλια - παρατηρήσεις πάνω στη σκέψη τους, στην ωρίμανσή τους, στη σκέψη τους και τις επιδιώξεις τους.		Άρθρο	Καλλιτεχνικό
11	Μάρτιος 1986	79	Μένης Κουμανταρέας	Η φανέλα με το εννιά	Μυθιστόρημα	Το καινούριο μυθιστόρημα του Μένη Κουμανταρέα αποκλειστικά σε συνέχειες στο «Τέταρτο».		Ένθετο	Λογοτεχνία
11	Μάρτιος 1986	85	Ελένη Τζιρτζιλάκη	Μια επίσκεψη στη Φίνκα Βίνχια	Άρθρο	Το άρθρο αυτό ασχολείται με την επίσκεψη της συγγραφέως στο Σαν Φρανσίσκο ντε Πάουλα της Κούβας, την γειτονιά στην οποία έζησε ο Αμερικανός συγγραφέας Έρνεστ Χέμινγκγουэй.		Άρθρο	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	86	Πάνος Ζένης	«Happening» «Performance»	Άρθρο	Σειρά κειμένων με την οποία ανιχνεύεται η σύγκλιση - συνεργασία των τεχνών.		Άρθρο	Τέχνη
11	Μάρτιος 1986	88	Κατερίνα Σχινά	Η επιστροφή του κομήτη	Άρθρο	Άρθρο για τον κομήτη Χάλεϊ.		Άρθρο	Ενημερωτικό
11	Μάρτιος 1986	91		Επιστολές στο «Τέταρτο»		Επιστολές αναγνωστών στο περιοδικό «το Τέταρτο».			
11	Μάρτιος 1986	94	Κατερίνα Σχινά	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνής επικαιρότητα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.			
12	Απρίλιος 1986	5		Ημερολόγιο		Σημαντικά γεγονότα που συνέβησαν τον μήνα Απρίλιο, από το 1981 έως το 1945.			
12	Απρίλιος 1986	6 έως 40		Πολιτιστική επικαιρότητα	Πολιτιστική κριτική	Η πολιτιστική επικαιρότητα αποτελεί μια μόνιμη στήλη στην οποία υπάρχουν βιβλιοκριτικές, κριτικές μουσικών και θεατρικών παραστάσεων, κινηματογραφικών ταινιών, εικαστικών τεχνών. Ακόμα περιλαμβάνει αναφορές σε αρχιτεκτονικά ρεύματα και σύγχρονα οικοδομικά στυλ, κόμικς και εκθέσεις φωτογραφίας.		Κριτικές και πολιτιστικές προτάσεις	Βιβλίο, Μουσική, Θέατρο, Κινηματογράφος, Εικαστικά, Αρχιτεκτονική, Κόμικς, Φωτογραφία
12	Απρίλιος 1986	42	Νίκος Δήμου	Φωτογράφημα	Φωτογραφικό Λεύκωμα	Φωτογραφίες από το χειμερινό Πόρτο Γερμενό.			
12	Απρίλιος	44	Κώστας	Περί Ανέμων	Φανταστικό	Συζήτηση διαφόρων προσωπικοτήτων από τον χώρο της τέχνης για διάφορα		Συζήτηση	Καλλιτεχνική

	1986		Κωτούλας, Νίκος Νικολαΐδης, Αχιλλέας Κυριακίδης, Αντώνης Κυριαζάνος, Μαρία Στασινοπούλου, Δήμος Μούτσης		Καφεενείο	θέματα.			
12	Απρίλιος 1986	49		Γιάννης Σπανός	Άλλα αντ' άλλων	Εδώ σε αυτή τη στήλη το περιοδικό «Τέταρτο» επιχειρεί να ρίξει φως σε μερικές από τις αθέατες πλευρές της ζωής γνωστών καλλιτεχνών.		Άρθρο	Ενημερωτικό
12	Απρίλιος 1986	51	Κέλλυ Σπήρμαν	Antonio Gaudi Ο αρχιτέκτονας που αντέγραψε τη φύση	Βιογραφία	Αφιέρωμα στη ζωή του Καταλανού αρχιτέκτονα Antonio Gaudi.		Άρθρο	Βιογραφικό
12	Απρίλιος 1986	54	Ηλίας Χ. Παπαδημητράκου λος	Το πτόειν, το ουρείν και το επιγραφείν	Βουστροφηδό ν	Διάφορες σκέψεις του αρθρογράφου σχετικά με τη στάση των πολιτών απέναντι σε κάποια μικρά και χαριτωμένα έργα που πραγματοποιεί η τοπική αυτοδιοίκηση.		Άρθρο	Απόψεις
12	Απρίλιος 1986	57	Κώστας Ταχτσής	Το φοβερό βήμα	Αυτοβιο- γραφία	Αποσπάσματα από το ακυκλοφόρητο αυτοβιογραφικό βιβλίο του Κώστα Ταχτσή.		Αυτοβιογραφί α	Λογοτεχνία
12	Απρίλιος 1986	61	Γιώργος Μπράμος, Αχιλλέας Κυριακίδης	Απεναντίας	Συζήτηση του Γιώργου Μπράμου και του Αχιλλέα Κυριακίδη για την ταινία The Cotton Club			Συζήτηση	
12	Απρίλιος 1986	63	Β. Χατζηβασιλείου	Οι συγγραφείς στη δικτατορία. Ο Αλέξανδρος Κοτζιάς συνομιλεί με τον Αλέξανδρο Αργυρίου	Συζήτηση	Συζήτηση του Αλέξανδρου Κοτζιά με τον Αλέξανδρο Αργυρίου για τη συμμετοχή τους σε ενέργειες κριτικής κατά του πραξικοπήματος των συνταγματαρχών.		Συζήτηση	Ενημερωτικό
12	Απρίλιος 1986	66	Γιώργος Μπράμος	Αλέξης Δαμιανός	Απουσιολόγιο	Αφιέρωμα στον σκηνοθέτη Αλέξη Δαμιανό.		Άρθρο	Ενημερωτικό
12	Απρίλιος 1986	67	Νάσος Θεόφιλος	Η χειραψία	Άρθρο	Στο συγκεκριμένο περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να γίνεται η χειραψία.		Άρθρο	Ενημερωτικό
12	Απρίλιος 1986	68	Γιώργος Μπράμος	Φλώρινα. Μια περιήγηση με τον ποιητή Μίμη Σουλιώτη	Περίπατοι στις πολιτείες	Περιήγηση στην πόλη της Φλώρινας με τον ποιητή Μίμη Σουλιώτη.			Ταξιδιωτικό
12	Απρίλιος 1986	70	Νίκος Αϊβαλής	Η Λένα Πλάτωνος για το νέο ελληνικό τραγούδι και άλλες γαμήλιες τελετές	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τη Λένα Πλάτωνος για το νέο ελληνικό τραγούδι.		Συνέντευξη	Τέχνη
12	Απρίλιος 1986	72	Γιώργος Μπράμος	Μαρτσέλλο Μαστρογιάννι	Συνέντευξη	Συνέντευξη με τον Ιταλό ηθοποιό Μαρτσέλλο Μαστρογιάννι για το μέλλον του ευρωπαϊκού κινηματογράφου.		Συνέντευξη	Κινηματογράφος

12	Απρίλιος 1986	77	Μάνος Ελευθερίου	«...και έσονται οι δύο εις σάρκα μίαν»	Εικονογραφημ ένη ιστορία του ελληνικού έθνους	Φωτογραφικό λεύκωμα με αναμνηστικές φωτογραφίες ζευγαριών κατά τη διάρκεια του γάμου την περίοδο του Μεσοπολέμου.		Φωτογραφικό Λεύκωμα	Ιστορία
12	Απρίλιος 1986	81	Τα ταξίδια του Οδυσσέα			Οι νέες εκδόσεις από τον εκδοτικό οίκο τα ταξίδια του Οδυσσέα.			
12	Απρίλιος 1986	82	Φίλιππας Αργυριάδης, Κώστας Γεωργουσόπουλος, Η. Χ. Παπαδημητρακόπου λος, Γ. Σαραντάρης, Αχιλλέας Κυριακίδης, Γιώργος Μαρκόπουλος, Νάσος Θεοφίλου, Αντώνης Ιωάννου, Μάνος Ταξίδης, Γάιος	Εννέα εκδοχές για την οδό Φιλελλήνων	Στην οδό των Φιλελλήνων	Συλλογή άρθρων για διάφορα θέματα.			Ενημερωτικό
12	Απρίλιος 1986	90	Μάνος Ελευθερίου	Τα δάκρυα	Παραμύθι για τον αυτοκράτορα	Μικρό παραμύθι.			Ψυχαγωγία
12	Απρίλιος 1986	91	Κατερίνα Σχίνα	Ο τέταρτος κόσμος	Διεθνής επικαιρότητα	Διάφορες ειδήσεις από το διεθνές περιβάλλον.			